İbn Arabi

Yer ve Göklerin Hakimliği

İbn Arabi Kitaplığı

GELENEK

Gelenek Yayıncılık
İBNİ ARABİ KİTAPLIĞI -17

YER VE GÖKLERİN HÂKİMİ
Muhyiddin İbn Arabi

Yayına Hazırlık
Aktif Ajans

Çeviren
Şemsettin Yeltekin

Editör
Orhan Üstün

ISBN
978-625-7840-06-4

Baskı
Ekim 2020

Yayıncı Sertifika No
45735

Baskı ve Mücellit:
Orient Basım Yayın Sanayi Tic. A.ş
İkitelli OSB Mah. Giyim Sanatkarları 5-A 6-A Blok No: 315 Kat 3
Başakşehir / İkitelli / İstanbul
(0212) 549 65 85 (Pbx)
0542 549 65 24
Matbaa Sertifika No: 35724

© Bu kitabın tüm hakları, yazarı ile anlaşmalı olarak yayınevine aittir.
İzinsiz, kısmen ya da tamamen çoğaltılıp yayınlanamaz.

İletişim Adresi:
© Gelenek Yayıncılık San. ve Tic. Ltd. Şti.
Fevzi Çakmak Mh. 1110 Sk. No: 10/1 Esenler/İstanbul
Tel: 0212 562 01 71 - Faks: 0212 562 01 72
www.gelenek.com.tr

Yer ve Göklerin Hâkimi

Muhyiddin İbn Arabi

GELENEK

İçindekiler

Muhyiddin İbn Arabi (k.s.) 7
Yer ve Göklerin Tek Hâkimi 23
Gümüş Kerpiç 37
Bir Kıvılcım Bin Fikir 48
Tüm Zamanların Kutbu 52
Tesir Eden ve Tesiri Kabul Eden 70
Kudretin Sahibi 72
İsyan 101
Sessizliğin Çığlığı 109
Tabiat 116
Ey Akıl Sen Bir Kulsun! 119
Kevnî ve Süfli İlimler 122
Sonsuz ve Tükenmeyen İlahi İlimleri 135
Tasavvufun Anahtar Terimleri 141

Muhyiddin İbn Arabi (k.s.)

(Hicri: 560-638 / Miladi: 1164-1240)

Asıl adı, Muhiddin Ebu Abdullah Muhammed b. Ali b. Muhammed b. Arabî El-Hâtımî Et-Tâî El-Endülüsî'dir. 28 Temmuz 1165'te (27 Ramazan 560) İspanya'nın güneydoğusunda bulunan Mürsiye (Murcia) şehrinde doğdu. İbn Arabî köklü, soylu ve saygın bir aileden gelmektedir, isminin sonunda yer alan "el-Hâtimî, et-Tâî" onun cömertliği ve hayırseverliğiyle ün kazanmış olan "et-Tâî" kabilesine mensup Abdullah b. Hâtîm et-Tâî'nin soyundan geldiğini göstermektedir. Bu kabilenin Arap olması sebebiyle İbn Arabî ve ataları "Arabî" diye tanınmışlardı. Dindar bir kişi olan babası Ali b. Muhammed hem hükümdarın hem de ünlü filozof İbn Rüşd'ün yakın dostu idi. Annesi ise ermiş hanımların bile manevî derecesine imrendikleri dindar bir kimse idi. Dindar bir kişi olan amcası Abdullah b. Muhammed 80 yaşından sonra tasavvuf yoluna girdi. Babası Ali b. Muhammed 1193 (Hicri, 590) yılında vefat etti.

İbn Arabî toplumda önemli bir yeri bulunan, itibarlı, tanınmış, aynı zamanda dindar, özellikle zühd ve tasavvufa yakın ve yatkın bir aileden gelmektedir. Onun zamanında Endülüs'te tarikatlar bulunmadığından oradaki bir kişi ancak İbn Arabî ve ailesi kadar tasavvufa yakın, hatta onun içinde olabilirdi. Tarikata mensup olmaması İbn Arabî'nin tasavvufî hayatı yaşayarak tanımasına engel olmamıştı. Tersine bu durum onun görüş ufkunun geniş olmasına da yardımcı olmuştu.

Müslümanlar tarafından 711 (Hicri, 92) senesinde fethedilen Endülüs, esas itibariyle kuzeybatı Afrika'da kurulmakla beraber Endülüs'ü de egemenlikleri altına alan Murabıt'ların sonra Muvahhid'lerin etki alanına girdi. Murabıt'lar tasavvufa dayanarak bir çeşit tarikat devleti kurmuşlardı, İslam anlayışlarının batıl ve hurafelere dayandığını ileri sürüp, onları ortadan kaldıran Muvahhid'lerin İslam anlayışı da Gazali'nin din ve tevhid anlayışına dayanıyordu. Muvahhid'ler döneminde zaman zaman ilme ve fikre değer veren, bilginleri ve düşünürleri koruyan değerli hükümdarlar iş başına geliyordu. İbn Tufeyl ve İbn Rüşd gibi ünlü filozoflar böyle bir zamanda ve ortamda yetişmişlerdi. İbn Arabî Endülüs'te iken Ebu Yakub Yusuf ve Ebu Yusuf Mansur gibi hükümdarlar Muvahhid devletinin başında bulunuyordu.

İbn Arabî'nin doğduğu yıllarda Mürsiye, Hıristiyan kökenli görkemli bir komutan, Muhammed bin Said bin Mardaniş tarafından yönetiliyordu; Mürsiye'nin Almohadiar tarafından ele geçirilmesine direndi, ama sonunda yenik düştü.

İbn Mardaniş'in düşüşünden ve Mürciye'nin Almohadlar tarafından işgal edilmesinden sonra, İbn Arabi'nin

ailesi, Almohad hükümdarı Ebu Yakup Yusuf'un büyük bir soyluluk ve cömertlik göstermesiyle kendilerine yeni yönetim içinde bir yer garanti etmiş olduğu Endülüs'ün diğer bir şehri olan İşbiliye'ye (Sevilla) taşındı. Tüm bu değişiklikler olup biterken İbn Arabi sekiz yaşındaydı. Burada tahsiline devam eden İbn Arabî, delikanlılık çağına geldiği zaman babasıyla Kurtuba'ya giderek babasının dostu olan İbn Rüşd ile tanıştı. Yine bu yıllarda Salih Adevî'nin öğrencilerinden Ebu Ali Hasan Şekkaz isimli bir şeyhle tanıştı. Bu sırada edebiyat ve avcılıkla da meşgul olmuş, daha sonra bu şekilde geçirdiği yılları cahiliye zamanı olarak zikretmiştir.

1185 (Hicri, 580) senesi İbn Arabî'nin tasavvufa girdiği yıl oldu. Daha önce de mutasavvıflarla dost olan ve onların sohbet meclislerine devam edip tasavvufî hayatı yakından tanıyan İbn Arabî'nin yirmi yaşında iken sofiyane bir hayat yaşama yönünde tercihini yaptığı görülmektedir. Hayat boyu üç yüzden fazla âlim ve şeyhle görüşüp kendilerinden faydalanan İbn Arabî'nin tasavvuf yoluna girmesini Ebu'l Abbas Ahmed Ureynî sağlamıştı. İbn Arabî onun meclisinde tevbe ederek fiilen tasavvuf yoluna girmişti.

Geleneksel eğitimin çağdaş üstatlarının dizleri dibinde Kur'an, Kur'an yorumu. Hadis, Hukuk, Arap Dilbilgisi ve Kompozisyon eğitimi gördü. Bu üstatların birçoğu ona kendi konularında öğretmenlik yapma iznini vermiştir. İbn Arabi, kendi yapıtları, çalışmış olduğu yapıtlar ve bu yapıtları birlikte çalışmış olduğu üstatlardan oluşmuş geniş bir liste oluşturmuştur.

Gençlik yıllarında bir yandan tasavvufî hayatı teorik ve pratik yönleriyle tanımaya, bu hayat tarzını yaşayanların

aralarında bulunarak öğrenmeye, hatta bizzat tasavvufî yaşayarak manevî tecrübe yoluyla anlamaya çalıştı. Diğer yandan aynı yıllarda fıkıh, hadis, tefsir, kıraat gibi dinî ilimleri, edebiyatı öğrendi. Kelâm ve felsefe hakkında da en azından genel bir bilgi sahibi oldu. Yine o aynı yıllarda çeşitli hükümdarların ve devlet adamlarının yazıcısı olarak hizmetlerinde de bulundu. İbn Arabî, Davud-i Zahirî tarafından kurulan Zahiri mezhebine bağlandı. Ameldeki mezhebi Zahirî olan ve kıyası reddeden İbn Arabî'nin itikattaki mezhebi ne Eşarilikti ne de Maturidilik. Bu hususta o, selef akidesini benimsemiş ve bu çerçevede ehlisünnet ve'l cemaat mezhebine sadık kaldı.

İbn Arabî ilk evliliğini manevî tecrübe sahibi, dindar ve faziletli bir ermiş kadın olan Benû Abdun kabilesinden Muhammed bin Abdun'un kızı Meryem ile yaptı.

İbn Arabî Mürsiye, İşbiliye ve Kurtuba gibi Endülüs'ün belli başlı şehirlerinde o dönemin tanınmış bilginlerinden ve şeyhlerinden faydalanmış, kendini bir hayli yetiştirmişti. Ebu Abdullah Muhammed Şerefî, Yusuf b. Halef Kûmî, Muhammed b. Musa, Sedrânî (Biderânî), İbn Yeşkûr, Ali Selavî, Salih Adevî, Ebu Muhammed Abdülaziz Mehdevî, Ebu Ali Şekkâz bunların en tanınmış olanlarındandır.

İbn Arabî ermiş kadınların sohbetinde bulunmuş, kendilerinden feyz almış ve onları şeyhleri ve mürşitleri olarak kabul etmişti. Bunlardan biri Endülüs'ün Zeytun beldesinde bulunan Yasemin ismindeki hanım idi.

Endülüs'teki şehirlerde yaptığı geziler sayesinde İbn Arabî'nin ünü her tarafa yayıldı. Büyük şeyhler tarafından ziyaret edilmeye ve tasavvufî meseleler hakkındaki görüşleri alınmaya başlandı.

İbn Arabî 1193 senesini (Hicri, 590) Tunus'ta geçirdi. 1194 senesinde (Hicri, 591) Cebeli Tarık boğazını geçerek Fas'a geçti ve buradaki ulema ve şeyhlerle görüştü. Burada iken sihir, tılsım ve ebced hesabı konularında geniş bilgi sahibi olan kişilerden bu hususlar hakkında bilgi aldı.

İbn Arabî 1195 senesinde (Hicri, 592) Endülüs'e döner. Etrafını ilim ve tasavvuf meraklıları sarar ve bunlara sohbet vermeye başlar. Fakat İbn Arabî burada çok durmaz ve ertesi sene tekrar Fas'a gider. Burada bir yandan ders, öbür yandan riyazetle meşgul olur. Ezher camii imamı Şeyh İbn Abdülkerim'in Fas velileri hakkında camide verdiği derslere katılır.

İbn Arabî daha sonra gidip yerleşeceği doğu İslam âleminde sultanlar ve üst tabaka katında gördüğü ilgiyi Endülüs ve Kuzey Afrika'daki sultanlar ve devlet adamları nezdinde bulamaz.

İbn Arabî 1198'de (Hicri, 595) Meriye şehrine gelir. Burası tasavvuf bakımından önemli bir merkezdi. Burada inzivaya çekilerek kendini ibadete veren İbn Arabî'ye bir mürşide ihtiyaç olmadan tasavvufa girmeyi mümkün kılan bir eser yazması rüyada ilham edildi. Bu ilhama uyarak Mevakiu'n-Nücum isimli eserini kaleme aldı. İbn Arabî bu eseri sahip olan bir kimsenin şeyhe ihtiyaç duymayacağını özellikle belirtir.

İbn Arabî 1200 senesinde (Hicri, 597) bir kere daha Muvahhidlerin başkenti Merakeş'e gelir ve dikkate değer sofilerden biri olan Ebu'l Abbas es-Sebtiy'le görüşür.

İbn Arabî daha sonra tekrar Tunus'a gelip burada ikamet etmeye başlar ve doğu seyahatini üç ay geciktirir. Burada iken tanınmış mutasavvıf Ebu Muhammed

Abdülaziz'in evinde kalır. Bu zat kendisinden bir eser yazmasını ister, İbn Arabî de İnşâu'd-Devâîr ve'l-Cedâvil adlı eserini burada yazmaya başlar ve burada tamamlar.

İbn Arabî dokuz ay kaldığı Tunus'tan ayrılarak İskenderiye ve Kahire'ye uğradıktan sonra hac görevini ifa için Mekke'ye gelir. Gerek Mekke'de ikamet eden gerekse hac için buraya gelmiş olan âlimler ve mutasavvıflar ona büyük ilgi ve saygı gösterir. Kâbe imamlarından Mekinuddin Sucâ isimli zatla kuvvetli ve sarsılmaz bir dostluk kurar.

İbn Arabî uzun yıllar harcadığı emeğin ürünü olan Futuhâtu'l Mekkiyye isimli ünlü eserini de Mekke'de yazmaya başlamıştı. İbn Arabî Kâbe'yi tavaf ederken sayısız tecellilere mazhar olur. 1202'de (Hicri, 599) yazdığı ve kırk kudsî hadisi konu alan Mişkatu'l Envâr isimli eserini de burada yazdı. Yine aynı sene Tâif'te Hilyetu'l Abdâl adını verdiği eserini kaleme aldı. Bir sene sonra 1203'de (Hicri, 600) Tunus'taki bir dostuna hitaben kaleme aldığı ve Mağrib'teki şeyhlerini konu alan Dürretu'l Fâhire isimli eserini yazdı.

İbn Arabî, 1204 senesinde (Hicri, 601) Hicaz'dan ayrılıp Bağdat'a gelir. Burada 12 gün kaldıktan sonra Musul'a gitmek üzere yola çıkar. İbn Arabî Musul'da iken hocası olduğunu ifade ettiği Hanefî bir Haffız (Mukrî) ile tanışır.

İbn Arabî 1206 senesinde (Hicri, 603) Kahire'ye gelip burada bulunan Endülüslü hemşerileriyle ve sofiler cemaatiyle buluşur. Ne var ki resmi dinsel atmosfer onun öğretilerine karşı tepkisiz, hatta düşmanca idi ve çok geçmeden de yetkeler tarafından sapkınlık ile suçlandı. Eğer arkadaşı, Bugia'lı Ebu el-Hasan'dan İbn Arabi ile ilgili olarak bir övgü mektubu almış olan Eyyubi hükümdarı el-Melik

el-Adil'in zamanında araya girmesi olmasaydı, onun karşısındaki bu eylem ciddi boyutlara ulaşabilirdi.

İbn Arabî 1207'de (Hicri, 604) Kahire'den İskenderiye'ye oradan da Mekke'ye gelip dostu Ebu Şuca ile buluşur. Ancak semadan aldığı işaretlere bakıp yol hazırlığına koyulur. Çünkü İbn Arabî'nin hizmet ettiği bir şeyh ona: "İnsanların en ulu olanının ona boyun eğeceğini" haber vermişti. Bunun üzerine 1210'da (Hicri, 607) tahta çıkan Birinci Keykavus'u ziyaret etmek için Konya'ya yola çıkar. Daha evvel şöhreti Anadolu'da yayılmış olan İbn Arabî Konya'da Selçuklu Sultanı tarafından karşılanır. İbn Arabî Konya'da huzur içinde geçirdiği zaman zarfında Meşahid'ul Esrâr ve Risalet'ul Envâr isimli iki eser yazar. Kendisinden faydalanmak isteyen sofilerle bir araya gelip sohbet etmeye başlar. Bunlar arasında ünlü mutasavvıf Evhaduddin Kirmânî de vardı. Bu arada Sadreddin Konevî gibi yetenekli bir öğrenciye tasavvufî düşüncelerini anlatma imkânı buldu.

Büyük bilgisi ve ruhsal güçleri Konya halkının üzerinde derin bir iz bıraktı. Sadreddin Konevî onun hakkında, "Şeyhimiz İbn Arabi herhangi bir peygamberin ya da geçmişteki Velilerin ruhları ile iletişime geçebilirdi. Bunu üç biçimde yapabilirdi:

1. Ruhu bu dünyaya, aşağıya çağırır ve hayatta bulunurken sahip olduğu biçime benzer bir beden içinde görürdü onu.
2. O ruhu uykusunda görürdü.
3. Kendisini bedeninden soyutlar ve ruh ile buluşurdu, demektedir.

1212 senesinde (Hicri, 608) Avarifu'l Maarif'in

müellifi Sühreverdi'yle görüşmek için Bağdat'a gelir. Rivayete göre bir araya gelen iki ünlü mutasavvıf hiç konuşmadan uzun uzadıya birbirine bakmışlar, sonra da ayrılmışlardı. Daha sonra Sühreverdi öğrencilerine İbn Arabî'yi kastederek: "O bir hakikatler ummanıdır" demişti. İbn Arabî Abdülkadir Geylani'nin müridi İbnu'ş Şîbli'yi de yine burada tanımıştı.

Bağdat'ta kısa sürede İbn Arabî'nin çevresinde pek çok insan toplanır ve bunlar kendisine derin bir saygı gösterirdi. Hatta ona gösterilen saygı ve itaat Halife'ye gösterilen saygıyı ve itaati bile gölgede bırakırdı.

İbn Arabî haçlıların 1228'de (Hicri, 626) Kudüs'ü işgal etmelerinden önce burasını da ziyaret etmişti. Çünkü Hıristiyanların eline geçen Kudüs'ün ziyaretini bu tarihten itibaren caiz görmemişti.

İbn Arabî 1215 senesinde (Hicri, 612) Antalya'yı kuşatan Keykavus'un başarısı için Sivas'ta dua ediyor ve ona gönderdiği bir mektupta zafer kazanacağını müjdeliyordu. Şehrin alınacağı konusunda İbn Arabî'nin gördüğü rüya ile şehrin düşmesi arasında 20 gün geçmiştir.

İbn Arabî'ye ilgi gösteren sadece Keykavus değildi. Onu sevenler arasında Haleb Hâkimi Melik Zâhir Gazî de vardı. Bu zat şeyhe saray civarında özel bir konak tahsis etmiş, zaman zaman onu burada ziyaret etmeyi ihmal etmemiş, ricalarını yerine getirmişti. Hatta bir seferinde halkla ilgili tam 118 ricasını kabul etmişti.

İbn Arabî'nin Son Seneleri

İbn Arabî, birçok yer gezdikten sonra yaşının da ilerlemesinin tesiriyle havasından hoşlandığı Şam'a yerleşir.

Gençliğinden itibaren yaşadığı disiplinli hayat, çektiği çileler ve yaptığı yolculuklar onun sıhhatinin iyi ve dayanma gücünün mükemmel olduğunu gösterse de zamanla bünyesi zayıflamıştı. Şam'da ikamet etmeye başladığı sıralarda buranın hâkimi kendisini mürşid bilen ve ona mürid olan Melik Muazzam idi. Şeyhinin dört yüzü aşkın eserini rivayet etmek için kendisinden icazet almıştı.

1229 senesinin (Hicri, 627) Ramazan ayında ilahî hüviyetin zahirini ve bâtınını gördüğünü söyleyen İbn Arabî aynı sene Hazreti Peygamber *(sallallahu aleyhi vesellem)*'i rüyada görür ve onun emriyle "Fususu'l Hikem" isimli meşhur eserini yazar.

1232'den (Hicri, 631) sonra ise Divan'ını vücuda getirdi. Son senelerini ise yazımına daha evvel başladığı "Futuhâtı" tamamlamak, yeniden düzenlemek ve düzeltmeler yaparak geçidi.

İbn Arabî Şam'a yerleştikten sonra da gezilerine devam etmiş, ancak yaşının ilerlemesi sebebiyle Şam'a yakın şehirlere kısa süreli seyahatleri tercih etmişti.

İbn Arabî hayatının son yıllarını rahat ve huzur içinde geçirdi. Bir yandan okuyor ve eserler yazıyor, diğer yandan sohbetine katılanlara eserlerini okuyor ve tasavvufî açıklamalar yapıyordu. Bedr el-Habeşî, İsmail b. Sûdeğin ve Sadreddin Konevî onu hiç yalnız bırakmıyorlardı. Malik Eşref kendisine müstesna bir ilgi gösteriyor, derslerine ve sohbetine devam ediyor, eserlerini rivayet için icazet alıyordu. Şafiî kadısı Şemseddin Ahmed el-Hûlî bir hizmetçi gibi onun ihtiyacını karşılıyordu. Hanefî kadısı ise İbn Arabî'nin bir bakışından çıkardığı mana ile kadılık görevini terk edecek kadar ona bağlı idi. Kudüs Hristiyanlardan

geri alındığı zaman, Selahattin Eyyubi'nin huzurunda Mescid-i Aksa'da ilk hutbeyi okumuş olan Kadı İbn Zeki, İbn Arabî'ye yakın bir ilgi gösteriyor, her çeşit ihtiyacını karşılıyordu.

İbn Arabî 22 Rebiulahir, başka bir kayda göre 28 Rebiulahir 638 (10 Kasım 1240)'de bir cuma gecesi 77 (Miladi takvimle 75) yaşında bu zatın evinde ruhunu teslim etti. İbn Zekî, şeyhin müritleri İbn Abdülmelik ve İbn Nahhas ile birlikte ona karşı son görevlerini ifa ettiler. Gasıl ve kefenleme işleri bittikten sonra kalabalık bir cemaatin katıldığı cenaze namazından sonra Zekioğullarının Kâsiyyun dağının eteğinde Salihiye köyündeki aile mezarlığında toprağa verildi.

İbn Arabî'nin hayatından, onun birkaç defa evlendiği anlaşılmaktadır. Fakat o karısı ve çocukları hakkında eserlerinde çok az bilgi vermiştir. Oğullarından Sadeddin Muhammed 1221/618'de Malatya'da doğmuş, 1258/656'da Şam'da vefat ettiği zaman Şam'ın kuzeyindeki Salihiye köyünde babasının yanı başına gömülmüştü. Şair bir sofi olan bu zatın bir Divan'ı vardır. 1268/667'de vefat eden diğer oğlu İmamuddin Ebu Abdullah Muhammed, Salihiye medresesinde ruhunu teslim etmiş ve babasının yanında toprağa verilmişti. İmamuddin yetenekli bir şairdi ve bir *Divan* yazmıştır. İbn Arabî Fütuhatta iki yerde Zeyneb ismindeki bir kızından bahsetmiştir.

İbn Arabî için Salihiye köyünde yapılan türbe çok sayıda seveni tarafından ziyaret edilmeye başlandı. Fakat zamanla sahipsiz ve bakımsız kalan bu türbe harap olmayla yüz tutmuşken Mısır seferinden dönen Yavuz Selim 1517 senesinde (Hicri, 21 Ramazan 923) Şam'a gelmiş, İbn Arabî'nin türbesinin civarına bir cami yapılması emrini

vermişti. Bunun üzerine İbn Arabî'nin kabri üzerine bir türbe ve caminin kuzey tarafına bir tekke inşa edilmiş ve buraya büyük vakıflar yapılmıştı. Türbenin duvarlarına İbn Arabî'nin büyüklüğünü dile getiren Şeyhülislâm İbn Kemal'in fetvası yazılmıştır.

1627 senesinde Şam'a gidip İbn Arabî'nin türbesini ziyaret eden el-Makkarî; "Türbesini ziyaret ettim, defalarca onunla teberrükte bulundum, üzerinde pırıl pırıl nurlar gördüm, insaf sahibi hiçbir kimse kabrinde gözlenen göz kamaştıran halleri inkâr edemez" diyor. Türbe daha sonra İkinci Abdülhamid tarafından tamir ettirilmiştir. Bugün de burası en çok ziyaret edilen yerlerden biri olma özelliğini korumaktadır.

İbn Arabi'nin Sûfizm tarihi için büyük önemi iki konu üzerine dayanmaktadır: birincisi, İslam ve Sûfizmin iki tarihsel evresi arasında bir köprü ya da bağ olması, İkincisi de Batı ve Doğu Sûfizmi arasında bağ olmasıdır.

İbn Arabi kendisinden önceki Sûfi nesillerinin öğreti ve anlayışlarını aktarmış, ilk kez sistematik ve ayrıntılı biçimde Sûfi deneyimi ve sözlü geleneğinin geniş birikimini yazıya geçirmiş, Müslüman ve Neo-Helenistik dünyalar arasında yüzyıllarca sürmüş olan ilişkiler ile büyük ölçüde zenginleşmiş bir teknik terimler ve simgeler hazinesinin adeta resmini çizmiştir. Bir Müslüman için kısa bir süre için meşgul olunan dünya, kültürel, siyasi ve iktisadi olarak terk edilecek yıkıcı bir fırtınayken, İbn Arabi arkasında İslam'ın içrek mirası olduğu kadar Sûfi öğretilerinin de belirli bir anlatımını bırakmıştır. Bunu yaparken de kendisinden sonraki tüm Sûfi öğretisini derinden etkilemiş ve bu yüzden de kendisinden önceki Sûfiler

ile kendisinden sonrakiler arasında en önemli bağ olarak ortaya çıkmaktadır.

İbn Arabi'nin bu etkisi Sûfizmin sadece kuramsal yanı ile sınırlı değildi, bir bütün olarak Sûfi yaşantısının dokusu içine de derinlemesine sızmıştı. Doğu'da Rumi ve Batı'da da Ebu el-Hasan el-Şazeli yoluyla en büyük Sûfi tarikatlarının ikisi onun öğretileri İle dolmuştu. Dıştaki görünüme bakacak olursak, yapıtları üzerine yazılmış bulunan çok sayıdaki yorum ve açıklama ve öğretileri hakkında din bilim çevrelerinde hâlâ sürmekte olan tartışmalar, onun bu düzlemdeki etkisini de göstermektedir.

İbn Arabi ve Ekberi Öğretisi

Varlık birliği "Vahdet-i Vücud" öğretisinin baş sözcüsü olmakla birlikte kendisinden sonra "Vahdet-i Vücud" görüşünü benimseyen sufiler için Muhyiddin İbn Arabi'nin lakaplarından olan Şeyh-i Ekber'e atıfla Ekberî sıfatı kullanılmıştır. Her ne kadar varlığın bir olduğunu kabul etmiş olsalar da Ekberi sufiler kimi görüşlerinde farklılıklar sergilemişlerdir. Örneğin Abdülkerim el-Cili ve Sadreddin Konevî her ikisi de Ekberî olmakla birlikte özgün görüşleri de olan ve başlı başına bir sûfi metafiziği ve felsefesine sahip olan düşünürlerdir.

Eserleri

Nefahat'a göre, Bağdat ulemasından birisi *İbn Arabî* üzerine bir kitap telif etmiş ve bu kitapta Musannefat'ının 500'den fazla olduğunu söylemiştir. İbn Arabî'nin Eserlerinin sayısı kendine de malum değildi, denir. Hayatında dostlarının isteği üzerine birkaç defa bunların fihristini

yapmak istedi. Bu fihristler birbirinden ayrı 3 yazma halinde bugüne geldi. Bugüne gelenlerin bazıları:

1. *Fütûhat-ı Mekkiyye fi Esrâri'l-Mahkiyye ve'l Mülkiye,* (Kendi el yazısı ile olan nüsha, Türk-İslam Eserleri Müzesi No: 1845-1881'dedir. Bu Nüsha 31 Cilt halinde tertip edilmiştir.)
2. *Fusûsu'l-Hikem*
3. *Kitabu'l-İsra ilâ Makâmi'l-Esrâ*
4. *Muhadaratü'l-Ebrâr ve Müsameretü'l-Ahyâr*
5. *Kelamu'l-Abâdile*
6. *Tacu'r-Resail ve Minhacu'l-Vesâil*
7. *Mevaqiu'n-Nucûm ve Metali' Ehilletü'l-Esrar ve'l-Ulûm*
8. *Ruhu'l-Quds fi Münasahati'n-Nefs*
9. *Tenezzülatü'l-Mevsiliyye fi Esrari't-Taharat ve's-Salavat*
10. *Kitabu'l-Esfar*
11. *İsfar an Netaici'l-Esfar*
12. *Divan*
13. *Tercemanu'l-Eşvak*
14. *Kitabu Hidayeti'l-Abdal*
15. *Kitabu Taci't-Terâcim fi İşarati'l-İlm ve Lataifi'l-Fehm*
16. *Kitabu'ş-Şevâhid*
17. *Kitabu İşarati'l-Qur'an fi Âlaimi'l-İnsan*
18. *Kitabu'l-Ba'*
19. *Nisabü'l-Hiraq*
20. *Fazlu Şehâdeti't-Tevhîd ve Vasfu Tevhîdi'l-Mükinîn,*
21. *Cevâbü's-Sual*
22. *Kitabu'l-Celal ve hüve Kitabu'l-Ezel*
23. *Kitâbu'l-Cem ve't-Tafsîl fî Esrâri'l-Ma'ânî ve't-Tenzîl,*

(Meryem Süresi'ne kadar yazdığı Kuran-ı Kerim tefsiridir. Her ayeti Celal, Cemal ve İ'tidal olmak üzere 3 ayrı makamda incelediğini belirtir. İbn Arabi'ye göre Kuran-ı Kerim'i bu tarzda tefsir eden hiç olmamıştır. Sadece 64 defter Kehf Suresindeki "Ve iz kâle Mûsâ lifetâhu lâ ebrahu..." (60) ayetine ayrılmıştır.)

24. *Şeceretü'n Nu'mâniyye*

Türkçe'ye Çevrilen Eserleri:

- Fususu'l-Hikem, çev. Ekrem Demirli, Kabalcı Yayıncılık
- Fütuhat-ı Mekkiye, çev. Ekrem Demirli, I.-XVIII. Cilt Litera Yayıncılık
- Fususu'l Hikem Tercüme ve Şerhi I, Ahmed Avni Konuk, Hazırlayan: Doç. Dr. Selçuk Eraydın, IV cilt, Marmara Üni. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları
- Arzuların Tercümanı, İz Yayıncılık
- Fenâ Risâlesi, İz Yayıncılık
- Marifet Kitabı, İz Yayıncılık
- Marifet ve Hikmet, İz Yayıncılık
- Nurlar Hazinesi, İz Yayıncılık
- Saatlerin Hazinesi, Sümer Yayınları
- Tedbirât-ı İlâhiyye -Tercüme ve Şerhi-, İz Yayıncılık
- Ahadiyyet Risalesi, İlk Harf Yayınevi, 2012
- Allah'ın İsimlerinin Sırları ve Manalarının Keşfi, Gelenek Yayıncılık, 2010
- Bir Sufinin Portresi / Şeyh-i Ekber'in Kaleminden Zunnun-ı Misri, Gelenek Yayıncılık

Bismillahirrahmanirrahim...

Hamd, âlemlerin Rabbi, Rahman ve Rahim, Din gününün sahibi olan Allahu Teâlâ'ya olsun... Salat ve selam; Âlemlere rahmet olarak gönderilen Peygamber Efendimiz *(sallallahu aleyhi vesellem)*'e, temiz ehli beytine, ashabına ve bütün ehli İslam ve bütün mümin kullarına olsun.

Yer ve Göklerin Tek Hâkimi

Uyarıcı hareket ettirici ve Fail (yapan) hareket ettirici olmak üzere ikiye ayrılırlar. Aynı zamanda güdücü, yani teşvik edici olarak da isimlendirilir. Bu da iki dala ayrılır. Birincisi, uygun olanı celp etmek üzere yaratılmış ve adına da şehvet denir. İki daldan asıl olanı budur. Çünkü türün bekası bununladır. Tür ise şahsın aslıdır. İkincisi, karşıt olanı defetmek üzere yaratılmış ve adına da gazap denir. Bu ise fer konumundadır. Çünkü şahsın bekası buna bağlıdır. Şahıs ise türün feri konumundadır. Fail hareket ettirici, azaların telleri ve bağları arasına yayılmış bir kuvvettir. Bunlar da azaları tutmak ve salmak için yaratılmışlardır.

Bu yüzden bazen dönüş cihetinin tersine dönmesinin maddesi olurlarken, bazen de dönüş cihetine yönelik olarak büzülürler. Ta ki doğrudan hareket etmeye hazırlansın. Fail hareket ettirici kuvvet, güdücü hareket ettirici kuvvete itaat eder ve onun hizmetindedir. Ve bu durum bütün idrak

edenler için geçerlidir. Çünkü idrak edilmeyene yönelik bir eğilimi kesinlikle yoktur. Bilakis eğilim ancak eğilim gösterilenin bunun en alt derecesi itibariyle de olsa şuurunda olması durumunda söz konusu olabilir. Bunun hâkimi de kalptedir. Çünkü mutlak reis odur. İlk fiili de ruh askerlerini beyin halifesine göndererek bir işaretiyle idrake yeltenmesini sağlamaktır. Fiil kaçınılmaz olarak harekettir. Hareket duyudan öncedir. Ama hareket olmadan da duyu olabilir şeklindeki zan doğru değildir. Bilakis duyu özel bir harekettir. Şu halde her duyu harekettir, ama tabii hareketlerde olduğu gibi her hareket duyu değildir. Böylece fiili de fiillerin ilkidir ve o da harekettir. Bundan dolayı onun hâkiminin kalbin uzvu olmasını istemiştir.

Kalp, beden şehrinde kuvvetler reayasının başkanıdır. Nitekim Rasulullah *(sallallahu aleyhi vesellem)* şöyle buyurmuştur: "Bedende bir et parçası vardır. O iyi oldu mu bütün beden iyi olur, o bozuldu mu bütün beden bozulur." Başkan da kuvvetler sürüsünü vehim şeytanı kurduna karşı koruyan bir çobandan, sürülerin ve askerlerin hallerini düzelten bir ıslahatçıdan, onları edepsizlik cüretini gösteren gazap canavarından muhafaza eden bir yöneticiden başka bir şey değildir. Bu yüzden beden kuvvetler için yeryüzü konumundadır.

Beden, kuvvetlerin göç ettikleri bir mekândır ve kuvvetler beden arzının süsleridir. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmuştur: "Arzdaki (yeryüzündeki) her şeyi dünyanın kendine mahsus bir ziynet yaptık." (Kehf Suresi: 7) Yani kuvvetler, bedenin süsleridir. Şu ayette de benzeri bir anlam vurgulanmaktadır: "O, arzda ne varsa hepsini sizin için yarattı." (Bakara, 29) "Emin belde", "güzel belde" "korunmuş, sağlam, savunmalı belde", "yerin dibine

geçirilmiş yurt", "halkı zalim belde" ve "Lut'un şehri" gibi nitelemelerin tümü bedenle ilgilidir. Çünkü orada " dokuz kişi (elebaşı) vardı ki, bunlar yeryüzünde (arzda) bozgunculuk yapıyorlar, iyilik tarafına hiç yanaşmıyorlardı." (Neml Suresi: 48) Burası "Bunun üzerine orada bulunan müminleri çıkardık. Zaten orada Müslümanlardan, bir ev halkından başka kimse bulmadık." (Zariyat Suresi: 35-36) denilen yerdir. Bundan maksat kalp evidir. Ki yüce Allah'ın haklarında şöyle buyurduğu evlerdendir: "evlerdedir ki, Allah (o evlerin) yücelmesine ve içlerinde isminin anılmasına izin vermiştir. Orada sabah akşam O'nu (öyle kimseler) tesbih eder." (Nur Suresi: 36) Kur'an-ı Kerim bu isimlerin tümünü onunla ilgili olarak dile getirmiştir. Daha önce nefisle ilgili isimleri dile getirdiği gibi.

Bu kuvvetler tümüyle konulacakları bir konumları, kendileri taşıyacak bir hamilleri olması zorunlu olan arazlardır. Kuvvetlerin konuldukları yerleri hayvani heykeldir. Bu kuvvetlerin hayvani heykel içindeki yerlerini daha önce zikretmiştik. Bunların tümü baştadırlar. Yani konumları yüksek bir kalenin ucundaki kule olmak durumundadır. Ki muhafızları onu yukarıdan kontrol edip koruyabilsinler. Ya da yüksek bir köşkün en tepesine bina edilmiş bir burç gibidir. Bunun gibi bedene yerleştirilmiş bütün idrak edici kuvvetler bedenin muhafızları konumundadırlar. Beden ise yüksek bir köşk gibidir. Bu yüzden kuvvetlerin yerlerinin baş kulesinde bulunan odalar olması gerekir. Nitekim filozoflar "Baş, dokunma duyusu hariç, bütün duyuların manastırıdır." demişlerdir.

Dokunma duyusu ise; bedenin tamamına yayılmış durumdadır. Bunun nedeni de külli basiretlere gizli kalmış çok ulu bir hikmetten dolayıdır. Şöyle ki: bir canlının on

duyusunun en önemlisi dokunma duyusudur. Bu yüzden diğer dokuz duyu olmadan da var olması caizdir. Çünkü canlı, ancak dokunma duyusuna sahip kılındığı zaman canlı olabilir. Dokunma duyusu, hayvani melekût âlemine açılan ilk kapıdır. Çünkü canlı cisim ile bitkisel cismi birbirinden ayıran ilk ölçüt odur. İnsani beden de onunla başlar ve onunla son bulur.

Yüce Allah'ın şu bizim âlemde yarattığı ilk canlı kırmızı solucandır. Bulutlar, onu yağmurla ve soğuk havayla birlikte yere attıkları andan itibaren gitgide beyazlaşır. Yüce yaratıcısının emriyle musahhar kılınan tabiat kuvvetinin etkisiyle oluşumunu tamamlasın ve kemalini elde etmesine uygun bir süre hayatını devam ettirsin diye. "Her ümmetin bir eceli vardır." (Yunus Suresi: 49) Bu ecelin adı konulmuştur. Ama belli olarak gösterilmemiştir, bilakis bilinmez kılınmıştır. Yüce yaratıcının inayetinin şümulünü görüyor musunuz? Şu hakir zerre, şu zavallı böcekle nasıl ilgileniyor? Yarattıktan sonra ihmal etmiyor. Bilakis onu kendisi için yararlı olan şeylere yöneltiyor, kendisi için zararlı ve bozucu nitelikte olan şeylerden uzaklaşmaya sevk ediyor. "Her şeye hilkatini (varlık ve özelliğini) veren, sonra da doğru yolu gösteren" (Taha Suresi: 50) Allah noksan sıfatlardan münezzehtir. Yüce Allah hiçbir mahlûku kendi başına, başıboş ve ihmal edilmiş bırakmamıştır. Bunun ulu ve parlak bir hikmeti vardır ki basiret sahibi olup en ince ayrıntılardan ibret alan, gizliliklerden haberdar olan kimseler bunun farkındadırlar. Ama fikir yeteneğinden yoksun, gözlem gücünü yitirmiş gözlerin sahipleri bu gerçeğin farkına varamazlar. İşte bu üstün hikmetten dolayı yüce Allah dokunma duyusunu bütün bedene yaymıştır. Bu duyunun taşıyıcısı ise hayvani ruhtur. Hayvani ruh, karışımların letafetinden doğan latif bir cisimdir.

Nitekim sair azalar da karışımların yoğunluğundan doğarlar. Kaynağı kalptir ve çam şeklinde, koni görümündedir. Buradan yukarı ve aşağı mevzularına dağılırlar. Yukarı, beyin madenine doğru, atardamar hizmetkârları aracılığıyla çıkanlar soğuyarak mutedil hale gelirler ve nefsani ruh olarak isimlendirilirler. Aşağı, ciğer madenine doğru, onun yüksek ısısı sonucu kırılanlar ise şah damarlar aracılığıyla inerler. Buna da tabii ruh adı verilir. Oradan bedenin her bölgesinin derinliklerine yayılır. Buradan hareketle en büyük tabiplerden Galius: "İnsanda birbirinden bağımsız üç nefis vardır" demiştir. Ama bu iddiası doğru değildir. Bilakis tabiatının farklılığına göre üç isimle isimlendirilen bir tek ruhtur bu. Ve hayatın faili onu Nefs-i Natıka aracılığıyla oraya yerleştirmiştir. Çünkü bu ruhun hayatı ilahi nefsin nurudur. Aksi takdirde bir cisimden başka bir şey değildir. Cisim ise, daha önce de söylediğimiz gibi cisim olması itibariyle ölüdür. Dolayısıyla cismin hayatı zati değil, kendisine arız olmuştur. Zait bir hayatla değil, bizzat hayat sahibi olan bahşedicisi tarafından hayat sahibi kılınmıştır. Çünkü bu ruh bizzat hayat sahibi olsaydı, ölmezdi. Çünkü bizzat olan bir şey zail olmaz. Ama bunun hayatı zail oluyor. Çünkü bedenin terkibini oluşturan şeylerden mürekkeptir. Bir mürekkepten doğan da mürekkeptir. Dolayısıyla hayvani ruh mürekkeptir. Her mürekkep de er ya da geç, karışımın gücü- ne ve zayıflığına göre basit unsurlarına ayrışır. Bundan da anlaşılıyor ki bedendeki hayatın faili hayvani ruhtur. Dolayısıyla nurunun sultanı tarafından konulan her şey ona yansır. Sultanının nuru ise canlı kılan bir feyizdir. Aksi takdirde ölür. Sinirlerde ve damarlarda bulunan setlerden ibret al. Buralarda meydana gelen bir tıkanmanın nasıl felce, sara hastalığına ve kalp sektesine ve tıp biliminde sayılıp açıklanan daha nice olaylara yol açtığını görebilirsin.

Tabii tıbbın konularından biri bu ruhtur. Tabipler onun hastalıklarını ve arazlarını, zayıflığına ve gücüne, berraklığına ve bulanıklığına, kısılmışlığına ve gevşemiş ligine, dağınıklığına ve kontrollüğüne göre araştırırlar. Bütün bunlar ruhun azlığı ve çokluğu nedeniyledir. Yine tabipler bu ruhun bulunduğu yer olan bedeni de mevcut olan sağlığını korumak ve ortadan kalkmış bulunan sağlığı yeniden sağlamak amacıyla araştırırlar. Bunun gibi Nefs-i natıka da ilahi tıbbın konularından biridir. İlahi tıp derken Tevhit ilmini kast ediyoruz. Bu bağlamda Nebiler ve Rasuller (selam üzerlerine olsun), vahiy ve ilhamla bu hususdaki görevlerini yerine getirirler. Tıpkı sezgi ve tam araştırma sınavlarından başarıyla geçmiş tabiplerin ruh ve bedenin hallerini ve arazlarını zekâsı ya da ahmaklığı, keskinliği ya da körelmişliği, iyiliği ya da kötülüğü, temizliği ya da pisliği açısından araştırmaları gibi. Bu yüzden "peygamberler ruh doktorlarıdır" denilmiştir. Tıpkı doktorların beden tabipleri olmaları gibi. Bu iki eş, biri dişi, biri de erkek olmak üzere çifttirler. Biri cismani, biri ruhanidir. Biri şeytani, biri de rahmanidir. Ve iki âleme ilişkin ilmi inşa ederler. Marifetle iki iklimi ihata ederler. Daima diri ve ölümsüz Allah tarafından yoktan var edilen mülk ve melekût âlemlerini kast ediyorum. İşte bu iki ayak üzerine dikilmiştir iki ilim. Bunlardan biri tıp da denilen beden ilmidir, diğeri de ilahiyat da denilen din ilmidir. Nitekim Nebi *(sallallahu aleyhi vesellem)* de buna işaret etmiştir. Cismani ruh, bizzat idrak eden ve Allah'ın emriyle faaliyet gösteren ilahi nefsin tasarruflarının alanıdır. Ki Allah "semavatın ve arzın nurudur." Dolayısıyla Allah'ın, uzunluk ya da genişlik boyutunda olmaksızın kaim olan nurlarından biridir. Doğuşu da Allah'tandır, batışı da. O'ndan beslenir ve O'nu gaye edinir. Hayvani ruhun fiillerini kabul etme

istidadı olduğu sürece bedende tasarrufta bulunur. Ruh kesildiği zaman tasarruflar da kesilir.

Buraya kadar ayrıntılı olarak yapılan açıklamalardan ortaya çıkan gerçek şudur: Nefs-i Natıka, büyük bir tahtı ve şerefli bir makamı bulunan bir kraliçe konumundadır. Bunu derken hayvani ruhu kast ediyorum. Kürsüsü ise, kalbin aşırı sıcaklığı ile beynin aşırı soğukluğu arasında meydana gelen itidalden doğan beyinsel ruhtur. İdrak edici kuvvetler askerleri ve gözcüleridir. Hareket ettirici kuvvetler yardımcıları ve dağıtıcılarıdır. Müşterek duyu veziri ve danışmanıdır. Kral Talut gibi. "Onun hükümdarlığının alâmeti, Tabut'un size gelmesidir." (Bakara Suresi: 248) Tabut, insani heykelin darboğazından kinayedir. "Tabut'un içinde Rabbinizden size bir ferahlık ve sükûnet, Musa ve Harun hanedanlarının bıraktıklarından bir kalıntı vardır." Bundan maksat eşyanın hakikatinin tasdik edilmesidir. Çünkü eşyanın hakikati Nebilerin mirasıdır ve kuvvetler melekleri onları taşırlar. Kral Calut ise, onun karşıtı olan vehimdir. "Cinlerden, insanlardan ve kuşlardan müteşekkil orduları olan ve hepsi bir arada(onun tarafından) düzenli olarak sevk edilen" (Neml Suresi: 17) Kral gibidir. O, kuvvetlerden ibaret karıncalar vadisine konulan tahtına kurulmuştur. Bundan maksat insani ünsiyet heykelidir. Şu halde nefs-i natıka, askerlerinden ibaret olan kuvvetlerden etkileniyorsa, onlar tarafından mağlup edilip, eziliyor ve tasarruf altına alınıyorsa, mülk sahibi bir kraliçe iken köleleştiriliyorsa, bu durumda Belkıs adını alır. Eğer bedende fail ve zor ve galibiyet yoluyla tasarruf sahibi ise, reaya ve askerler arasında saltanatının tören ve merasimini koruyorsa, adalet ve kanunlarını uygulayabiliyorsa, o kraldır ve Süleyman olarak isimlendirilir. Bu ikisi, yani nefis ve kocası, idarecisi, himayesinin ve hamiyetinin

koruyucusu konumundaki ruh, Âdem ile Havva, Yusuf ile Züleyha, Süleyman ile Belkıs ve İsa ile Meryem gibidirler. Ki biz sembolik olarak buna işaret ettik...

Bil ki! Sana aktardığımız ve ilettiğimiz bilgileri hakikat düzeyinde kavradıysan, insan bedenine ve ruhuna yerleştirilen ilahi hikmetin sırlarına vakıf olduysan, nasıl idare edildiklerini ve birinin diğerini nasıl yönettiğini de kavramış olursun. Çünkü beden, katı bir ağırlık ve nefis de latif bir nur gibidir. Bunların arasında tedbir ülfeti, tasarruf sevgisi, yakınlık ve kavuşma aşkı, uzaklık ve ayrılık acısı meydana geldiğini de algılamış olursun. Nur ile karanlık arasında nasıl bir izdivaç olduğunu, ulvi yücelik ile süfli aşağılık arasında nasıl bir kaynaşma oluştuğunu da idrak edersin. Ki yüce Allah ulvi yüceliği ululamak maksadıyla şöyle buyurmuştur: "Onu üstün bir makama yücelttik." (Meryem Suresi: 57) Bir diğer ayette de şöyle buyurmuştur: "Andolsun iyilerin kitabı İlliyyûn'dadır." (Mutaffifin Suresi: 18) Süfli aşağılıkla ilgili olarak da şöyle buyurmuştur: "Günahkârların yazısı, muhakkak Siccîn'de olmaktır." (Mutaffifin Suresi: 7) Çünkü bu ikisi arasında mahiyet olarak apaçık bir nefret ve zıtlık vardır. Yüce yaratıcı eksiksiz hikmetiyle lütfederek, genel inayetinin güzelliğiyle inamda bulunarak katı bedeni nutfe maddesinden, kalp letafetinden, onun içinde seçkin bir konumda olan ruh letafetinden yaratmıştır. Ki letafet ve berraklık bakımından zıtlıklardan alabildiğine uzak ve itidale de son derece yakın felek gibidir. Onu nefs-i natıkayı ululamaya, kemalini gerçekleştireceği barınağı olmaya hazırlamış ki nefs-i natıka bu sayede ahiretini ve dünyasını ıslah edebilsin. Bu da kendisine varlık bahşeden yaratıcısının ona yönelik bir diğer bağışıdır. Nurun

güneş kursundan yansıması ve fakat bahşedende en ufak bir eksikliğin meydana gelmemesi gibi...

Şöyle bir gözünün önüne getir. Kandilin fitili nasıl tutuşur. Ateşi kabul etmeye o kadar hazırdır ki ateş temas eder etmez hemen yanmaya başlar, ama kendisinden hiçbir şey eksilmez. Şu halde sezgi gücünle mizaç vasıtasıyla nütfe fitilinin nefs-i natıka nurunun ateşini kabule hazır olması nedeniyle nasıl tutuştuğunu tasavvur et!

Nefs-i natıka nurunun ateşi, melekuti, lahuti ateşlerden delici ve dumansız bir alevdir. Ki bahşedeninden gelmektedir. O da ulvi nurlardan ve halin eserlerinden biridir. Böylece saçılmış nurlardan bir kıvılcım arza düşer. Kandili kalp, camı hayvani ruh... Lambayı nefs-i natıka, ağacı yakın çiçekleri açan, müşahede nurlarını yansıtan fikir, yağı, düşünme yorgunluğundan müstağni eksiksiz sezgi olarak anla. Çünkü Tur-i Sina'da yetişen ağaç bir yağ verir ki yiyenler için katıktır. Şu halde incir sezgidir, çünkü çekirdeksizdir. Zeytin ise yorgunluk çekirdekleri olan fikirdir. Tur-i Sina ise ona üflenen nefs-i natıkadır. "Şu emin belde" kendisine yerleştirilen mele- kut sırlarının ve marifet hazinesinin emini, koruyucusu nefs-i natıkadır. Nitekim bir kudsi hadiste sembolik olarak şöyle buyurulmuştur: "arzıma ve göğüme sığmadım. Fakat mümin kulumun kalbine sığdım." Nitekim Davud *(aleyhisselam)*'a "benim için bir ev boşalt" diyerek kalbini kast etmiştir. Yine şöyle buyurmuştur: "Ben, benim için kalpleri kırılmış kimselerin yanındayım." Böylece yüce Allah, "Tin" suresinin başında nefsin başlangıcına, zatına ve hallerinden iki tanesine yemin etmiştir. Yeminin cevabı da şu ifadedir: "Biz insanı en güzel biçimde yarattık." Nefs-i natıka bilfiil akla dönüşünce, makuller onda, parlak aynalardan

algılanan suretler gibi açılınca, bu, nur üstüne nurdur. Bu, surenin zahir ehline göre tefsiridir.

Bu kadarı senin için "sabit kazanlardan" (Sebe Suresi: 13) bir tadımlık, yüzen aylardan bir hilal mesabesindedir. Doymanı, kanmanı, görmeni sağlayacak, seni güçlendirecek, surenin açıklaması bağlamında yapılan uzun ve gereksiz açıklamalara muhtaç bırakmayacak yeterliktedir.

"İşte biz, bu misalleri insanlar için getiriyoruz; fakat onları ancak bilenler düşünüp anlayabilir." (Ankebut Suresi: 43)

Bu derin tefsirle, kabaran heyecan ordularını sakinleştir, bu misallerle kuşku telaşını dindir. Bunlar, engin denizlerden akan derin anlamlardır. "Onun yüzüp gitmesi de, durması da Allah'ın adıyladır. Şüphesiz ki Rabbim çok bağışlayan, pek esirgeyendir." (Hud Suresi: 41) Saçı başı dağınık, üstü başı toz toprak içinde, eski püskü elbiseler giyen, bu yüzden kapılardan yüz verilmeyerek geri çevrilen nice insan vardır ki, Allah adına yemin edecek olsa, derhal dileği yerine gelir. "Sen dağları görürsün de, onları yerinde durur sanırsın. Oysa onlar bulutların yürümesi gibi yürümektedirler." (Neml Suresi: 88)

Harabat hazinesinde nice rintler var Varlık levhinden sırlar okurlar Feleğin hallerinin akışı dışında nice acayiplikler bilirler ve zevk alırlar.

Bununla beraber bu sembolik ifadeler, Hüccetü'l İslam'ın (İmam-ı Gazali) geniş örneklemelerinden kısa işaretlerdir. Büyük âlimin değerlendirmelerinden bir özettir. Nefislerin kurtuluşunun ve ruhların şifasının hülasasıdır. Başarının tamamlanması ve kurtuluşun kemal bulması babında sunduğu bilgilerin hasılasıdır. Çünkü yüce Allah

onun delilini nurlandırmış, yardımcılarını ve destekçilerini sağlam tutmuştur. O tutuşturulmuş bir ateştir ki onun kandilinden beyan nurları derlenir. Coşkun bir denizdir ki onun sedeflerinden Kur'an cevherleri çıkarılır. Zihni, kibrit-i ahmerin ateşleyicisidir ki ondan en büyük saadetin kimyası alınır. Fikri bir dalgıçtır ki anlamlar denizinden ayetler istimbat ederek ulviyete nail olur. Tenkitçi bir tabiatı vardır, nazar mihengiyle fikir dirhemlerini değerlendirir. Anlayışı bir sarraftır, malum dirhemlerini ilimler miyarına vurur. Aklı ölçen bir vezirdir, sağlam delil nakillerini dosdoğru kıstas metoduyla ölçer. Dini ilimler ölülerini ihya etmede Mesihi hikmetleri vardır. Yakin ilimlerinin gizliliklerini izah için beyaz eli gösterme hususunda Musevi mucizeye sahiptir. O İslam'ın göğsüdür ki göğsünün selameti Tur-i Sina'da yanan ateşin nuruyla açılmıştır. Işığı her tarafı kapla- yan feleğin bedridir.

Hala açıklayıcı özelliğini koruyan beyan diline sahip İbn Sina çakmağıyla tutuşturulan kandilin yağıdır o. Önündeki perde kaldırıldı, ama onun yakininde bir artış olmadı.

Çünkü yakınlık sahibidir o ve hakkın delilinin yardımcısıdır. Eserleri, özellikleri bundan ibaret olan nefsin besin kaynağıdır ve dönüşü de Allah'adır. Sığınağı O'dur. Artık Ruh'un mahiyetiyle uyarılmış bulunuyorsun. Kaldı ki Rasulullah *(sallallahu aleyhi vesellem)*'e bu keşfe ehil olmayanları onunla uyarma izni verilmemiştir. Bilakis Kur'an'da yer aldığı şekliyle mücmel olarak ruha dikkat çekmesi emredilmiştir. "De ki: Ruh, Rabbimin emrindendir." (İsra Suresi: 85) Bu ruhun mahiyetine ilişkin mücmel bir açıklamadır. Çünkü içlerine kibir ağacının tohumları ekilmiş bulunan bedevi Araplar, ruhun hakikatini anlayacak gibi değillerdi. Ruh, ölçülebilir halk âleminden midir yoksa

ölçülemeyen emir âleminden midir? Bu soruların cevaplarını kavramaları mümkün değildi. Bu yüzden yüce Allah, Rasulüne *(sallallahu aleyhi vesellem)* bu mücmel açıklamayı yapmasını ve bu kadarıyla yetinmesini emretti. Çünkü anlatma, bu keşfe fazladan bir katkı sunmayacaktı. Yoksa avamdan bazı kimselerin ileri sürdüğü "Rasulullah *(sallallahu aleyhi vesellem)*'e keşif değil, vazgeçme, kana kana içirme değil, dudakları ıslatma ile emrolunmuştu. Hatta kendisi de mutlak olarak ruhun hakikatini bilmiyordu. Ne kendisinin ne de başkasının ruhunu biliyordu. Çünkü ayette ruh lafzı mutlak olarak kullanılmıştır. Bu da ruhun bilinmeyeceğinin mutlak ifadesidir" şeklinde bir durum asla söz konusu değildir. Bu, onların hayalidir ve bu bir canlının peşinde koşacağı en çürük amaçtır. Hiç kuşkusuz evlerin en dayanaksızı örümceğin ağıdır. Onların "durumu, örümceğin durumu gibidir. Örümcek bir yuva edinir; hâlbuki yuvaların en çürüğü şüphesiz örümcek yuvasıdır. Keşke bilselerdi!" (Ankebut Suresi: 41) Onlar kendilerine şöyle seslenilen kimselerdir: "(Size) bir misal verildi; şimdi onu dinleyin: Allah'ı bırakıp da yalvardıklarınız (taptıklarınız) bunun için bir araya gelseler bile bir sineği dahi yaratamazlar. Sinek onlardan bir şey kapsa, bunu ondan geri de alamazlar. İsteyen de âciz, kendinden istenen de!" (Hac Suresi: 73) galip de mağlup helak olmuştur. Kalpleri kilitlidir. Kulaklarında ise bir ağırlık vardır. Keşke yerlerine çekilseler, meskenlerine girselerdi, yılanın deliğine, karıncanın yuvasına girmesi gibi. "Süleyman ve ordusu farkına varmadan sizi ezmesin." (Neml Suresi: 18) Acaba Rasulullah *(sallallahu aleyhi vesellem)*'in şu sözlerine ne diyecekler? "Nefsini en iyi bileniniz Rabbini en iyi bileninizdir." "Nefsini bilen Rabbini bilir." Nefsini bilmeyen, duyusunu ve sezgisini anlayamaz, düşünemez. Kaldı ki Rasulullah *(sallallahu aleyhi vesellem)* insanlar içinde Rabbini en

iyi bilen kimseydi. Daha doğrusu kalbinde Rabbinden başka bir şeye yer yoktu. Ya da şöyle buyurmasına ne diyecekler? "eğer şeytanlar âdemoğullarının kalplerinin üzerine üşüşmeselerdi, göklerin melekûtuna bakıp seyredebileceklerdi." Ayrıca onun şeytanı onun huzurunda Müslüman olmuştu. Dolayısıyla ne onun etrafında ne de göklerin ruhları konumundaki melekûtu etrafında dönebiliyordu. Şu halde kim kalp gözüyle göklerin suretleri ve karartıları şöyle dursun, ruhlarına, daha doğrusu göklerin nefislerine ve ruhlarına ya da göklerin rabbine bakarsa, "Andolsun o, Rabbinin en büyük ayetlerinden bir kısmını görür." (Necm Suresi: 18) Çünkü göz keskinliği, kararlılık, yöntem isabetliliği ve azimet bakımından son derece tedbirli ve düzenli biri olan Firavun şöyle demiştir: "Ey Hâmân, bana yüksek bir kule yap" yapıların ön bölmelerini oluşturan dereceler şeklinde merdivenler yap "belki yollara, göklerin yollarına erişirim" yani akıllarına ve ruhlarına ulaşırım. Bununla da yetinmiyor; görmeyi ve yükselmeyi de istiyor. "Musa'nın Tanrısı'nı görürüm." (Mümin Suresi: 36) Firavun'un sergilediği bu cüret, bu büyük makamlara çıkma azmi, nefsini bilmesinden kaynaklanıyordu. Çünkü şöyle diyen bir kimseydi: "Sizin için benden başka bir ilâh tanımıyorum." (Kasas Suresi: 38) Çünkü ancak nefsini bilen kimse rabbini bilir. Çünkü nefis, Rabbin sanatı ve fiilidir, ona ne kadar uzak olursa olsun yine de saniine ve failine delalet eder. Rabbinden alabildiğine uzak bir nefis (firavunun) için durum böyle ise, kalp gözüyle nefsinin sırrına bakan ve alabildiğine de yakın olan bir nefis bu hakikatleri görmeye elbette daha layıktır. Aktarılan bu hadisler mucibince, Rasulullah *(sallallahu aleyhi vesellem)* mahlûkat içinde nefsini en iyi bilen kimse olması hasebiyle Rabbini en iyi bilen kimsedir. Nasıl olmasın ki, Rasulullah *(sallallahu aleyhi vesellem)* ulvi ve süfli ruhların hallerini,

akleden ve gaflette olan nefislerin akıbetlerini haber veriyordu. Mahlûkatın vicdanında cereyan eden vakıaları biliyordu ve onlara karakterlerini ve ahlaklarını arındırmalarını emrediyordu!

Nefsini bilmeyen bir kimse, başkalarının nefislerinin hallerinden, başlangıçlarından ve sonlarından haber vermeyi bir yana bırakın, onların nefislerini bilebilir mi? Hayal pınarından doğan bu söz, mesnetsiz ham bir iddiadan başka bir şey değildir. Ne yüce Allah böyle bir şey söylemiştir ne de bir insan veya cin telaffuz etmiştir. Çünkü buna ilişkin bir delil ve burhan olmadığı gibi, bir akıl veya zihin de onu ispata yeltenmemiştir.

O halde ey kardeşim! Nefsin zatını ve ruhun mahiyetini bildikten sonra yapman gereken şey, sıfatlarını ve eserlerini idrak etmek için kolları sıvamaktır. Bunu da bu kitabın ikinci sanat bölümünde öğreneceksin...

Doğruya ulaşma başarısını sağlayan ulu Allah'tır.

"Bazen namazda veya oruçta bulamadığın feyzi, belâ ve mihnette bulursun."

"...Çünkü bu kitap, nefis arzularından münezzeh ve içine fesad karışmamış olan en kudsî makamdan indirilmiştir... Çünkü ben ancak bana ilham olunan şeyi söyledim ve bu yazılı kitapta ancak bana indirilmiş olan hakikatleri dile getirdim."

Gümüş Kerpiç

Sen şu anda "Yoksun..." Nasıl ki daha önce de yoktun...

Yani: "Ol..." Emri gelmeden evvel...

Şu manaları da unutma: Ezel şu andır... Ebed, şu andır... Kıdem, şu andır...

Yani: Ezel, ebed, kıdem şu içinde bulunduğumuz ve göz açıp kapayacak kadar bir zaman içinde elden çıkardığımız vakte sığdırılmıştır.

İşbu vaktin içinde, kendini ara.

Unutma ki: Bütün bu gelip geçen anlarda Hakkın gayrısı yoktur...

Şimdi anlatacaklarımızı da iyi anlamaya çalış... Allah: Ezelin vücudu odur; yani, varlığı... Allah: Ebedin vücudu odur; yani, varlığı...

Allah: Kıdemin vücudu odur; yani, varlığı...

Bütün bunları anlamaya çalışırken, sakın; ezele, ebede ve kıdeme kendiliğinden bir varlık vermeyesin...

Anlatmaya çalıştığımız bu mana doğrudur. Eğer doğru olmasaydı; Allahu Teâlâ tek ve saltanatında ortaksız olamazdı.

Hâlbuki onun şanına yakışan tek olması ve varlığında ortağı olmamasıdır...

Muhal olarak ona bir ortak düşünülürse... Şöyle olması gerekirdi: Onun ortağı o olurdu ki; kendine has bir varlığı var... Ama Allah'ın varlığı ile var değil...

Bir kimsenin veya her hangi bir şeyin böyle olduğunu düşünün: Bu takdirde o, Allah'a muhtaç olmaz; ikinci bir Rabb olur... Yani: Allah:

İşbu oluş, muhaldir.

Allahu Teâlâ'nın, mülkünde ve saltanatında ortağı yoktur. Benzeri yoktur. Dengi yoktur.

Bu manalar açısından bakılınca...

Her kim; Allah ile beraber, Allah'tan bir parça veya Allah'ta herhangi bir şeyi görürse... Hâlbuki o şey, bir Rabb olması yüzünden Allah'a muhtaçtır... Şüphesiz anlatıldığı gibi görülen bir şey, Allah'a ortak edilmiş olur. Hâlbuki o şey, her hali ile Allah'a muhtaçtır...

Bu arada; herhangi bir şey için, aslında iyi olmayan şöyle bir cevaz yolu akla gelebilir... Mesela: Herhangi bir şey, Allah ile beraberdir. Kıyamı; yani, durumu kendisiyledir yahut Hak iledir...

Bu şekilde değil de Kendi varlığından geçmiştir; yani,

fena bulmuştur. Yahut Allah ile olduğuna göre onun varlığında fena bulmuştur; yani, yokluğa ermiştir.

İşbu düşüncelerin tümü, çok çok uzaktır. Bilhassa, marifet; yani: kendini bilme kokusu alanlar için...

Sebebine gelince: Her kim Hakkın gayrı bir şeyin mevcut olduğuna yol verir; sonra da onunla kaim olduğuna kail olursa...

Sonra fena bulacağına, sonra fenasından da fena bularak kendinden geçeceğine inanırsa...

İşbu durum çok tehlikelidir...

Çünkü bu fena halini zincirleme devam etmiş olur...

O şekilde devam ettirmiş olur ki: Haşa Hakkın yokluğuna kadar gider.

Bu düşüncenin sonucunu kısaca diyelim: Peş peşe şirk içinde şirktir.

Hele nefsini bilmek yönünden hiç faydası yoktur. Bu düşüncenin sahibi müşriktir. Ne Allah'a karşı bir irfan duygusuna sahip olabilir; ne de nefsini anlayabilir.

Şimdi... Anlatılan bu manalar karşısında, bazı sorular sorulabilir...

Mesela, biri çıkar; şöyle sorar:

"Bu, birbirine giren mana yolları arasında; nefsi bilmenin ve Allah'a arif olmanın tam yolu nasıl bulunur!"

Bu sorunun cevabı şu olur: "Yol birdir...

Nefsi ve yüce Allah'ı anlamaya götüren yol ise...

Bilesin ki: Allah var idi; onunla ikili bir şey yok idi..."

Burada: "idi..."

Şeklinde kullanılan edat mefhumundan bir zaman manası çıkarmamalı...

Yüce Allah şu anda dahi öyledir...

Yani: Yüce Allah var ve onunla ikili bir şey yok...

Bu arada; bir başkası da şöyle diyebilir: "Görüşüm odur ki: Nefsim, Allah'ın gayrıdır... Yine görüşüm odur ki: Allah nefsim değildir..." Bu sorunun cevabını; yukarıda geçen Hadis-i Şerifteki nefs kelimesinin kısa bir tarifini yaparak vermek mümkündür...

Orada sözü geçen nefsi; başka manada almak gerek...

Ki o: Senin öz varlığındır; hakikatindir... Yoksa: O; levvame, emmare ve mutmainne isimleri ile anılan nefis değildir...

Belki de; orada nefs kelimesi ile işaret edilen mana, zat-ı İlahi'nin tüm olarak yabancısı olanlardır...

İş bu manayı Rasulullah Efendimizin şu münacatından da anlayabiliriz:

"Allah'ım, eşyayı bana olduğu gibi göster ." Burada eşyadan, yani, şeylerden murad: Zat-ı ilahi'den gayrı olan şeylerdir...

Bu manayı açıklamak gerekirse; şöyle diyebiliriz: "Allah'ım, masivanı; yani, zatına yabancı olan şeyleri bana anlat ki: Bileyim... Eşya, nasıl şeydir? Tanıyayım... O sen misin Yoksa gayrın mı?

Ve o şeyler kadim midir? Baki midir? Yoksa... fani mi ?"

Şüphesiz, Allahu Teâlâ, ona nefsini gösterdi...

Yani: öz varlığını...

Ama masivaya, yani, zatına yabancı herhangi bir şeyin varlığı olmadan...

İşte bundan sonradır ki: Rasulullah Efendimiz eşyayı olduğu gibi gördü...

Yani: Eşyanın hakikatini... Özünü...

Gördü ki: Onların özü, zat-ı İlahi'nin ta kendisidir...

Ama bu manada ne bir şekil var; ne de, bir zaman ve mekân mefhumu.

Eşya, yani şeyler; adı nefse de verilebilir; nefsin gayrı olan herhangi bir şeye de...

Çünkü: Nefsin varlığı ve eşyanın varlığı; bir şey olma yönünden iki şeyden ibarettir...

Ama aslında ikisi birbirine bağlıdır...

Her ne zaman ki eşya bilinir; dolayısıyla yüce Rabb, bilinmiş olur.

Bu manayı şu cümle ile bağlayabiliriz:

Bir kimse vardır; kendisini Allah'ın gayrı sanır...

Hâlbuki o, Allah'ın gayrı değildir...

Sana gelince: Öyle bir haldesin ki; ona, yani Allah'a karşı bir irfanın yok...

Bilemiyor ve anlayamıyorsun...

Hâlbuki onu görmektesin...

Sonra...

Onu gördüğünü de bilemiyorsun...

Önce bir keşif lazım...

Ve sen: Bu keşfe sahip olmalısın...

İşbu keşiften sonradır ki, bileceksin: Sen Allah'ın zatına yabancı değilsin...

Yine bileceksin ki: Maksudun sensin... Ve sen: Fena bulmaya muhtaç değilsin...

Ve sen: ne gelensin, ne de giden... Bulunduğu yerde kalansın... Ama zamansız ve mekânız... Hatta an mefhumu bile sinmiş...

İşbu mana daha önce de anlatıldı...

Sonra...

Yine o keşiften sonradır ki anlayacaksın: Onun bütün sıfatları sana sıfat olmuş...

Böylece...

Dışına baktığın zaman onun dışını göreceksin...

İçine baktığın zaman da; içini göreceksin... Yani senin zahirin, onun zahiri; senin batının, onun batını olacak...

Keza...

Evvelini, onun evveli olmuş bulacaksın...

Ahirini, onun ahiri olmuş bulacaksın...

Bütün bu manalarda en ufak bir şek ve şüphe yoktur...

Sıfatınla, onun sıfatını göreceksin; zatınla da onun zatını göreceksin...

Ama bütün bu manalarda senin o olmaya en ufak bir yakınlığın yoktur. Keza, onun da sen olmaya bir yakınlığı yoktur...

Ne az, ne çok...

Hâsıl-ı kelam: Her şey, bir şey olmama yönündedir; ancak, onun pak yüzünden gayrı... Zahirde de böyle; batında da böyle...

Yani mevcut varlık yoktur; ancak: O vardır... Hatta onun gayrı için bir varlık düşünülemez ki; yok olabilsin...

O halde, helak de yok; çünkü yabancı yok...

Bu durumda ortada sadece onun yüzü kalmaktadır. Yani: Eşya... Eşya ise, ancak onun yüzüdür; pak veçhidir...

Burada bir misalle işe tekrar girmek gerek... Şimdi... Bir kimseyi düşünün; bir şeyi bilmiyor; sonra, o şeyi biliyor...

Şüphesiz; böyle bir kimse, o, sonradan bildiği şey yolunda varlığını yokluğa gömüyor... Ancak, cehlini eritiyor. Yani: Bilgisizliğini...

Varlığına gelince; o bakidir... Hem de değişiksiz... İşbu bilgi sonunda; varlığı bir başka varlığa dönüyor... Bir başka varlıkla var oluyor...

Ama bu oluş ne bir terkiptir; ne de bu çeşitten bir başka şey...

Buraya kadar anlatılan manayı, bir inkârcının varlığı da değiştiremez...

Bir inkârcı bulun; bir de irfan sahibi getirin: Aynı varlıkla vücut sahibi bulacaksınız...

Bu durumda; ne inkârcıdan bir çıkış vardır; ne de irfan sahibine bir giriş...

İkisi arasındaki fark: Sadece bir cehlin ortadan kalkması veya kalmasıdır...

Başka yolu yok...

Hiç sanmayasın ki; bir fena bulmaya, yani yok olmaya ihtiyacın var...

Fena haline, yani, yok olmaya muhtaç olduğunu düşün... Bu, olmaz ya; neyse...

Bu durumda sen, Hakka bir hicab ve bir perde olursun...

İşbu perde ise; Allah'ın gayrı olmuş olur... Bu durumda; o perde haline, galip gelecek ve onu atacak bir şey lazım gelir...

Böyle olacak ki; Hakkı görmek mümkün ola... Bu mana, yani: perdeye ihtiyaç hali ve onun giderilmesi için aranacak çareler boşunadır... Sebebine gelince: bu tayin edilen yön; yalandır ve yanlıştır.

Çünkü biz hicap durumuna işaret ettik ve dedik: "Onun varlığı, vahdaniyeti ile gizlenir. Ama şekilsiz... Keyfiyetsiz...

Bu yönde başka bir mana düşünülemez; yoktur da...

Anlatılan halin bir icabıdır ki; hakikate eren bir kimsenin: "Ben Hakk'ım..." Demesi, caiz olur...

Keza, o hakikate eren kimsenin:

"Özümü takdis ederim; şanım ne kadar yüce..." demesi de caiz olur.

Anlatılan hakiki hale vasıl olan birini düşünün... Vasıl olduğu anda görecektir ki; Kendi sıfatları, ancak Allah'ın sıfatlarıdır... Zatı da, Allah'ın zatı... Ama hiç bir yeni oluş yok... Ne zatta; ne de sıfatta... Yani: Allah'a duhul yönünden... Yani: Ondan huruç yönünden...

Kısacası: Ne giriş var; ne de çıkış... Ama hiç mi hiç...

Sonra... O vasıl olan kimse Allah'ta fena bulmuş da değildir; keza beka bulmuş da değildir.

O, kendisini görecektir ki; hiç olucu bir şey değil... Keza, olmadı da... Sonra, fena hali de böyle... Yani: fenası da yok...

Sebebine gelince: Nefs, diye bir şey yok; anca onun nefsi vardır.

Yani: Onun nefsi... Varlığın özü...

Aynı şekilde vücud diye bir şey de yok; ancak onun vücud varlığı vardır.

Anlatılan bu manaya işaret olarak Rasulullah Efendimiz şöyle buyurdu: "Dehre (zaman) sövmeyiniz; çünkü Allahu Teâlâ, o Dehr'dir..."

Burada işaret edilen mana şudur: Dehrin vücudu, Allah'ın vücududur...

Allahu Teâlâ; kendisine bir ortak, dengi ve benzeri bulunmasından yana yücedir, paktır...

Mana hedefimizi tayin yolunda, bize çok yarayacak bir rivayet vardır...

Şöyle ki; Allahu Teâlâ kuluna buyurdu: "Ey kulum, hasta oldum; ziyaretime gelmedin... Sana dilendim; vermedin..."

İşte... Bu manada işaret ediliyor ki: Hakkın vücudu dilencinin vücududur. Hastanın vücudu da; yine Hakkın vücududur.

Şimdi... Bu mana kapısından içeri girebiliriz... Hakkın vücudu, hastanın vücudu nasıl oluyorsa... Dilencinin vücudu Hakkın vücudu nasıl oluyorsa... Evet... Bu mana, nasıl caiz ise... Yine caizdir ki: Senin vücudun da, onun vücudu ola... Ve... Bütün eşyanın vücudu da, yine Hakkın vücudu ola...

Araz... Cevher... Ne varsa; yani: Öz çekirdek ve bu çekirdeklerin sonradan meydana getirdikleri... Ki bunlara: "Mükevvenat..." Tabir edilir... Bütün bunlar Hakkın vücududur; varlığıdır...

Bütün bunların sırrı, bir zerrenin sırrında saklıdır...

Zerrelerden, herhangi birinin sırrı çözülsün: İşte o zaman görülecektir ki; bütün mükevvenatın sırrı meydanda...

Zahiri yönden de böyle, batıni yönden de böyle...

Yani: içeride de böyle; dışarıda da böyle... Hulasa: Değişen hiç bir şey yok...

Ne bu âlemde; ne de bu âlemin bitişiyle başlayacak olan ebedi âlemde, Allahu Teâlâ'nın gayrını görmezsin...

İsmi ve müsemması ile her iki âlemin vücududur; varlığıdır...

Bu, bir gerçektir... Elbette öyle olması lazım gelir... Anlatılmak istenen mana odur ki: Her iki âlemin ismi, müsemması, görünen çehreleri ile hep Allahu Teâlâ'dır...

Bu manada, şek ve şüphe izi aranmamalı...

Bu açıdan bakılınca: Allahu Teâlâ'nın hiç bir şeyi yaratmış olduğunu göremezsin...

Bu, kesin bir hükümdür...

Ancak, onun için şöyle bir görüşe sahip olabilirsin: O, an mefhumu ile anılan zamanların her birinde; biri diğerine benzemeyen, başka şan ve bir başka şekil almaktadır.

Şöyle ki: Varlığını izhar eder, sonra gizler...

Ama ne izharında, yani, açığa çıkmasında; ne de gizlemesinde bir şekil ve keyfiyet vardır...

İşbu hal, onun şanına layıktır...

Çünkü: Evvel, ahir, zahir, batın hep odur.

Her rüya bir ölüm, her ölüm bir uyanış, her uyanış bir kavuşma, her kavuşma bir rüya...

"Umarım bu Aşkı yüreğime yerleştiren kudret

Bir gün bir yerlerde karşılaştırır bizi."

Bir Kıvılcım Bin Fikir

İnsan, sevdiği ile beraberdir. Allah'ın sevdiği şeyler çoktur. Vasiyet ve nasihat kastiyle bazılarını sana söyleyeyim:

Allah için süslenmek, bu, müstakil bir ibadettir. Hele namaz için mutlaka lâzımdır. Ey Âdemoğulları, her namazda ziynetlerinizi alın emrine bak.

Birisi, Ya Rasulallah ayakkabılarımın ve elbisemin güzel olması hoşuma gider, dedi de Peygamberimiz, Allah güzeldir. Güzel olanı sever, buyurdu.

Allah'ın süs olarak, kullan için yarattığı şeyleri kim haram eder. Kimsenin haddi değildir. Bunlar, niyete tabi, niyeti güzelse, kimsenin bir şey demeğe hakkı yoktur. Allah'a karşı süslü bulunmak, en güzel bir haslettir.

Cebrail, çok vakit en güzel insan hazreti ***Dihye*** suretine temessül ederde, Rasulullah *(sallallahu aleyhi vesellem)*'e öyle gelirdi. Bu tecmili bilmeyen ve nefsinde tatbik etmeyen, birçok faziletlerden mahrum kalır. Allah'ın hususi

muhabbetine eremez. El verir ki süslenende kibir, acep, şımarıklık olmasın.

Allah'ın sevdiği şeylerden biri de, fitneye tutulunca, Allah'a dönmektir. Allah, fitneye uğrayıp da tövbekâr olanları sever. Fitne ve musibetler, Allah imtihanıdır, insanlar, kendilerinin ne mal olduklarını, böyle imtihanlarla anlarlar. Lâf ile dâvalar sabit olmaz.

Fitnelerin en büyüğü, kadın, mal, evlat ve mevki fitneleridir. Bunlarla imtihana çekilen kimseye yaraşan, bunların aynına takılıp kalmamalı. Bunları ihsan eden Allah'a rücu edip; Ya Rab, bu nimetleri sen verdin deyip şükretmeli.

Hadis-i şerifte şöyle varid oldu: Cenabı Hak, Hazreti Musa'ya, bana hakkıyla şükret diye variyetti. Musa sordu; Ya Rab, hakkıyla şükür nasıl olur? Ya Musa, Nimeti benden görürsen hakkıyla şükretmiş olursun. Buyurdu.

Bir insan, nimeti verene şükretmezse, Allah'ın hususi muhabbetini fevt etmiş olur. Netice, birçok nimetlerden de mahrum kalır. Kadın fitnesinden Allah'a rücu şekli: Kadına muhabbet, onda Hakk'ı görmeye vesile olmalı. Bunun iki yolu vardır Birinci: Erkeğin kadına muhabbeti, küllün cüz'e muhabbeti kabilindendir: Belki kadına muhabbet, bir şeyin kendi nefsine muhabbeti kabilindendir. Zira kadın yaratılışında kendi şeklini gösterir. Nasıl ki, insanı kâmil Hakk'ın Esma ve sıfatlarını göstermekle suret-i Hak ise, kadın da suret bakımından erkeğin ayinesindir. Bir şey, bakanın karşısında mücellâ ayna gibi parlak olursa, bakan onu değil, kendini görür. İşte, kadına olan muhabbetin şiddeti ona, kendini gösteriyor. Kendi de, Esma ve sıfat-ı İlâhiyenin tecelligâhı olduğundan Hakk'ın

suretidir. Kadın ayinesinden, suret-i Hakkı görmekle Hakta fani oluyor. Muhabbet'i hakkıca, Hak'da karar kılıyor.

İkinci yol: Kadınlarda teessür kabiliyeti vardır. Ona infisâl denir. Onlardan insan doğması yâni, iyân-ı emsâl'in zuhuru, tekvin sıfatına mahal olduklarındandır.

Görülenleri hep açığa çıkaran kadındır. Âlemde görülen şeylerde hep, Esmâ-i Hakkın tecellisini izhar ettiğinden, Haktan hakkını alan her Esma, kadın kapısından zuhura gelmiştir. Binaenaleyh bu bakımdan kadına muhabbet, Allah'a muhabbettir. Muayyen bir kadına bağlılık, iki şahıs arasındaki ruhani münasebettendir. Bu da, ikinci bir münasebettir.

Mal Fitnesinden Allah'a Rücuun Sureti: Mal ve servet sahiplerine bütün kalplerde meyi ve tazim vardır. İsterse baliğle olsun. Bazı İşler, mal ile kolaylaşır. Arifler, malda da veçhi ilahiyi aradılar. Malı olan karz-ı hasen (güzel Ödünç vermeğe denir) verir. Allah'ın karz-ı hasen verin emrine muhatap olur. Sadaka verildi mi yed'i İlâhi'ye düşer, vuslata sebep olur.

Kulum, senden yiyecek istedim vermedin derken Allah, kendini sail menziline tenzil ediyor. Ehli servet, verici mevkiinde bulunuyor. Mal muhabbeti fitnedir amma; insanı Allah'ın rızasına da götürür.

Evlat Fitnesinden Allah'a Rücu: Evlat, babanın sim, ciğer paresi, ona muhabbet nefse muhabbettir. Allah, kulunu kendinden çıkan şeyle imtihan ediyor. Evlâdına muhabbeti, mükellef bulunduğu hukuku yerine getirmeğe, perde olacak mı olmayacak mı? Nebi Aleyhisselâm Muhammed'in kızı Hazreti Fatıma, sirkat etse idi onun da elini keserdim demekle, hakkı ikameyi tercih ediyor Ömer,

oğluna haddi icra ediyor. Allah'ın hükmünü ifade, nefsine hiç sıkıntı gelmiyor. Nefsinde Hakkı ikame ettiğinden dolayı, inşirah duyması evlât fitnesinden Allah'a nicuunu ispat ediyor.

Çocuğu ölüp de sabreden babaya, Cennet'ten başkası verilmez buyrulması, fitneden Allah'a rücuun mükâfatını gösteriyor.

Riyaset denilen Cah fitnesinden Allah'a rücuun sureti: insanın içinde Öyle gizli şeyler var ki, insan kendini bilmez. Allah-ı Zül Celâl, zaman zaman onları meydana çıkarır, insan kendini bilmez. Doktora muayene olan insan, kendini, bende ne var diye doktora sorar. Nefsini bilen, Rabbini bilir derler. Herkes nefsini bilmez. Hâlbuki nefis, kendinin aynıdır.

Allah, o gizli hallerini çıkardıkça kendini bilmeğe başlar. Sıddıkların kalbinden en son. Riyaset muhabbeti çıkar. Söz ve riyaseti görünce adalet ve Allah'ın kullarına hizmet, Dini ihya, Müminleri muhafaza etmeyi nefsinde görür ve riyaset ister amma, nefsi için değil Allah için istediğinden. Riyaset yoluyla Allah'a gider.

Tüm Zamanların Kutbu

Kutup, dairenin merkezi, çerçevesi ve Hakkın aynasıdır. Âlemin etrafında döndüğü bir eksendir. İncelikleri vardır ki, bütün mahlûkatın kalplerine hayır ve şerle uzanır; ama bu hayır ve şer aynı orandadır; biri diğerine ağır basmaz. Aslında bunlar Kutbun yanında ne hayır ne de serdir; bilakis varlıktırlar; bunları kabul eden mahalle göre hayır ve şer olarak belirginleşirler. Bu ehlisünnet tarafından vurgulanan bir kuraldır ve bazı akılcılar da aklın ve arazın gereği olarak bunu vurgulamışlardır. Yüce Allah bir ayette şöyle buyurmuştur: "Ona iyilik ve kötülüklerini ilham edene..."(Şems Suresi: 8) Bu, ilahi sırdan kaynaklanan sahih bir kuraldır. Sonra cennet ve cehennem var oldu. Ayrıca varlıktaki bütün nispetler de zuhur etti. İlahi zatın huzuru gibi... Bunlardan biri de yüce Allah›ın sözüdür. Allah zat ismiyle camidir/toplayandır, kabzedendir, bedidir/açandır. Vermemek ve vermek O'nun elindedir. Muhakkiklere göre hiçbir gizli ve örtülü tarafı olmayan gerçek şudur ki, ortada kesinlikle vermemek diye bir şey yoktur, aksine, ebedi bir bağış, kesintisiz

ikram ve devamlı feyiz vardır. Menetme sadece ilahi vaciplik açısından söz konusudur ki, bunu da iki nedenden dolayı kendine ıtlak etmiştir. Birincisi; bağışta bulunulan varlıkların, kendilerine verilen tüm bağışları bir tek zaman diliminde kabul etmek gibi bir özellikleri yoktur; aksine bağışların bazılarını kabul etme özelliğine sahiptirler. Dolayısıyla varlıkların bazı bağışları kabul etmemelerini ilahi men olarak isimlendiririz.

Çünkü akıl erbabının kullana geldikleri önerme bağlamında söyleyecek olursak: eğer Allah dileseydi, men edilen şeyi menedilen varlığa menedilen zamanda verirdi. Bu doğrudur, fakat "lev=eğer" edatı, ancak mümkün olmayan bir şeyi ifade eden cümlenin başında yer alır. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmuştur: "Allah çocuk edinmek isteseydi." (Zümer Suresi: 4) "Eğer biz eğlence edinmek isteseydik." (Enbiya Suresi: 17) "Eğer rabbin isteseydi, onu yapamazlardı." (En'am Suresi:112) "Eğer isteseydik her nefse hidayetini verirdik." (Secde Suresi: 13)

Allah'ın, meneden olmadığı halde meneden olarak isimlendirilmesini gerektiren ikinci husus ise şudur: Akıllar varlıkların mahiyetlerinin bazı kısımlarını kavramak hususunda yetersiz kalırlar. Çünkü zati sınırlara ulaşmak zordur. Birçok akıl, eşyayı ancak resmedilen sınırları ve lafzi hudutlarıyla bilebilirler. Yoksa yüce Allah cömertliğini bütün varlıklar üzerine mutlak olarak akıtmıştır. Gözleri gören kimseler açısından güneşin bütün ışığını tüm yeryüzüne göndermesi gibi. Bunu kabul etme oranı ise değişiktir ve bu değişiklik mahallerin değişikliğiyle ilintilidir. Yoksa ışık değişmez. Ama parlak cisimlerin ışığı alışları ile koyu varlıkların alışları bir değildir.

Ama örtü içinde gizli olan bir varlığın payına da ışığın

zıddından başka bir şey düşmez. Aslında bu da bağıştır. Ama hakkı engelleyen bu mahrum bunu men olarak nitelendirir. Aslında hakkı menetmekle kendisini perdeleyen o'dur. Ya hakikati itibariyle bunu yapar, ya da fiil, gizlenme, tortu ve karşıtlık gibi ortadan kalkması mümkün olan herhangi bir araz ile buna neden olur. Ancak sahih bir idrakten perdelenmiş olduğu için ve ayrıca perdelerinden başka yönlere de sevk edildiği için özlem duyduğu kimi şeylerin kendisine ulaşmamasını men olarak nitelendirir. Buna göre Kutbun menzili çekip çevirmeyi var etme huzurudur. O halifedir. Makamı, emri yürürlüğe koyma ve hükümleri çekip çevirmedir. Hali ise; genel niteliklidir ve özel bir hal olarak kayıtlandırılamaz. Çünkü O, varlıktaki genel örtüdür ve cömertliğin hazineleri O'nun elindedir. Hak devamlı onda tecelli eder.

Bu yüzdendir ki Hazreti Sıddık (Ebubekir) şöyle demiştir: "Bir şeyi görmeden önce mutlaka Allah'ı görürüm." Memleketler içinde Kutbun payına Mekke düşmüştür. Bedeniyle herhangi bir yerde ikamet etse de mahalli Mekke'dir, başka değil. Bir Kutup, Kutupluk mertebesine ulaştığında, her sırrın, her hayvanın, her cansız varlığın, her insanın ve cinnin Ona biat etmesi gerekir. Bunlardan çok azı müstesnadır.

Sevgiliyi her şey bildikten sonra sırlar ona doğru akar. Böyle iken başından sonuna kadar bütün âlemin ihtiyacını karşılamakla görevli kutup için durum nasıldır acaba! Hazreti Peygamber *(sallallahu aleyhi vesellem)* bir hadiste şöyle buyurmuştur: "Allah bir kulu sevince, arşı taşıyan meleklere bunu bildirir. Cebrail'e bu kulun ismini göklere haykırmasını emreder. Böylece herkes onu tanır ve sever. Sonra yeryüzünde kabul görmesini sağlar." Nitekim ben,

dünyayı kuşatan kaf dağını saran yılanı gören bir adam görmüştüm. Yılan dağı sarmışken başı ile kuyruğu birleşmişti. Adam yılana selam verir, yılan da onun selamını alır. Sonra yılan, adama mağrib memleketine de Cabiye'de ikamet eden Şeyh Ebu Medyen'i sorar. Adam yılana: Ebu Medyen'i nereden tanıyorsun? Der. Yılan der ki: Yeryüzünde onu tanımayan biri var mıdır? Yüce Allah onun ismini yeryüzüne indirdiğinden beri bizden onu tanımayan tek kişi kalmamıştır." İşte bu sevgilinin durumu...

Bir de sevgilinin sadece güzelliklerinden bir güzellik olduğu, âlemin ıslahı elinde bulunan ve varlıkta hakkın namazgâhı olan Kutbun durumunu düşünün Allah'tan, Kutbun en kısa zamanda avam ve havas herkese zuhur etmesini diliyoruz. Onun yolundan ayrılmayın, onun uğrunda sabırla direnin.

Ariflerden biri, benim de bulunduğum bir sırada, Fas şehrinde bir diğer arife sordu: Zamanın şahsı şu anda mevcut mudur, değil midir? Sorulan kişi: Hayır, ama beklenmektedir, dedi. Bu cevapla onun eksikliğini anladık. Dedim ki: Bu adamın yanında, Allah'ın âleme dağıttığı sırrın marifeti namına bir şey yok. Eğer Kutbun zamanın sahibi olduğunu bilseydi, bir Yahudi, bir Hıristiyan veya herhangi bir mezhebin ve dinin mensubunun nefsinin mutlaka onu sevmekle şekillendiğini, kendisine yerleştirilen sırdan ötürü onu sevdiğini bilseydi, böyle konuşmazdı. Sadece cinsiyetten dolayı şahıslar onu tanımıyorlar. Bu ise ilahi bir imtihandır. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmuştur: "Eğer biz onu bir melek kılsaydık, mutlaka onu bir erkek yapardık." (En'am Suresi: 9) "Onu gökten (semadan) üzerlerine melek bir resul olarak indirirdik." (İsra Suresi: 95) "Senin ancak bizim gibi bir beşer olduğunu

görüyoruz." (Hud Suresi: 27) "Sizin yediğinizden yiyor, içtiğinizden içiyor." (Müminun Suresi: 33) Bunlar onun zahirine inkâr gözüyle bakıyorlar. Bu inkâr da ölüm getirmektedir. Çünkü onlar gizli dünyaları itibariyle ona âşıktırlar; ama kovdukları bu kişinin gizli dünyaları itibariyle âşık oldukları kimse olduğunu bilmiyorlar.

Bu yüzden Efendimiz *(sallallahu aleyhi vesellem)* şöyle buyurdu: "Allah'ım! Kavmime doğru yolu göster. Çünkü onlar bilmiyorlar." Bizden bir Muhammedi de bu mertebeden inen birini gördüğünde şöyle der: "Rabbim! Yeryüzünde kâfirlerden hiç kimse bırakma." (Nuh Suresi: 26) Bizden Muhammedîlikten başkasına varis olan da bu şekilde söyler. Kutup, kendisine karşı savaşan kimselere hayret eder. Çünkü kâfirlerin uğruna Nebilere karşı savaştıkları ve kendilerini feda ettikleri sır, Nebilerin getirdiği ve nitelendikleri sırrın ta kendisidir. Zahir dardır. Çünkü suretlerin bir tarafını teşkil etmektedir. Bu yüzden zahir içindeki âlem de bu sınırlar içinde kalır. Bu baskı ve sınırlandırmadan dolayı sırlar şaşırır. Eğer meleklerin açılması ve genişliği gibi bir genişlik gerçekleşseydi, herkesin ortak kabulü olan Hakka bakabileceklerdi. Dolayısıyla kutuplar bu mertebe itibariyle birbirlerinden üstündürler.

Nitekim yüce Allah şöyle buyurmuştur: "O resullerin bazısını bazısından üstün kıldık." (Bakara Suresi: 253) Kutupların en mükemmeli; Muhammedi olanıdır. Bu makamdan inen herkes varis olduğu Nebinin mertebesine göre tekâmül eder. Kutuplar içinde İsevîler, Museviler, İbrahimîler, Yusufîler ve Nuhîler var. Her Kutup varis olduğu Nebinin mertebesine göre bir mertebeye iner. Ama hepsi de Muhammed *(sallallahu aleyhi vesellem)*'in kandilinden ışık alır. Bu kandil hepsini kuşatmıştır. Kutuplar

marifetleri itibariyle birbirlerinden üstündürler, Kutupluk niteliği ve varlığı tedbir etme fonksiyonu itibariyle değil. Çünkü Velinin Nebi olduğu bu Muhammedi devre, toprak nitelikli devre gibi değildir. Çünkü toprak nitelikli devre itibariyle bir zamanda bir, iki, üç ve daha fazla Nebi bulunabilir. Ve her biri de belli bir gruba gönderilmiş olabilir.

İbrahim ve Lut'un bu devre itibariyle aynı zaman diliminde gönderilmiş olmaları gibi. Bu durumu sözünü ettiğimiz devre hakikati itibariyle gerektirir. Ama ulvî Muhammedi devre böyle değildir. Çünkü artık zaman dönmüş dolaşmış ilk günkü halini almıştır. Nitekim Hazreti Peygamber *(sallallahu aleyhi vesellem)* şöyle buyurmuştur: "Musa bu gün yaşamış olsaydı, bana uymaktan başka seçeneği olmazdı." Yine şöyle buyurmuştur: "İki halifeye birden biat edildiği zaman birini öldürün." Dolayısıyla hükümler birbirine, devreler de birbirine benzemez. Bu kitabın akışı içinde zamanın dönüp dolaşıp ilk halini alması meselesi üzerinde durmuştuk. Nitekim Hazreti Peygamber *(sallallahu aleyhi vesellem)* şöyle buyurmuştur: "İsa Nebi olsa da bizim adımıza ümmetine imamlık etmektedir." Dolayısıyla o da bu ümmetin Velilerinden biridir. Böylece Hazreti Peygamber *(sallallahu aleyhi vesellem)* kendi devresinin nübüvvetiyle bizim devremizdeki velayeti birleştiriyor.

Eğer ona (İsa'ya) veli desen, Hazreti Sıddık ve başkaları onun ardından gelir. Eğer Resul Nebi desen, Hazreti Sıddık ve başkaları onun önünde gelir. Hakikatlerin marifetinin hayret vericiliğine bakın! İnsanlar ve bütün resuller de Hazreti Muhammed *(sallallahu aleyhi vesellem)*'i bu mesabede idrak eder. Bu yüzden yüce Allah şöyle

buyurmuştur: "Siz insanlar için ortaya çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz." (Âli İmran Suresi: 110) Dolayısıyla Hazreti Nebi *(sallallahu aleyhi vesellem)* insanlar karşısında hangi konumda ise biz de aynı konumdayız. "Böylece sizin orta bir ümmet yaptık." (Bakara Suresi: 143) Yani, sizi seçilmiş bir ümmet kıldık, "Böylece siz insanlara örnek olasınız, resul de size örnek olsun." (Bakara Suresi: 143) Bu ayet, bizim diğer ümmetler karşısındaki hükmümüzü ve konumumuzu, Peygamber *(sallallahu aleyhi vesellem)*'in bizim karşımızdaki hükmü ve konumu gibi gösteriyor.

Yani biz (Muhammedi ümmet), diğer ümmetler için resul hükmündeyiz. Bu yüzden Efendimiz Rasulullah *(sallallahu aleyhi vesellem)* şöyle buyurmuştur: "Bu ümmetin âlimleri diğer ümmetlerin nebileri gibidir." Buradaki niteleme üzerinde durduğumuz menzil ve konum itibariyle geçerlidir. Her peygamber ümmetiyle birlikte hasredildiği gibi her Kutup da zamanının iyi kötü bütün ehliyle birlikte hasredilir. Bize gösterilen inayete bakın! Ki biz bu niteliği Hazreti Muhammed *(sallallahu aleyhi vesellem)* sayesinde kazanmışız. Buna göre bir resul hasredilir ve onunla ilgili hüküm özel bir taifeyle birlikte hasredilmesidir. Buna karşılık bizden bir Kutup böyle değildir. O geneldir, zamanındaki iyi kötü herkesi toplayıcıdır. İsevî veya Musevî mirasa sahip olsa da bu onda bir eksikliğe yol açmaz. Çünkü Muhammedi kandilden ışık almaktadır. Onun genel makamı vardır.

Nitekim Hazreti Peygamber *(sallallahu aleyhi vesellem)* onların bu durumuna dikkat çekmiştir. Bir grupla ilgili olarak, "Nebi değildirler, ama Nebiler onlara gıpta ederler" demiştir. Bunun nedeni, Onları daha genel bir makama ulaştıran içlerindeki Muhammedi berekettir. İnşallah bu kitabın akışı içinde Kutupların hallerine, menziller

itibariyle birbirlerinden üstün oluşlarına dair doyurucu açıklamalara yer vereceğiz. Bu gün yanımızda bir öğrenci var, bize hizmet etmektedir. Onun Kutupların en büyüklerinden biri olmasını temenni ediyoruz. Bize böyle bir müjde verilmiştir. Bu mübarek menzilin münacatıma gelince, bu babın akışı içinde inşallah iki imamın menzilini açıklarken buna değineceğim.

Bu yola çıkan insan ve cinler için hüzünlerden koruyucu tılsımdır. De ki: "ilahî hükümran ve rabbe, kalbe yapışan, göğüslerde depreşen kötülüklerden, meydana gelen hadiselerden." Ki kalplerin özelliği bahşedilen sırrın etkisiyle gaiplerin peşinde olmaktır. İşte bu Allah'ın hükmüdür, aranızda onunla hükmeder. Ey insanlar! Sizler üç tabakasınız. İki tabakanın hilali kuşatılmış haldedir. Birinin güneşi ise doğmaktadır. Kuşkusuz senin rabbin her şeyin yaratıcısı ve her şeyi bilendir. Âlemi ilmiyle ıslah eder. Mülk hükmüyle verir. Ortayı da yalnız bırakır. Nazmının sırrı uyarınca yazılmış kitapta sona bıraksa da. Çünkü O, hikmet sahibidir, bilendir. Görünmezin ve görünenin sırrıdır. Bir alamet ki ucunda ateş vardır; sağlam gözlere ve basiretlere yolu aydınlatır. Allah, onların gizlediklerini de açığa vurduklarını da bilir. Kim gelir de burada tutulursa, o yeniden yaratılış hakkında hep kuşku içinde olur. Allah her şeyi görendir. Allah'ım! İbrahim'in, İsmail'in, İshak'ın, Muhammed'in, Hasan'ın ve Hüseyin'in (Allah'ın salat ve selamı hepsinin üzerine olsun) hakkı için bu isimlerin sahiplerini ve taşıyıcılarını her türlü hastalıktan beri kılasın, nefiste depreşen ve rüzgârlarda esen her türlü kötülükten koruyasın.

En kâmil imam, Kutb'un solundadır. Onunla birlik menzili arasında Kutbun ölüp de sırrın ona intikal etmesi

vardır. Çünkü birleşme Kutba aittir. İmam, imamlığı esnasında ölürse onun yerine bir başka imam gelir. Dört imamdan birinin yerine başka bir imam intikal eder. Böylece başka bir imamla buluşur. Bu yüzden imam, rabbin kulu olduğu halde, âlemin rabbi (tedbir edicisi) olarak isimlendirilmiştir.

Onlar rableri ve eğiticileri için savaşmadılar. Bir komşuya da duyurmadılar ki, sağlam olarak bir mahfeye binsin.

İlahın kulu kutuptur. Kesinlikle Allah'la beraber kimse yoktur. Bu imamsa, melikin kulu diğer imam rabbinin kuludur. Diğer kulların isimleri de makamlarına göre belirginleşir. Bu imam sırların sırrını bilir. O ilahî tedbire sahiptir. Sayılarda da ilahî sırlar vardır ki, ondan başkası bunları bilemez. Bu imam, özel olarak âşık olunan sanatı da bilir. Değerli taşları da bilir, ama bu bilgiyi başkalarından gizler. İnfiallerin isimlerine dair bazı bilgileri elde eder ki, bazısı hakiki mahiyetiyle oluşur. Savaşlarda ve tuzaklarda akıl almaz yetenekler sergiler. O ömrünün yarısı kadar âlemle, diğer yarısı kadar da Kutupla veya mahlûk hak ile aynı düzeyde olur. Ta ki kutupluk makamına erişinceye veya ölünceye kadar. Heybeti varlık âlemine kılıçla zuhur eder. Ezelde kendisi için takdir edildiği üzere himmet olarak da zuhur edebilir. Bu imamdan muamelelerin sırları toprak menşeli şekilleriyle zuhur eder. Onun beş sırrı vardır. Biri sebat sırrıdır ki, onunla şeylerin hakikatlerini bilir, onunla tedbir eder, onunla tafsil eder, onunla doğurtur, onunla evlendirir. Remzlerin sırlarını onunla yorumlar, büyüleri çözer, eşyanın zahiri, Bâtını, hakiki ve gayri hakiki yönlerini açıklar. Gemiyi delmek, duvarı örmek ona aittir. Çocuğu öldürmekse hal ve keşif olarak ona

ait değildir. Çünkü çocuğun herhangi bir gün öldürülmesi mutlaka Kutbun emriyle olur. Beş sırrın ikincisi ise sahip olma sırrıdır. Onunla zayıflara acır, boğulanı kurtarır, yoksula kazandırır, zayıfı güçlendirir, herkesi taşır. Hakkın gönderdiği belalara karşı onlara yardım eder, kötülüğe uğrayana cömert davranır, suçları affeder, hoş görür, tökezlemeleri görmezlikten gelir, iki aşığı, anne ile çocuğunu bir araya getirir. Özlem duydukları için yolcular için yolu dürerek kısaltır. Rahmani hakikatin ona verdiği ve varlıkta sergilediği genel güç bu sırdan kaynaklanır.

Üçüncü sır ise liderlik sırrıdır. Onunla övünür, hakikatini sergiler ve: "Ben Âdemoğullarının efendisiyim" "Şüphesiz ben Allah'ım, benden başka ilah yoktur." "ben münezzehim" "cübbemin içinde Allah'tan başkası yoktur" der. Ona verilen ve makamını ve yüksekliğini gösteren hakikat işte bu sırdan ileri gelmektedir.

Dördüncü sır, ıslah sırrıdır. Bu sır ile mahlûkatı, kurtuluşlarını içeren zorluklara sevk eder, helak olmalarına neden olacak lezzetlerden uzak tutar. Bu sır ile çocukla annesini, birbirini sevseler de ve Allah için bir araya gelseler de âşıkları birbirinden ayırır. Mahlûkatın birliğini dağıtır. Çünkü bu sır ona hakikati gösterir ki, kalbi duygular birbirleri için yaratılmamışlardır ve bunları ancak Allah değiştirir. Dolayısıyla bunları Allah'a doğru fertlik makamına döndürür. Zaten bu duygular için istenen de budur.

Bu yüzden şöyle buyurulmuştur: "Cinleri ve insanları ancak bana ibadet etsinler diye yarattım." (Zariyat Suresi: 56) Yani beni tanısınlar. Cinleri ve insanları birbirleriyle ünsiyet kurup kaynaşsınlar veya birbirlerine âşık olsunlar, birbirlerinin sırlarını bilsinler diye yarattım, demiyor. Allah, mükellefi kendisi için yaratmıştır. O başkasına

bakmamalıdır. İşte bu sırla imam kalplerin ilgisini Allah'tan başkasından koparır, Allah'a yöneltir. Bu hallerden hiçbiri yoktur ki insanlar onu, kendi içlerinde hissetmesinler. Ama nereden doğduğunu bilmezler.

Bunun kaynağı sözünü ettiğimiz bu imamdır. İmam, gözetilen şahısla ilgili olarak kaim olan bu sırra ilişkin hükmü itibariyle Allah'ın öncesiz ilminin bir yansımasıdır. İşte bu sır, imamın kalbine Allah'ın ezeli ilmi uyarınca yerleşir. Halkın ıslahı ile ilgili olarak imama bahşedilen hakikat bu sırdan kaynaklanır.

Beşinci sır ise hazırlama, donatma sırrıdır. Bu sırla yağmurları yağdırır, memelerin süt vermesini sağlar, ekinleri yeşertir, şehvetleri uyandırır, meyveleri olgunlaştırır, suların tatlı olmasını sağlar. Bu sırla mücadele ve huzur ehline bir kuvvet verir ki zorluk çekmeden birçok günlere ve ayrılmadan, zarar görmeden nice yıllara ulaşırlar. Bu sırla İbrahimî, İsraifilî, Cebrailî, Ademî, Rıdvanî ve Maliki hakikat devam eder. Çünkü âlemin bekası bu sekize bağlıdır, âlemin bekasının sırrı ise gıdasıdır. Bu cevherin gıdası ise, amaçlarının devamlı ve peş peşe yenilenmesidir. Bir zaman bir fert bundan soyutlanırsa, büsbütün yok olur. Gıdaların gıdası da bu sırdan kaynaklanır. "Mevakiu'n Nücum" adlı eserin bazı nüshalarında bundan söz ettik. Dolayısıyla kitapta daha kapsamlı bir şekilde ele aldık.

Bunun bazı nüshaları âlemde zuhur etmiştir. Âlemin zahir, batın, cisim, ruh ve nefis olarak bekasını sağlayan hakikat de zuhur eder. Yani bütün bunlar bu sırdan kaynaklanır. Bu beş sır bu imama hastır ve imamın ismi de Abdurrab (Rabbin kulu)'dir.

Şeyh Ebu Meyden, Ticane'de ölümüne bir veya iki saat kalıncaya kadar bu makamda yaşadı. Bu son demlerinde üzerine Kutupluk hilati giydirildi, imamlık kisvesi üzerinden çıkarıldı. Böylece ismi Abdulilah (ilahın kulu) oldu. Üzerindeki hilat Abdurrab ismiyle birlikte Bağdat'ta Abdulvahhab isimli bir adama geçti. Bu hususta Horasan'da bir adam Şeyh Ebu Medyen'le yarışırdı. Ama Şeyh büyük bir Kutup olarak vefat etti. Kur'an'dan ona ilişkin bölüm "Tebarekellezi bi-yedihi'l mülk" (Mülk Suresi) idi. Kitabın sonunda Kutupların kapılarından söz ederken onun haline de değineceğiz.

Kutbun sağında olan bu imam, bilin ki, hal sahibidir, makam sahibi değildir. Maliki tarafından kendi nefsiyle meşguldür. Adı Abdulmelik (Melik'in kulu)'dur. Mahlûkata izafesi sırf bir izafe değildir. Ruha-niyete sağlam basmıştır. Sema bilgisine sahiptir. Arza dair ilmi ise yoktur. O melei ala'dan bir haberdir. Onunla âşık olunur. Önceki imamdan daha fazla onunla parlarız, belirginleşiriz. Çünkü buna münasip güce sahiptir. Ancak onlardan kaynaklanan bir sırrı vardır. Bu yüzden bazı sırlara halis değildir. Çünkü onlar Allah onlardan razı olsun iki kısma ayrılırlar. Bir kısmı hamledilir, bir kısmı hamledilmez. Önceki imam, kendisiyle kaim olduğu için hamledilmeyendir. Bu ise hamledilir, çünkü kendisiyle kaim değildir. Bulut perdelerinin arkasında durur. Kendisini ve rabbini rabbinin hükmünde görür, kendisinin hükmünde değil. Ama bu mertebeden inen için farklı bir durura söz konusudur, o rabbini kendi hükmünde görür. Vakitleri, içinde bulunduğu durumla meşguldür. O, Kutup için ayna hükmündedir. Öbürü ise mahal ve ayna hükmündedir.

Öncekinin nasibi levh ve en yüce kalem iken, bu ikincisinin pay ı yücelere uygun ilkadır. İki sırrı vardır: kulluk sırrı ve efendilik sırrı. Kulluk sırrıyla, gece gündüz durmadan teşbih eder, ikrama nail olmuş (mükremin) kullara katılır. Ancak bu makamda süfli bir durum var. Çünkü düşmanlar, Rahman'ın kulları olan melekleri dişi yaptıklarını söylediler. Onların melekleri Rahman'a izafe etmeleri sırf ve halis bir izafedir. Bu yüzden onlara dişilik ismi uyarlandı. Eğer İlah'ın kulları olsalardı, erkeklik niteliği onlara galip gelirdi. Abdulmelik (ruhani imam) da rahmanın kuludur. Bu yüzden nikâhı ruhanilerledir. Ona ilka edilir, ona inzal olur, o kimseye ilka etmez ve kimseye inzal olmaz. Sırlar, marifetler ve yüce âlem ona inkah ederlerken, o hiçbirine inkah etmez.

Mele-i Ala'daki bütün ruhaniler için aynı durum geçerlidir. Onların süfli/aşağı âlemde bir etkileri olmaz. Onlar inkah edilirler, ama inkah etmezler. Onlardan bizim üzerimizde etkisi olan her hangi biri hem menkuh, hem de nakihtir. Bu yüzden nekrelik hali galip gelir. Çünkü daha önce ve daha şereflidir. Araplar: el-Fevatimu ve zeydun harecu: Fatımalar ve Zeyd çıktılar." derler, burada müzekker fiil kullanırlar. Cümlede müzekker bir kişi ve Fatımalar bir grup olmasına rağmen müzekkerlik galip gelmiştir. Bunu anla! Çünkü bu latif ve ince bir işarettir. Dolayısıyla Abdulmelik (melikin kulu) ulvi bir müennes, hali sahih, mutlu ve kevn'den halidir. Hakkın önünde durur. Büyük mevkilerin sahibi Muhammed b. Ali b. Abdulcabbar en-Nefefci'nin arkadaşının ağırlıklı hali buydu. Bu babda bu husus sabittir. Kitabın başında Kutupla, hakikatiyle, nispetiyle ve kaynağıyla ilgili açıklamalara yer verdik. O, Kutupluk sırrı üzere bir tanedir. Ona oradan bak.

Gözlemlenen bir huzur halinde, Mağrip ülkesinde Fas şehrinde bulunuyordum. Bir ara kendimde bir karamsarlık hissettim. Adet haline getirdiğim bazı alışkanlıklardan kaynaklanıyordu. Bu esnada müşahedeyi müşahede etmekte gaflet ettim. Sonra kendime geldiğimde kevnin gırtlağıma sarıldığını, boğazımı sıktığını gördüm. Hicap günahları beni kuşatmıştı. Kalkıp kapının arkasında durdum. Gâh kapıyı çalıyordum, gâh kulak kabartıyordum. Birden kapı açıldı, göğsüm ferahladı, genişledi. Baktım Kutup kapıda tebessüm ederek duruyor. Dedi ki: Arif ne istiyor? Dedim ki: Yüceler âlemimize göç etmem gerekiyor. Çünkü çirkin sıfatlar üzerimizde belirdi. Durumumla ilgili olarak olacak şeyin sırrına vakıf oldum. Amacım göç etmedeki tek halin lezzetini almaktır.

Mele-i alaya alaycı ve aşağılayıcı gözlerle baktı ve şöyle dedi: Benden taraf yaz, benden sana görüneni. Bunun üzerine ona aralıksız baktım. Sırlar üzerimize akmaya başladı, Kutub'un önümüzde belirmesini istediği her şey yansıyordu. Bu gözlemlenen sahnede ondan kaynaklanan bir şiir inşad ettim. Bu rabbani bir sırdı. Sanki onun diliyle konuşuyordum. Onun kalbindeki düşünceleri tercüme ediyordum. Şiirin sonuna geldiğimde, susmamı istedi. Mektubu yazdım. Himmet onu doğruluk Burak'ına bindirdi ve ahbaplara ulaştırdı. Böylece herkes miktarını öğrenmiş oldu.

Yusuf b. Hüseyin anlatıyor: Zünnun-i Mısrî'nin Bayezid'i ziyarete gidenlerden birine şöyle dediğini duydum: Bayezid'e de ki: Daha ne zamana kadar sürecek bu uyku, bu rahat; kervan geçti! Adam Bayezid'e gitmek üzere ola çıktı. Yanına vardığında selam verdi ve dedi ki: Zünnun-i Mısrî sana selam söyledi ve: daha ne zamana kadar

sürecek bu uyku, bu rahat; kervan geçti gitti! diyor. Bayezid dedi ki: Kardeşim Zünnun'a de ki: Gerçek erkek odur ki, bütün gece uyur, sabahleyin kervan menziline konmadan önce emin bir şekilde menzilde bulur kendini.

Adam oradan ayrılıp Zünnun'un yanına geldi ve bu sözleri aktardı. Dedi ki: Bu, hallerimizin henüz ulaşamadığı bir sözdür. Bu menzil, yüksek ve şerefli bir menzildir; akıllara durgunluk veren sırlar ve latif manalar içermektedir. Bu menzildeki kişi Rabbin kuludur (Abdurrab), en kâmil imamdır. Sabahın, karanlığın, kinin, kovuculuğun, remzlerin ve kıskançlığın sırlarında öncülük ona aittir. Tarikat ehlinin Hakka yolculukları iki yolda gerçekleşir. Yollardan birini kendi nefisleriyle kat ederler. "Kendini bilen rabbini bilir" sözü buna yönelik bir işarettir. Diğeri ise onları götüren yoldur. Bu, kesilmiş muratların halidir. İkincisi ise; müritlerin ve kesilmişlerin halidir.

Bununla beraber her iki grup da saliktir. Birini yol götürse bile. Bu iki yolun maddi âlemdeki benzeri yayaların çöllerdeki yolculuğu ile gemiye binerek denizde yol alan kimselerin yolculuğudur. Bu yüzdendir ki, bazıları ömrün insanı yürütmesini gemi yolcusuna benzetmişlerdir.

Bayezid'in sözlerinden "kervan menzile konmadan önce kendini güvenli bir şekilde menzilde bulur" sözüyle bu tür bir yolculuğu kastettiği anlaşılıyor. Yine bu sözleri gösteriyor ki, o da kervanın istediğini istemektedir, onun peşindedir. Fazladan olarak rahat ve nimet içindedir. Tıpkı günün ortasında kendilerine özel olarak cennet nimetleri sunulan zenginlerle birlikte olan fakirler gibi. Bunun ardında da ortaklık devam eder. Bayezid'in sözlerinin zahiri anlamı budur. Ancak bize göre, bu anlatılanlardan farklı bir anlamı daha var.

Şimdi konumuza dönelim. Yüce Allah şöyle buyuruyor: "Geceleyin kulunu yürüten Allah münezzehtir." sonra yaklaştı, derken daha da yaklaştı. O kadar ki iki yay arası kadar, hatta daha da yakın oldu." (Necm Suresi: 8-9) "Gördüğünü kalbi yalanlamadı." (Necm Suresi: 2) Kutsi bir hadiste de şöyle buyurmuştur: "Arzıma, göğüme(semama) sığmadım, fakat kulumun kalbine sığdım." İşte bunlar sahili olmayan denizlerdir. Bu kitabın kapasitesi oranında bu denizlerin bir kısmını açıklamamız gerekmektedir. İnşallah bu kevnin mertebesinin gerektirdiği kadarını ifa etmiş olmamız açısından zorunlu bir açıklamadır bu.

Bil ki, Allah'ın itina gösterdiği kalpler iki kısımdır. Bazı kalplere özlem galip gelir. Bazı kalplere ise özlem galip gelmez. Özlem duymayan kalpler, ilminin şahidine ulaşan kalplerdir; bir takım muamele türleriyle yolculuk yapmış, ikna olmuş ve mutmain olmuşlardır. Bu yüzden mutmain olan kalbe "...rabbine dön." denilmiştir. Bu makam nerde "rabbini görmedin mi" sözü nerde? Sonra perde indi ve şöyle dedi: Gölgeyi nasıl uzattı? Sonra nasıl kendine çekti? Bir kişi, O'nu zayıf, güçlü, büyük, küçük, yüksek, alçak, şerefli, aşağı nefsinden çağırır. Bu işin iki yönü vardır. Bir yön; Allah'a delalet etmesi bakımından diğerleriyle birleşmektedir. Bir yön itibariyle de herkes diğerinden ayrılır; bu da aynı şekilde Allah'ın bilgisine delalet etmektedir. Yollar çeşitli ve türlü türlü olsalar da, hepsi Ondan doğuyor ve O'na dönüyor. Tıpkı bir yuvarlak halinde aynı noktadan başlayan çizgiler gibi.

Bu gerçek açıklığa kavuşup yolların çeşitliliği anlaşıldığına göre, bil ki, yüce Allah'ın her yola yönelik bir yüzü vardır ve bu yüzü diğer bir yola yönelik yüzünden ayrıdır.

Tıpkı bir yolun diğer bir yola benzememesi gibi. O halde bilmeler de değişik olacaktır. Bilgiler zıt olacaktır, deme. Bu demektir ki, Allah hakkında fikir beyan eden, konuşan her kes, bir müşahededen sonra bunu gerçekleştirmektedir ve bu müşahede de O'ndan ve O'na yönelik olmaktadır. Yani her konuşan bir hakikate dayanarak konuşmaktadır. Arkadaşının yolundan farklı bir yol izlese de.

Nitekim yolların ayrı olmasından dolayı müşahedeler de ayrı olmaktadır. Buna bağlı olarak da müşahede edilen de çeşitlilik arz eder. Dolayısıyla O'na dair tanımlama da farklılık gösterir. Örneğin bu hakikatlere nüfuz edemeyen ve perdelenmiş bulunan kimse bunları duyduğunda inkâra sapar. Bu hakikatleri bilen de işitir. Ama farklı tepkiler verirler. Her biri, yüce Allah, benim dediğimi kast ediyor, der. Bunları duyan da her ikisini de cahillikle nitelendirir ve hakkın bunlardan sadece birinin yanında olması gerekir, der.

Acaba belirlenen payın genişliği ve sınırlılığı oranında hakkın her ikisinin de yanında olması mümkün değil midir? İlahî huzurda olmasının etkisiyle hakikati bilen arife göre her ikisi de zorunlu olarak isabetlidir. Bu da kesinleştiğine göre, anlaşılıyor ki, hakka yürüyenle menzilde uyuyan da aslında bir yere doğru yol almaktadır ve her ikisi de sabah vakti menzile varmaktadır. Fakat müşahedeler farklıdır; çünkü uyku yolu yorgunluk yolu değildir. Hazreti Peygamber *(sallallahu aleyhi vesellem)*, bollukta lütuf sahibi nimet verene hamd ederdi. Zorlukta ve her hâlükârda hamd ederdi. Hamd edilen, zât olarak birdir. Ama sıfat ve isimler itibariyle hamd edilen farklıdır. Çünkü lezzetlerin kaynaklandığı isim, acıların kaynaklandığı sıfattan ayrıdır.

Kısacası "rahim olan Allah'a hamdolsun", diyenin de "rahman olan Allah'a hamdolsun", diyenin de dediği kabul edilir. Her bir sözün kendine dönük bir hakkı vardır. Bu mesele çok derindir ve zihinler tarafından kavranması zordur. Buna göre Bayezid âşık olarak uyumuş, uyandığında, kervanın da peşinden yollara düştüğü sevgiliyi başucunda görmüştür. Kafile ise sabah olduğunda matlubunun yanında bulmuştur kendini. Tam da Bayezid'in uyandığı vakitte. İki sahih yoldaş, iki farklı ve fakat benzer yolcu olarak.

İnsan aklı ne kadar olgun olursa olsun kuşku, akıldan daha baskın bir güce sahiptir ve insan kararlarında kuşkunun etkisinden kurtulamaz.

Tesir Eden ve Tesiri Kabul Eden

Vücut hususu biri "tesir eden" ve diğeri "tesiri kabul eden" olmak üzere iki kısımdır. Tesir eden fiile ait mertebeden ve tesiri kabul eden fiilin tesir ettiği mahalle ait mertebeden ibarettir. Diğer ifade ile vücudun batını ve zahiri vardır; bâtını tesir eden ve zahiri tesiri kabul edendir.

Âlemin vücudu Hakk'ın Zahiri ve Hak âlem vücudunun bâtını ve hüviyetidir. Ve her ikisi de vâhidü'l ayn olan ulûhiyet mertebesinin iki itibarıdır.

Şimdi tabiatın vücuda gelmesi ulûhiyetin bâtınından olduğu gibi, cisimlerin suretlerinin vücuda gelmesi de tabiattandır. Bundan dolayı hakikatte her yön ile tesir edici olan ancak Allahu Teâlâ'dır.

Örnek: İnsan vücudunun zahiri ve bâtını vardır. İnsanı "konuşma sâhibi olan bir hayvandır" diye tarif ettiğimiz zaman, onun bâtını ile zahirini almış oluruz. "Konuşma"

onun bâtını ve "hayvan" onun cismi ve zahiridir. İnsanın konuşan varlığı görünmediği halde, zahiri olan cisminde tesir edicidir ve zahiri olan cismi tesiri kabul edendir. İnsanın bâtınında bir yere gitmek için bir istek meydana gelir. Bâtınındaki bu istek ve yönelim, onun "Kün (Ol)" emrinden ibarettir. Cisim, bu istek ve emirden tesir almış olarak harekete gelip o mahalle gider.

Böylece insanın vücudu bir olan ayn olduğu halde onda biri tesir eden ve diğeri tesiri kabul eden olmak üzere iki itibar olmuş olur.

Kudretin Sahibi

Ruhani Âlemin ispatı, en üstün, en büyük, en saf ve en kapsamlı amaçlardan biridir. En önemlisi Ruhani Âlem, ahiret âlemidir. Yeniden dirilişin doğum yeridir. Tertemiz nefislerimizin ve arınmış akıllarımızın dönüş mekânıdır. Nitekim Kur'an buna şu ifadeyle işaret etmiştir: "O'na ancak güzel sözler yükselir (ulaşır). Onları da Allah'a amel-i sâlih ulaştırır." (Fatır Suresi: 10) "el-Kelim" ifadesi "el-Kelime"nin çoğuludur ve o da ruh-i natıkadır. Nitekim İsa *(aleyhisselam)* hakkında "Allah'ın ruhu ve kelimesi" denmiştir. "Allah'ın sözleri tükenmez." (Lokman Suresi: 27) Şu halde "kelime" Kur'an'da insanın cevher-i natıkası anlamındadır. "Temiz kadınlar temiz erkeklere, temiz erkekler de temiz kadınlara yaraşır." (Nur Suresi: 26)

Kötü nefisler ise tabiat denizine batmışlardır. Kovulmuşlardır. Gözlerinin ışığı alınmıştır. Başları öne eğilmiştir. Silinmişlerdir. Ruhları mahpustur. Bedenleri işkenceye alınmıştır. Nereye dalarlarsa dalsınlar durumları değişmeyecektir. Çünkü "Kötü kadınlar kötü erkeklere, kötü

erkekler ise kötü kadınlara yaraşır." (Nur Suresi: 26) Çünkü varlık fiilinin gayesi, hayır ve cömertliğin feyiz olarak yansıtılmasıdır. Bunu gerçekleşti- ren kimse bilincinde olmasa da. Bu, gayelerin gayesi ve nihayetlerin nihayetidir. Her varlık sonunda ona ulaşır. Her ihtiyaç ve maksat onunla hâsıl olur. Bilakis ondan başkası olan fakir, ihtiyaç sahibi, düşkün ve miskin kimseler için söz konusudur bu gaye... Dolayısıyla varlığın gayesi; her varlığın kendisine yaraşan kemale ulaştırılmasıdır. Çünkü şu geniş cismani âlem, şu dönüp duran felekler, ancak büyük, önemli bir amaç iş için yaratılmışlardır. Ve bu amaç da şu hakir ve yoksun maddi âlemden çok daha büyüktür. Bizzat amaçlanan bir şey, araz olarak amaçlanan bir şeyden daha büyük ve daha çok talep edilmeye layıktır. Çünkü araz ile amaçlanan bir şeyin altında enine boyuna hiçbir gaye yatmamaktadır. Eğer böyle olmasaydı göklerin, yerin ve bu ikisinin arasındaki canlı cansız tüm varlıkların yaratılması boş, çirkin, pis ve bedbaht bir iş olacaktı. Nitekim yüce Allah bu son derece önemli inceliğe şöyle işaret etmiştir: "Sizi sadece boş yere yarattığımızı ve sizin hakikaten huzurumuza geri getirilmeyeceğinizi mi sandınız?" (Müminun Suresi: 115) Sonra bu varsayıma dayalı sözü reddederek, şeytani hayalin bu kalp parasının sahteliğini vurgulayarak yüce zatının böylesine çirkin bir fiilden beri olduğunu belirtiyor, böylesine ciddiyetten yoksun bir sözden kendisini tenzih ediyor ve şöyle buyuruyor: "Mutlak hâkim ve hak olan Allah, çok yücedir." (Müminun Suresi: 116) Yani O, böyle bir şeyden münezzehtir.

Bu da apaçık gösteriyor ki varlığın yaratılmasının gayesi, her bir varlığın kendisine yaraşan kemaline ulaştırılması, her susayana kendisine uygun meşrebinin gösterilmesidir. Bu amaca ulaşmak da ya bu âlemde olacaktır... Ki

biz bu âlemde hakların asıl hak sahiplerine ulaşmadıklarını görüyoruz. Daha doğrusu hak etmeyenlere ulaştıklarını görüyoruz. Bunun açıklaması şöyledir: Servet sahibi, zevk düşkünü, alçak dünyanın tutkunu nice insanlar görüyoruz ki dünyanın süslerini, nimet kırıntılarını, göz alıcı bitkilerini, hayvanlarını, kadın ve oğullarını, kantar kantar altın ve gümüşünü, işaretli atlarını, hayvanlarını ve göz alıcı ekinlerini, zevk veren meyvelerini, göz kamaştıran nimetlerini tercih ederek süslü elbiseler içinde çalım satmaktadırlar. Oysa bu gafiller cahildirler, sapmışlardır. Kendilerini yoktan var eden, yaratan, şekil veren, rızıklandıran kerem, celal, nur ve cemal sahibi Rablerinin, O'ndan sadır olan rahmetin eserleri, faziletinin ve kereminin nurları şöyle dursun kendilerinden sadır olan fiil ve sözlerin bile idrakinde değildirler.

Buna karşılık zeki ve feraset sahibi, nice devranlar geçirmiş, Ali ve İbn Abbas gibi soylu nice faziletli insan vardır ki bunların devranlarının hep yokluk içre geçtiğini, yurtlarda dolaşmalarının derin bir mütevazılık içinde sürdüğünü, keselerinin Musa'nın anasının kalbi gibi boş olduğunu, çocuklarının yokluk içinde olduklarını, ayakkabılarının altının Ebu Hureyre'nin ayakkabısı gibi delik olduğunu görüyoruz. Karınları boş ve açtırlar, ama beyinleri dopdoludur. Giysileri kabadır. Bedenleri zayıf ve hastalıklıdır. Ölünceye kadar rahat ve konforun rengi nasıldır bilmezler...

Şimdi... Böyle bir manzara kötülük edene kötülükle, iyilik edene iyilikle karşılık verilmesinin ifadesi olabilir mi? Yüce Allah şöyle buyurmuştur: "Bir kötülüğün cezası, ona denk bir kötülüktür." (Şura Suresi: 40) "İyiliğin karşılığı iyilikten başka bir şey midir?" (Rahman Suresi: 60) bu

ayetlerin vurguladığı durum, gördüğümüz bu manzara mıdır? Bilakis gördüğümüz bu manzara, kötülük edene iyilik, iyilik edene de kötülükle karşılık verilme- si şeklinde bir hakkaniyetsizlik ifadesidir. Bu da gösteriyor ki beklenen adil ceza, bu dünyanın dışında, ahiret yurdunda Din günü gerçekleşecektir.

Şöyle bir manzarayı gözlerinizin önüne getirin, bundan daha çirkinini bulabilecek misiniz bakalım? Diyelim ki şu dünyanın güçlü, kuvvetli, saltanatının alanı geniş, taht ve sütunlar sahibi" ülkelerde benzeri yaratılmamış" (Fecr Suresi: 8) krallarından biri muttakilere vadedilen cennet misali güzellikte benzersiz, altında ırmaklar akan bir bahçe edinse, bu bahçeye ağaçlar ve çiçekler dikse, derken yeryüzünün süsüne bürünüp güzelleşse, rengârenk görünümler arzı endam etse, sonra bu kral köleler, saf, berrak, yakut ve mercan gibi göz alıcı, daha önce insanların ve cinlerin dokunmadığı, saklı inciler gibi cariyeler satın alsa. Onları bu bahçeye yerleştirse, onları en onur verici konuma getirip her birine "sen ve eşin bahçeye yerleşin," insanların ve cinlerin yorucu işlerinden uzakta istirahat edin, bahçenin dilediğiniz yerinden bol bol yiyin, desin. Onlar da bu bahçeden yararlanmaya, tıpkı hayvanlar gibi yemeye, avam gibi birbirleriyle didişmeye, halis şaraptan vahşi hayvanlar gibi içmeye, lezzetlere ve nimetlere dalmaya başlasınlar. "beğendikleri meyveler, canlarının çektiği kuş etleri" (Vakıa Suresi: 20-21) yesinler. "Cevherlerle işlenmiş tahtlar üzerindedir, karşılıklı olarak oturup yaslanırlar. Çevrelerinde, (hizmet için) ölümsüz gençler dolaşır; Maîn çeşmesinden doldurulmuş testiler, ibrikler ve kadehlerle." (Vakıa Suresi: 15-18) "Orada canlarının istediği, gözlerinin hoşlandığı her şey vardır. Onlara "orada ebedi kalacaksınız." (Zuhruf Suresi: 71) denir.

Onlar bu şekilde iken bir gece veya gündüz vakti kralın emri gelsin, onları biçilmiş ekine dönüştürsün. Dün hiç yaşamamışlar gibi. Rüzgârların savurduğu kuru otlara dönsünler. Sam yeli vurmuş ekin gibi kavrulsunlar. Veya hayvanın artığı yem gibi döküntü haline gelsinler... Böyle bir fiil beşeri krallar için bile çirkin kaçıyorken, fiilleri cimrilik, çirkinlik, hayâsızlık ve şenaatten beri sultanlar sultanı için böyle bir tavır tasavvur edilebilir mi? Allah mülhitlerin söylediklerinden yücedir, münezzehtir. Bilakis Allah'ın her şeyi gücü yeter. "İşte onlar hayvanlar gibidir; hatta daha da şaşkındırlar." (Araf Suresi: 179) Telaştan bacak sıyrıldığı gün, onlar Rablerine doğru sevk edilecektir. "Hiç kimse kıl payı kadar haksızlık görmez." (Nisa Suresi: 49) amaçların en ulusu, en şerefli- si, en meşhuru ve en bilineni bu olduğuna göre, bizim görevimiz üzerine ciddiyetle düşmektir. Ey zorlar kendisine kolay gelen bize yardım et!

Ben derim ki: Algılanan varlık makul varlığa delalet eder. Çünkü varlıkta önceden makuliyet yoksa sonradan algılanma da olmaz. Bunun da birçok delili vardır:

Birincisi: Zihin dışı hakikatler, önce zihinlerde ve akıllarda şekillenmedikçe, maddi varlıkta suretlerin bunların üzerine terkip edilmesi mümkün olmaz. Çünkü eşyanın varlığı kesinlikle cehaletten, ahmaklıktan, gafletten, aptallıktan hâsıl olmaz. Bilakis bu cahillik, aptallık ancak âlim, akıllı ve fail birinden sadır olur. Çünkü bunların hiçbiri bizzat var olmaz, aksine başkasıyla var olur. Bu başkasının da cahil ve gafil olması imkânsızdır. Aksi takdirde söz gelip bu noktada tıkanır. Buradan hareketle bütün eşyanın akıl ve ilimden sadır olduğu bilinmektedir. Bundan dolayı da makul varlık algılanan varlıktan öncedir.

İkincisi: Varlığı zorunlu olan makul varlıklardandır. Varlığı mümkün olan ise algılanan varlıklar kategorisine girer. Vacip varlık ise mümkün varlıktan öncedir. O halde makul varlık algılanan varlıktan öncedir.

Üçüncüsü: Makul, algılanandan daha basittir, yalındır. Çünkü algılanan varlığın terkibi ondan daha fazladır. Basit varlık mürekkep varlıktan önce olduğuna göre makul varlık algılanan varlıktan öncedir.

Dördüncüsü: Makul varlık algılanan varlıktan daha çok soyuttur. Çünkü makul varlık mekân ve zaman mahbesinden beri, algılanan varlık ise bu ikisine muhtaçtır. Soyut varlık maddeliğe bürünmüş varlıktan önce gelir.

Beşincisi: Makul varlık ruhlar âlemine, algılanan varlık bedenler âlemine aittir. Yüce Allah ruhları bedenlerden bin yıl önce yaratmıştır.

Altıncısı: Makul, yoktan var etme, benzersiz ortaya çıkarma türündendir. Algılanan varlık ise yapma ve var etme türündendir. Yoktan var etme, yapmadan öncedir.

Yedincisi: Makul varlık, algılanan varlığın bağlı olduğu oluş, nerede, fasıl, vasıl ve ulvi cinslerden ibaret sair on olguya bağlı değildir. Çünkü bunlardan beridir. Sadece kolaylık olsun diye cevher olgusuyla irtibatlıdır. Dolayısıyla makul bir şeyle irtibatlıysa algılanan varlığın fail, aletleri ve illetleri olarak onunla irtibatlı olması çok daha gereklidir. O halde makul varlığın varlığı algılanan varlığın varlığından daha öncedir.

Sekizincisi: Makul varlık algılanan varlıktan daha şereflidir. Bunun nedeni birincisinin yaratıcısına yakın, ikincisinin ise uzak olmasıdır. Şerefli olan da bayağı olandan

daha öncedir. Bu yüzden yüce Allah kitabının birçok yerinde önceden âlim olduğunu bildirmektedir.

Dokuzuncusu: Makul varlık letafet âleminden, algılanan varlık ise katılık âlemindendir. Bunların ilki diğerinden daha öncedir. Unsurların başı olan ateşten ibret al. Nurani ve latif olduğu için diğer unsurlardan varlık ve yüksek konum itibariyle öncedir. Aynı şekilde gök de yerden öncedir. Bildiğin gibi bunun sebebi de göğün şeffaf olmasıdır. Bu yüzden Kur'an-ı Kerim'de bu iki tabii varlığın varoluş sıralamaları göz önünde bulundurularak her yerde önce gökten söz edilir: "Gökleri ve yeri yarattı." (Nahl Suresi: 3)ayeti ve benzerlerinde olduğu gibi.

Onuncusu: Makul varlık salt nurdur, algılanan varlık ise sırf karanlıktır. Böyle iken yaratıcının rahmetine, dilediğine hesapsız kitapsız rızık verenin inayetine sığar mı karanlığı nurun önüne geçirmek, karanlığı nurdan önce yaratmak, bayağı olanı işleyip şerefli olanı ertelenme çukuruna düşmeye terk etmek? Oysa karanlık yokluk dehlizinden, nur ise varlık kategorisindedir. Aydınlığın ve varlığın kaynağıdır. Karanlık ve yokluk ise araz ve ikinci bir maksatla fiilinin kapsamına girmişlerdir. Bizzat olan bir şey de arazla olan bir şeyden öncedir.

Göklerin ve yerin nuru olan Allah bu tür yakıştırmalardan münezzehtir. O halde nurani makul zülmani algılanan varlıktan daha öncedir. "Allah, inananların dostudur" doğru delillere dayalı olarak hakikatleri tasdik edenleri dost edinir. "onları karanlıklardan aydınlığa çıkarır." (Bakara Suresi: 257) Algılanan varlık karanlıklarından makul varlığın nuruna çıkarır. Kur'an'da ilgili her yerde karanlıkların "çoğul", nurun ise "tekil" olarak kullanılmış olması, algılanan varlığın kesret (çokluk) âleminden, makul varlığın

ise vahdet (birlik) âleminden olduğunu gösterir. Bir ise zorunlu olarak çoktan öncedir. Daha doğrusu karanlıklardan maksat mahiyetler, nurdan maksat da varlık nurudur.

Bu on madde eksiksiz ve kesin delil, susturucu burhan konumundadırlar ki bize kerem sahibinin hayır huzurunda akıl atlarının algılanan varlık eşeklerini cömertlik meydanında geçtiklerini, soylu akıl atlarının onları geride bıraktıklarını göstermektedirler. "Adiyat" suresini hatırlayın... "Harıl harıl koşanlara" koşarken tozu dumana katan soy atlara (nallarıyla) çakarak kıvılcım saçanlara" toynakları nefis tümsekleri- ne çarptığında kıvılcımlar saçarlar. Tıpkı taş ile demir sürtünmesinde meydana gelen hararetten kıvılcımların saçması gibi."(ansızın) sabah baskını yapanlara "Bunlar akıl ve nefis sultanlarıdır, varlık sabahı, gebe yokluk gecesini yarıp ortaya çıktığında imkân meydanının darboğazında sakin algılanan varlıklar meskenlerine saldırırlar. "orada tozu dumana katanlara" toynakların etkisiyle nefislerin kıvılcım saçmasından sonra varlığının tozunu evrenin zerrelerine katarlar. Çünkü varlığı derbeder, tozlu dumanlı, karanlık ve cismanidir. "derken orada bir topluluğun ta ortasına girenlere yemin ederim."

Yani onlar feyiz âleminin ve cömertlik membaının ortasına dalarlar. Bunun faili de budur. Nitekim Rasulullah *(sallallahu aleyhi vesellem)* şöyle buyurmuştur: "Allah ilk olarak aklı yarattı. Sonra ona: beri gel, dedi, o da geldi. Sonra dönüp git, dedi, o da dönüp gitti. Bunun üzerine şöyle buyurdu: İzzetim ve celalim hakkı için katımda senden daha aziz bir varlık yaratmadım. Seninle alır, seninle verir ve seninle menederim." Yüce Allah'ın bu yarışa işaret etmek maksadıyla "Atları, katırları ve eşekleri binmeniz ve (gözlere) ziynet olsun diye (yarattı.)" (Nahl Suresi:

8) buyurduğunu görmediniz mi? O halde önce akıl, sonra akleden, sonra algılanan, sonra algı, sonra akıl, sonra akleden gelir. "Ve şüphesiz en son varış Rabbi nedir." (Necm Suresi: 42)

Dolayısıyla algılanan varlığın makul varlığa delalet ettiği sabittir. Algı açısından algılanan varlıkların en zahirleri arazlardır. En açıkları ise harekettir. Bu yüzden feleklerin hareketleri aracılığıyla ruhani âlemin varlığını ispatlıyoruz. Artık şu âlemin ilk kapısını aşmış, ilk menzilini geçmiş bulunuyoruz ki bundan maksat beşeri nefistir.

Önceki açıklamalarımız kapsamında ortaya koyduğumuz gibi feleğin dairesel hareketi, tıpkı insan gibi feleğin de canlı, bilen, konuşan ve akleden bir nefsinin olduğuna delalet etmektedir. Çünkü dairesel hareket tabii olamaz. Gözlemlediğimiz kadarıyla tabiatın özelliği amaca yönelmek ve amaçlanmayandan kaçmak şeklindedir.

Örneğin taş, tabiatından kopartılsa kesinlikle hareket etmez. Çünkü hareket amacı aramak demektir. Bu yüzden amaç hâsıl olduğu zaman hareket de oracıkta durur. Dolayısıyla amacından zorla uzaklaştırıldığında, eğer bir zorlayan, baskı uygulayan ve amacından alıkoyan bir engel yoksa tabii olarak hemen amacına döner. Yukarı doğru atılan bir taş gibi. Çünkü ona uygun mekânı merkez olduğundan zorunlu olarak amacı da bu merkezdir ve onun yanında durur. Ama dairesel hareket tabiatla ilgili olarak anlattığımız bu özellikten farklı bir özelliğe sahiptir.

Çünkü daire şeklinde hareket eden bir varlığın her nokta amacıdır ve her noktadan da ayrılır. Eğer bu nokta matlubu ise niçin uzaklaşmaktadır yok eğer matlubu değilse niçin ona yönelmektedir? Ama bu değerlendirme doğrusal

hareket için geçerli değildir. Çünkü doğrusal hareket bir cihetten karşıtına yürümekten ibarettir. Dolayısıyla ayniyle matlup olmayan her nokta, kaçılan noktadır. Daha doğrusu kaçılan nokta ebediyen kaçılan noktadır. Matlup nokta da ebediyen matlup noktadır. Dairesel harekette ise böyle bir hareket tarzı söz konusu değildir. Dairesel harekette zıddı olmayan bir tek cihet vardır.

O halde dairesel hareket iradi bir hareketten başka bir şey değildir. İrade ise ilme, ilimde hayata delalet eder. Bu ikisi ise burhan aracılığına gerek bırakmayan zorunlu delillerdir. Dolayısıyla feleklerin konu- şan, canlı, akleden, inkârcıların inatlarını boşa çıkaran nefislere sahip olduklarını ispatlamış oluyoruz. Onların hüccetleri Rableri katında açıktır. Onlar üzerinde bir gazap vardır.

"Kitab'ı... hak olarak indiren Allah'tır." (Şura Suresi: 17) yani, şeriat mumunun aydınlığına ileten Kur'an güneşini "ve mizanı" da indiren odur. Bundan maksat, rey usullerine ve nakil furuuna ileten akıl sarrafının yanında burhan nakdinin sahtesini ayıklayan, delillerin ağırlığını tartan, ağırlığından emin olunmasını sağlayan mantıktır. "Semayı Allah yükseltti ve mizanı O koydu." (Rahman Suresi: 7)

Akıl semasını yükseltti, yanına da mizanını koydu ve tasarruf çarşısına yerleştirdi ve ona dedi ki: "Sakın dengeyi (mizanı) bozmayın. Ölçüyü adaletle tutun." (Rahman Suresi: 8-9) "İnsanlardan alırken ölçüp tarttıklarında tam, onlara vermek için ölçüp tarttıklarında ise noksan yapan hilekârlara yazıklar olsun!" (Mutaffifin Suresi: 1-3) Feleklerin canlı ve konuşan varlıklar olduklarına işaret ayetlere ve rivayetlere daha önce yer vermiştik.

Ruhaniler âlemini icmali olarak ispatladığımıza göre akıl âleminde olan varlıkları ispatlayalım. Diyoruz ki: Bir yerde durmayan hareket, muharrikte bulunan bir nefse delalet ettiği gibi kendisinden daha şerefli başka bir mevcuda da delalet eder. Tıpkı nefsin cisminden daha şerefli olması gibi. Ki değişken ve hareket ettirilen değildir. Muharrik ancak aşk ve şevkle iş görür. Maşukun aşığını aşktan dolayı hareket ettirmesi gibi. Yerine oturtma, en uygun yere bağlama (et-Ta'şik) felsefede soyut akıl, şeriat dilinde ise yakınlaştırılmış melek (melek-i mukarreb) olarak isimlendirilir. Bu yoldan ve başka yollardan ispatına gelince, bunu ileride ayrıntılı olarak sunacağız. Ama bu alabildiğine örtülü ve son derece dikkatli bir açıklama olacaktır...Çünkü bu, zati ile aklın yanında ve fiilleriyle de duyunun yanında zaten bu özelliğinden dolayı makul ve algılanan nurların nurudur- zahir olan ilk hak ile zatı itibariyle batın, fiilleri ve hareketleri itibariyle zahir nefis arasında bir konumdadır. Akıl gibi zati ile zahir, fiiliyle bariz değildir. Bilakis her iki bakımdan da batın ve gizlidir. Bu yüzden ispatı gizlilik çukuruna ve belirginlik baca sına kalmıştır. Bundan dolayıdır ki Kur'an'da ondan pek az söz edilir. Sadece sembolik ifadelerle, işaretle, imayla, kinayeyle değinilir.

Şu ayetlerde olduğu gibi: "Yarıştıkça yarışanlara" mümkün olan bütün varlıkları geride bırakan akıllara ve "iş düzenleyenlere andolsun." (Adiyat Suresi: 4-5) ulvi kütleleri düzenleyip idare eden nefislere andolsun. Nitekim Rasulullah *(sallallahu aleyhi vesellem)* bir hadisinde akılların diğer bütün varlıklardan önce olduklarına şöyle işaret etmiştir: "Allah ilk olarak aklı yarattı." Dolayısıyla bu yöntemle aklın önceliğine ilişkin olarak ortaya konan soyut burhan iki

şerefli varlık türüne delalet etmektedir. Burhan ehlinin yöntemi budur.

Burhan ehlinin üstünde olan ayan ehline gelince, onlar iman ehlinin de üstündedirler. Çünkü onlar dil ile tasdik ehlidirler ve Müslümanlar olarak isimlendirilirler.

Onların da üstünde kalp ile tasdik edip amelleri yerine getiren ve muttakiler olarak isimlendirilenler vardır. Bunlar burhan ehli sayılırlar.

Onların üstünde ise irfan ve ayan ashabı, yakın ve ihsan ehli vardır. Allah'a Onu görüyormuş gibi ibadet ederler.

Nitekim bu mertebelere Rasulullah *(sallallahu aleyhi vesellem)*'den rivayet edilen meşhur bir hadiste işaret edilmiştir. Ki Cebrail *(aleyhisselam)* bu mertebelerin ehli olan kimselerin hallerini açıklatmak maksadıyla O'na bir takım sorular sormuş ve o da cevaplamıştır. Bunlar her amacı geçmiş, her nihayete ulaşmış kimselerdir. Onlar hikmetin sütunları, felsefenin dehalarıdır. Aşağılık engellerden, bayağı ilgilerden arınıp varlığı zorunlu ve her bağışın bahşedicisi Allah'a tamamen yöneldikten sonra kendilerine açılmıştır. Bundan maksat da gayb âlemidir.

"Gaybına kimseyi muttali kılmaz; Ancak, (bildirmeyi) dilediği Resul bunun dışındadır." (Cin Suresi: 26-27) bu ayetten hareketle aman zihninde bir şüphe belirmesin ve aklını bir vesvese çelmesin, dolayısıyla şu ayeti yanlış anlamayasın:

"Gaybın anahtarları Allah'ın yanındadır; onları O'ndan başkası bilmez." (Enam Suresi: 59) Bu ayet, gaybı bilmeyi Allah'tan başkası için nefyetmek ve Allah için ispat etmek suretiyle sadece Ona hasretmektedir. Bundan önce

sunduğumuz ayet ise, Allah'ın, gaybı başkasına bildirmesinden, ona öğretme- sinden ve muttali kılmasından söz etmektedir. Bu iki ayet arasında bir çelişki yoktur.

Çünkü cimrilik etmeden, avucunu sıkı sıkıya kapatmadan, usanç belirtisi gösterip "öf" demeden ve elinden çıkana hayıflanmadan bahşeden ruhtur. "En yüksek ufuktadır." (Necm Suresi: 7) "Apaçık ufuktadır." (Tekvir Suresi: 23) "O, gaybın bilgilerini (sizden) esirgemez." (Tekvir Suresi: 24) akli varlıkların varlıklarını esirgemez. Ki bunlar maddi varlıklardan farklıdırlar ve bunlar arılık, saflık, sebat ve birbirlerinden sonra beka sahibi olmak bakımından şu şekilde sıralanmışlardır:

1. Akıl
2. Nefis
3. İdeler. Bunlar bir bakıma nefsin gölgeleri konumundadırlar. Büyük Eflatun gibi dirayetli, nurlu, coşkun deniz misali hikmet sütunu bir zat bunları gözlemlemiştir. Ki bu yüzden Eflatun'un ideleri olarak meşhur olmuşlardır.
4. Muallak suretler. Bunlar da idelerin gölgeleri gibidirler. Bunların varlığını şeyh, imam, faziletli, bilge, âlim, kâmil, yakıcı alev, parlayan yıldız Mahmud b. Muhammed Sühreverdi (Allah delilini aydınlatsın, düşmanlarının ve onu aşağılayanların burunlarını alçaklık toprağına sürtsün) haber vermiştir. Bazı eserlerinde meşşailere muhalif olarak muallak suretlerden söz etmiştir. Ben de bunlara şahitlik ettim.

Ayrıca Derbend halkından büyük bir kalabalık da şahitlik etmiştir. Bunlar Eflatun'un ideleri değildirler. Çünkü Eflatun'un ideleri nurani, bunlar ise zülmanidirler.

Dolayısıyla bunlar, idelerin gölgeleri ve makul külli suretler olup zihni varlıklar olarak isimlendirilirler. İlmi ve vicdani olarak nefisten ve heyuliden bilinirler. Bunların sabit olduğuna ilişkin delili daha önce ortaya koymuştuk.

Bu külli altı varlık, ruhani âlemde mevcutturlar. Bu türlerin her birinin üstündeki ve altındaki tür arasında üstündekine de altındakine de benzemeyen, saflık, bulanıklık, letafet ve yoğunluk bakımından farklı başka türlerin olması aklen mümkündür.

Tıpkı algılanan varlık türlerinden mercan çiçeği, hurma ağacı ve hurma dalında olduğu gibi. İleride buna değineceğiz. Ki yüce Allah'ın buyurduğu gibi biz bunları ayrıntılı olarak bilmiyoruz: "Allah şu anda bilemeyeceğiniz daha nice (nakil vasıtaları) yaratır." (Nahl Suresi: 8) "Sizi bilmediğiniz bir âlemde tekrar var edelim diye." (Vakıa Suresi: 61) "Rabbinin ordularını, kendisinden başkası bilmez." (Müddessir Suresi: 31) "Allah'ın nimetini sayacak olsanız sayamazsınız." (İbrahim Suresi: 34) "Göklerde nice melek var ki onların şefaatleri, dilediği ve hoşnut olduğu kimse için Allah'ın izin vermesi dışında, bir işe yaramaz." (Necm Suresi: 26) Bunun gibi daha birçok sembolik anlatım ve işareti örnek göstermek mümkündür. Bir hadiste şöyle deniyor: "Her gün güneş pınarından Allah'tan başka sayılarını kimsenin bilmediği melekler çıkıp arşı tavaf eder, beyt-i mamur'a girerler ve oradan çıkarlar. Bir daha ebediyen ona dönmezler." Benzeri bir durum algılanan varlıklarda da gözlemlenmektedir.

Çünkü feyiz, şiddetli yağmur, çisenti, hafif veya sağanak olarak yayıldığı zaman algılanan varlıklar istidatları oranında hayata, idrake, akla ve ilme kabil olurlar. İster duyular âleminde olsun, ister akıl âleminde olsun

"hepsine, onlara da bunlara da veririz." (İsra Suresi: 20) akıl ve algı dairelerine de mülk ve melekût yurtlarına da bahşederiz. Hepsi "Rabbinin ihsanındandır. Rabbinin ihsanı kısıtlanmış değildir." (İsra Suresi: 20)

Altı külli varlığın her biri değişik bölümlere ayrılır. Heyuli ise feleki ve unsuri olmak üzere ikiye ayrılır. Aynı şekilde her felek ve unsur için heyuli; sonlu ve sonsuz bütün varlıklar için de külli suretler vardır. Ayrıca ideler ve muallak suretler, kabiliyetlerin kalıpları gibidirler. Bu yoğun türler, kaba ve tılsımi cinsler içlerinde yer almazlar. Bunun gibi akıl da her felek ve nefse göre kısımlara ayrılır...

Şu halde bu altı olguya delilli ve iknaya yönelik olarak hafif şekilde işaret ederek her birini ispatlamış olduk. Yanlışa da sürükleyebilecek algı aracılığıyla bir veya birçok şahsın gözleme dayalı olarak feleklerin sayısına ilişkin sözlerine itibar ediliyorsa, felsefe dâhil erinin hata ihtimaline yer bulunmayan akli ruhani gözlemlerine dayalı olarak ruhani varlık türlerinin kemiyetine ilişkin sözleri itibar edilmeye daha layıktır.

Şimdi faal soyut akılların ispatına yönelik maddi yöntemlerin sıralanmasına yeniden dönebiliriz. Bu tür ve nefislerin ispatına ilişkin deliller zorunlu olarak iki temele dayanmaktadır. Birincisi: Onların fiillerini varlıklarının delili olarak almaktır. Bu, illeti malulün delili olarak kullanmaktır ve buna "Niçin?" delili denir. Birincisine göre daha güçlü bir delildir. Çünkü medlulün varlığından hareketle zorunlu olarak varlığına değil hükme delalet etmektedir. Çünkü malul kendisine varlık veren illete varlık vermez. Aksi takdirde aynı varlığın iki kaynağı olarak belirginleşirler. Bu da açıkça ortaya koyuyor ki "niçin" delili "çünkü" delilinden daha güçlüdür.

Birinci delil, senin de bildiğin beşeri nefs-i natıkalardır ve akıllara delalet eder. İleride açıklayacağımız gibi bedenle birlikte var olur. Bu yüzden de mümkün varlıktır. Çünkü zamansal olarak meydana geliş, zorunlu olarak imkâna delalet eder. Ama tersi söz konusu değildir. Yani mümkünlük zamansal sonradan oluşa delalet etmez. Çünkü bazı mümkün varlıklar vardır ki bunlar, her iki grubun da ittifakıyla hadis (sonradan olma) değildirler.

Kelamcıların mezhebine göre; Hakkın ezeli zatıyla kaim ezeli sıfatlar, çeşitlidirler, hakiki ve zati olarak birbirlerinden ayrıdırlar, harici arazlar olarak ayrı değildirler. Laf cambazlığı yaparak "ezel sıfatları zatlarından dolayı "vacibu'l vücutturlar", diyenlerin bu sözlerini önemseme. Çünkü "zatlarından dolayı" şeklindeki sözü ayakların kaydığı bir lafebeliği, zihinleri şaşkına çeviren bir mugalatadır. Çünkü eğer "zat" derken sıfatın zatını ve nefsini kast ediyorsa, bu muhaldir. Çünkü sıfat varlığı ve hululü açısından bir mevsufa muhtaçtır. Var olmak için başkasına muhtaç olan bir şey "vacibu'l vücut" olabilir mi? Eğer bu caiz ise, aynı durumun vücudun zatı için de caiz olması gerekir. Böyle bir şeye cevaz vermekse doğru olmayan bir yolu izlemek, dosdoğru yoldan sapmak anlamına gelir. Daha doğrusu vacibin nefyine varan bir kapıdan içeri dalmak, sakıncalı, mubah ya da vacip olmayan bir fasla girmek demektir. Eğer "zat" lafzıyla söz konusu sıfatlarla mevsuf "vacibu'l vücud"un zatını kast ediyorsa, bu anlam doğrudur. Mümkününse başkasıyla vacip olmaktan başka bir anlamı yoktur. Böylece kelamcıların mezhebine göre ezeli sıfatların mümkün olduğu ispatlanmış oluyor. Bunlar zaman- sal olan hadis varlıklar değildirler. Ezeli olan bir şey de zamansal hadis olabilir mi? Ancak hadis olmanın zati olmak şeklinde açıklanması başka. Bu takdirde de imkân

ve oluş arasında bir fark kalmadığı gibi iki grup arasındaki tartışma da ortadan kalkmış olur.

Filozoflara göre akıllar, nefisler, kısacası bütün yoktan var edilmişler, zamansal hadisler olmayıp mümkündürler. Bundan da anlaşılıyor ki hepsi hadistir, ama aksi doğru değildir. Nefisler mümkün varlıklar olduklarına göre zorunlu olarak bir sebeplerinin olması gerekir. Sebebi de cisim olamaz. Çünkü malulün illetten daha şerefli olması doğru değildir. Ayrıca illetin de malulden daha güzel olması caiz değildir. Bu iki önerme aksi durum zorunlu olarak gereklidir. Aynı durum feleki nefisler için de geçerlidir. Çünkü nefislerin icat etmek şeklinde bir fiilleri yoktur, aksine tedbir şeklinde fiilleri vardır. Eğer feleki nefislerden beşeri nefisler sadır olsaydı, bu nefisler akıllar olarak belirginleşirlerdi. Çünkü fiilin, ister feleki olsun ister beşeri olsun ancak bir nefisten sadır olmaktan başka bir anlamı yoktur. Nefis aklın gölgesi, akıl ise vacibu'l vücudun gölgesidir. Nefsin ise hayattan başka bir gölgesi yoktur. Bu yüzden beşeri nefsin illetinin aynı türden başka bir nefis olması caiz değildir. Çünkü ileride açıklaya- cağımız gibi nefisler hakikatte üçe ayrılırlar. Benzer iki şey- den birinin diğerinin varlığının illeti olmasının caiz olmaması bir zorunluluktur. Çünkü benzer iki şeyin hükmü de benzerdir. Açıklamasına gelince: Benzer, zati şeylerde ortak demektir. Bu ise bir şeyin cins ve fasıl olarak kategorize edilmesini sağlayan bir husustur. İki şey birbirinin benzeri olup bunlardan biri hakkında gerek vaciplik, gerek mümkünlük ve gerekse mümtenilik şeklinde bir hüküm sabit olduğunda bu hüküm diğeri için de geçerlidir. Çünkü bu hükme gerektirmesi ya zatından dolayıdır ya ayrılmaz bir özelliğinden dolayıdır ya da bir arazdan dolayıdır.

İlk iki şık benzerini zorunlu olarak öbürü için de gerektirirler. Bu lazımi (ayrılmaz) ve zati hususlarda benzerliklerinin bir zorunluluğudur. Lazımilik ise zatiliğin bir ayrılmazıdır. Çünkü illette ortaklık ayrılmazlarda da ortaklığın illetidir. Ama bu hükmü bir arazdan dolayı gerektirmişse, bu, söz konusu hükümde zorunlu olarak ortak olmalarını gerektirmez. Bu da arazlarda ihtilaf etmelerinin bir gerekliliğidir. Aksi takdirde iki benzer bir şey olurlardı. Ama arazlar yabancıdırlar, zail olmaları mümkündür. Aksi takdirde ayrılmazlar olurlardı. Arazların zail olması caiz olduğuna göre zail olabilen bu araza dayalı olarak verilen hükmün de zail olması caizdir. Geride zatiliklerinin ayrılmazına dayalı hükümlerde ortaklıkları kalıyor. Bizim aradığımız da budur.

Şu halde benzer iki şeyin hükümlerinin de benzer olduğu ispatlanmış oldu. Şayet iki benzerden biri öbürünün illeti olursa, öbürü de öncekinin illeti olur. Yani nefsinin illetinin illeti olduğu gibi nefsinin de illeti olur. Bunun imkânsızlığı zorunlu olarak ortadadır. Buradan hareketle dairesel oluşun imkânsızlığını anlayabilirsin.

Evet, kimi durumlarda zıt iki şeyden biri öbürünün kemalinin illeti olabiliyor. Yani ona hazır olur, başka suret ve arazları kabul etmeye amade olur. Havas suretini kabul ettiği için su heyulasına hazır ateş gibi. Aynı şekilde iki benzer şeyden birinin diğer benzeri hazırlayan olması da mümkündür. Çünkü bazı kemalleri kabul etmektedir. Dolayısıyla onu en üstün makamlara ve hallere ulaştırır.

Nitekim yüce Allah Rasulüne *(sallallahu aleyhi vesellem)* bir lütuf ve kerem ifadesi olarak şöyle buyurmuştur: "Şüphesiz ki sen doğru bir yolu göstermektesin." (Şura Suresi: 52) Buna göre ilahi hakikatler kendisine gösterilen, dünya

ve ahiret halleri ile ilgili olarak insan türünün ıslahıyla, onları kevnu fesat süreci içinde doğru yola iletmekle emrolunan Hazreti Nebi *(sallallahu aleyhi vesellem)*'in kâmil varlığı, aynı zamanda mükemmil (kemale erdiren)'dir. Yani kerem denizinden kendisine bahşedilenleri başkalarına, istidatlarını ve kabiliyetlerini gözeterek iletir.

Nitekim Nebilere *(aleyhimüsselam)* böyle emredilmiştir. Rasulullah Efendimiz *(sallallahu aleyhi vesellem)* şöyle buyurmuştur: "Biz nebiler topluluğuna insanlarla akıllarının kapasitesine göre konuşmamız emredildi." Bu davranışlarıyla Nebiler, sünnetullaha göre hareket etmiş oluyorlar: "Allah, Risâlet'ini kime vereceğini daha iyi bilir." (Enam Suresi: 124) Çünkü ezeli ahlakla ahlaklanmak, bir şeyin bahşedilenin kapasitesi oranında bahşedilmesini gerektirmektedir. Aksi takdirde parçalanır, derisini yarıp dışarı çıkar. Sonra biri kalkıp "ene'l hak" diye feryat eder, bir başkası "kendimi tenzih ederim, şanım ne yücedir!" diye inim inim inler. Tıpkı hurmanın kabuğundan fırlayıp çıkması gibi kabına sığmaz, taşar. İşte Nübüvvetin sınırı budur.

Velayetin sınırı ise, kendisinden başkasının türün ıslahıyla görevli olmadığı bir şahsa ilahi hakikatlerin açılmasıdır. Bu da hidayete sebep olabildiği gibi dalalete de sebep olabilir. Nitekim yüce Allah, Kur'an'ın şirk ve tuğyan ehli için ölümcül bir zehre dönüştüğünü şöyle ifade etmiştir: "Onunla birçok kimseyi saptırır." Kur'an güneşi bazı kimselerin gözlerini kamaştırır, görüşlerini zayıflatır.

Çünkü Kur'an güneşine arkalarını dönerler. Nübüvvet kandilinin bazı nefislerin sapıklık çöllerinde karanlıklara dalmalarına sebep olması çok daha evladır. Çünkü Nebi beşerdir, kıskançlık, kin, cimrilik ve buğz tozlarının ortalığı kaplamasına sebep olur. Kur'an için böyle bir durum

söz konusu değildir. Çünkü özellikle âleme yönelik feyzi itibariyle bir cinsi yoktur. "Kur'an, (hak ile bâtılı) ayıran bir sözdür. O, asla bir şaka değildir." (Tarık Suresi: 13-14)

Nitekim bu sır dolayısıyla yüce Allah biraz da azar mahiyetinde Nebisine şöyle hitap etmiştir: "Sen sevdiğini hidayete erdiremezsin." (Kasas Suresi: 56) Ebu Talib ve Ebu Cehil gibi istediğin kişileri hidayete erdiremezsin.

Dolayısıyla vacibu'l vücudun başka bir şeyin aracılığı olmadan bir illetinin olması caiz değildir. Çünkü başkası, ancak değişmez bir şey vasıtasıyla değişir. Nefs-i natıkanın varlığına ilişkin bu kısımların batıllığı ortaya çıkınca, illetinin akıl olması belirginlik kazanmış oldu. Rasulullah *(sallallahu aleyhi vesellem)*'den rivayet edilen meşhur bir hadiste yüce Allah'ın akla şöyle hitap ettiği belirtilmiştir: "Seninle alır, seninle verir ve seninle menederim." Şu halde akıl, cömertliğin vasıtasıdır, bağımsız var edici değildir. Hayrın kaynağı ise mutlak faildir, ama bu hayrı akıl ile dağıtır. Nitekim yüce Allah "seninle veririm" demiştir.

Dikkatli ol! Haktan başka bir failin olduğunu zannetmeyesin ve O'na herhangi bir kimseyi ortak koşmayasın. Aksi takdirde "sanki rüzgâr uzak bir yere sürüklemiş (bir nesne) gibi" olursun. Ateş rüzgârları seni uzak ve derin cehenneme sürüklemiş olur ve orada ebediyen kalırsın. Kandilin ışığı güneşin nurunu bastırabilir mi? Akılların zatları celal nurunun ve cemal ziyasının şualarından olduğuna göre, fiilleri için bir varlık söz konusu mudur ki ondan bağımsız olarak sadır olsunlar? "Serçe nedir ki izi olsun, emir kim ki hükmü olsun!" Akıl Onun aklıdır. Akleden de Onun fiilidir. Çünkü O'ndan başka O yoktur. "O'nun zatından başka her şey yok olacaktır." (Kasas Suresi: 88)

Bu noktada "kesb" adasına sığınılmıştır ki "fışkı ile kan arasından (gelen), içenlerin boğazından kolayca geçen hâlis bir süt" (Nahl Suresi: 66) gibidir. Kan ve fışkı ise dalgalarla coşan iki denizdir. Yanma ve boğulma belirtilerini sergilerle ki "Aralarında bir engel vardır, birbirine geçip karışmazlar." (Rahman Suresi: 20) Bu ise "kesb" ve şeref berzahıdır.

Cömertliğin cudi dağıdır ki ümmetin "Eşarileri" ona tırmanarak işlerinde karışıklık içinde olanların ellerinden kurtulmuşlardır. "İtizal" gemisi ise, kanıtsal demir matkabıyla delindiği için azgın denizin üzerinde parçalanmıştır. Bu nedenselliğe en uygun akıl, unsuri varlıkların kütlelerini idare eden son akıldır. Çünkü bu akıl son nurdur ve beşeri nefisten başka bir gölgesi yoktur. Ondan başka nuru da yoktur. Öyle ki bu kadarından başka da bir şey kalmaz onun için. Ama onun üstünde yeterli, tam, kâfi ve genel nurlar açısından farklı bir durum söz konusudur.

Kur'an'ın yemyeşil okyanusundan "Cebriye" ve "Kaderiye"nin kara ve kızıl denizlerini kurumuş denizlerine düşen damla ise şudur: "Attığın zaman da sen atmadın, fakat Allah attı." (Enfal Suresi: 17) Sen mecazi olarak attığın zaman hakiki olarak atmadın, fakat hakiki atan Allah'tır. Sen mecazi atan- sın. Sen bizim hakiki kaza ve kaderimizin yayında ok gibisin. Nasıl ki senin okun mecazi kudretinin yayına yerleştirilmişse. İlahi sedefin bir diğer incisi ise şu ayettir: "Onlarla savaşın ki, Allah sizin ellerinizle onları cezalandırsın." (Tevbe Suresi: 14)

Burada yüce Allah, açık bir ifadeyle cezalandırma fiilini hakiki olarak kendisine, mecazi olarak da onların ellerine izafe ediyor. Çünkü kâfirlerin cezalandırılması ameliyesinde onların elleri, kâtibin elindeki kalem gibidir. Kaleminse

hareket etmekten başka bir fiili yoktur. Onu hareket ettiren de kâtiptir. Bu ise son derece zayıf bir nispettir ve fiilin kaleme nispetini gerçekleştirecek yeterlikte değildir, ancak mecazi olarak nispet edilmesini sağlayabilir. Ki bu da mecazi ifadelerin en uç noktasıdır.

İkinci burhan: İlim ve ilhamların meydana gelişi, ferasetler, uyarılar, gaiplere ilişkin haberler, sadık rüyalar, gerçek görüşler... Kısacası nefs-i natıkalardaki ruhani hadis ve arazlar akılların varlığına delalet ederler. Ki biz kısımlarından birine dayalı olarak zatlarına ilişkin delili daha önce ortaya koymuştuk. Şöyle ki: Bir şeyin zatı mevcut olmadan, zatında bir sıfat mevcut olamaz. Bu yüzden de: Nefis ilim sıfatını kendi zatında meydana getirir, denemez. Çünkü nefis sıfatı zatıyla gerçekleştirir, sonra onu kendi zatında kabul eder. Burada iki şey söz konusudur: Biri fiil (etme), öbürü ise infial (edilme). O halde nefiste iki cihet vardır demek gerekecektir ki böyle değildir. Çünkü nefis bildiğin gibi basit bir cevherdir. Şu halde ruhani sıfatlar ve meydana gelişleri akleden, canlı ve Allah'ın emriyle faaliyet gösteren bir cevherin varlığının delilleridir. Bu yüzden Nebiler *(aleyhimüsselam)* yaşadıkları halleri meleklere havale etmişledir.

Nitekim Rasulullah *(sallallahu aleyhi vesellem)* şöyle buyurmuştur: "Ruhu'l Kuds kalbime üfledi." Yüce Allah, nefislerin zatlarının melekler vasıtasıyla gerçekleştiklerini anlatmak bağlamında İsa *(aleyhisselam)*'ın doğumu ile ilgili olarak şöyle buyur- muştur: "Ben, yalnızca, sana tertemiz bir erkek çocuk bağış- lamam için Rabbinin bir elçisiyim." (Meryem Suresi: 19) Bu ayette, Cebrail'in *(aleyhisselam)* tertemiz bir erkek çocuğunun varlığının sebebi olduğunu Hazreti Meryem'e anlatırken sarf ettiği sözler hikâye

ediliyor. "Sana bağışlamam için" anlamındaki ifadede Arap dilinin belagat unsurlarının nasıl bir edep tavrı içinde gözetildiğini görüyor musunuz?

Böylece yaratmanın vasıtası olduğunu, yaratıcı olmadığını çok güzel bir ifadeyle dile getiriyor. Ama Hazreti İsa *(aleyhisselam)*'ın kendisi ile ilgili olarak söylediği şu sözünde farklı bir duruma işaret ediliyor: "Size çamurdan bir kuş sureti yaparım." (Ali İmran Suresi: 49) Ama yoldan çıkmış Hıristiyanlar bundan onun kuşun, şerrin ve hayrın yaratıcısı olduğu şeklinde bir sonuç çıkardılar. Yüce Allah bu boş hayali ortadan kaldırmak, hem onlara hem de başkalarına cevap vermek maksadıyla şöyle buyurmuştur: "Allah'tan başka bir yaratıcı var mı?" (Fatır Suresi: 3) Bu, mazmunu inkâr ve hayret amacıyla yöneltilmiş bir sorudur.

İsa'nın ruhunu bağışlayan (Cebrail), İsa *(aleyhisselam)*'ın da başkasının da yaratıcısı olmuyorsa, mahlûkun mahlûku olan İsa *(aleyhisselam)* nasıl oluyor da mahlûkatın halıkı (yaratıcısı) oluyor? Dolayısıyla buradaki "yaratmadan" maksat, takdir etme, hazırlama, şekil verme ve hazır hale getirmedir. Bu ise "Muhammedi Ruh"ta *(sallallahu aleyhi vesellem)* belirtildiği gibi caizdir. Yine yüce Allah, nebilerin *(aleyhimüsselam)* meleklerle desteklendiklerini, savaşları savdıklarını, sıkıntılarını giderdiklerini bildirmiştir. Nebilerin onların aracılığıyla hikmet, ilim, fazilet ve ahlak öğrendiklerini ifade etmiştir. "Ve onu, Rûhu'l-Kudüs (Cebrail) ile destekledik." (Bakara Suresi: 87) "Onu güçlü kuvvetli ve üstün yaradılışlı biri (Cebrail) öğretti." (Necm Suresi: 5) "Rabbiniz, nişanlı beş bin melekle sizi takviye eder." (Al-i İmran Suresi: 125) Nitekim nefsani haller, akılların varlıklarının delilleridir.

Üçüncü burhan: Şu âlemimizde üç ürün ve dört ana unsurda bulunan suretler, akılların varlığına delalet eder. Nitekim nefsi natıkaları varlığına ilişkin delili açıklarken buna değinmiştik.

Dördüncüsü: Feleki nefisler akılların varlığına delalet ederler.

Beşincisi: Feleki nefislerin ilimleri ve nurları bütünüyle akılların desteğiyle gerçekleşir.

Altıncısı: Feleki kütleler, bizim zikrettiğimiz delilin tıpkısı olarak akılların varlığına delildir. Ama açıklanan delil kapsamında üzerinde durduğumuz taksimin son kısmını burada iptal ediyoruz. Çünkü buna şamil değildi. Diyoruz ki: Herhangi bir cisim feleklerin varlığının illeti olamaz. Çünkü biliyorsun ki cismin kesinlikle bir tesiri yoktur. Muhtevayı ihtiva eden olarak veya tersi olarak bazısı da bazısının illeti olamaz. Birincisi: eğer ihtiva eden, ihtiva edilenin illeti olursa, boşluğu gerektirir ki bunun fasitliği bildiğin gibi zorunludur veya nazari olarak bilinmektedir. Çünkü illet mevcudiyet itibariyle malulden öncedir. Bilindiği gibi varlığı olmayan bir şeyin başka bir şeyi var etmesi mümkün değildir. Çünkü var etme (icat), varlık bahşetmektir. Herhangi bir şeyin varlığı yoksa olmayan bir şeyi nasıl başkasına bahşedecektir. Bu imkânsızlık, aklın orta düzeyine bile gerek bırakmayacak kadar açıktır.

Eğer kendisine ait olmayanı ihtiva ediyor ve nüfuz ediyorsa, bu takdirde ona takaddüm etmiş olur. Bu da kendisini ihtiva eden illetiyle birlikte uzayıp giden ihtiva edilenin yokluğunu gerektirir. Ama ihtiva edilenin yokluğu ile boşluk birbirlerini gerektirmektedirler. Daha doğrusu ihtiva edilenin yokluğu, boşluğun varlığının aynısıdır.

Bundan dolayı da boşluğun varlığı caiz olur. Çünkü illetiyle beraber var olması caiz olan muhtevasızlığıyla beraberdir. Ama boşluğun varlığı muhaldir, caiz değildir. Bu da gösteriyor ki ihtiva edenin, kendisinin illeti olan ihtiva edileni havi olması geçersizdir. Tersine gelince, bildiğin gibi ihtiva eden, ihtiva ettiğinden daha şerefli ve daha büyüktür. Daha şerefli ve büyük olanın bayağı ve hakir bir şeyin malulü olması söz konusu olamaz. Bunun delili apaçık ortadadır.

Yedincisi: Bunlar bir açıdan daimidirler ve Allah'ın dilediği bir zaman kadar sona ermezler. Bildiğin gibi bu da onların varlıklarını sürdüren bir varlığa delalet eder ki sona ermesinler. Bunlar da akıllardır. Kısaca söyleyecek olursak cisim âlemi ile nefis âlemi akılların tasarrufu altında, onların hâkimiyetine boyun eğmiş, onun var etmesiyle varlık sahibi olmaktadırlar. Daha doğrusu her iki âlem, nurların kanıtları karşısında dağılır, çözülürler. Işıklarının huzmeleri ve eserleri altında örtük ve bastırılmışlardır. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmuştur: "Göğü kendi ellerimizle biz kurduk." (Zariyat Suresi: 47) Bu ulvi kütleler için geçerlidir.

Olan ve bozulan suretlere ve üremelere gelince, yüce Allah onlar hakkında şöyle buyurmuştur: "Görmüyorlar mı ki, biz kudretimizin eseri olmak üzere onlar için birçok hayvan yarattık." (Yasin Suresi: 71)

Bu iki ayet, göklerin, akıllardan ibaret ellerle bina edildiklerine delalet etmektedir. Zahir ehli müfessirler, burada geçen ellerin çoğul kullanılmasından dolayı kuvvet anlamında olduğunu söylemişlerdir. Bizim verdiğimiz anlam ile zahir ehlinin verdiği anlam arasında bir çelişki yoktur. Çünkü el, hayrı başkasına aktarma aracından ibarettir,

kemik, et ve deriden ibaret bir organ olması ile canlı, akıl ve güç sahibi bir cevher olması arasında herhangi bir fark yoktur. Nitekim "Vezir Sultanın elidir." denilmiştir. Çünkü sultanın iyiliklerinin başkalarına ulaşmasının aracıdır.

Çeşitli unsurların birleşiminden ibaret, ölü, donuk, kokan, bozulan organ anlamında el ise yüce Allah hakkında tasavvur edilemez. Ama konuşan ruhani cevher anlamında tasavvur edilebilir. Biz de bu anlamda mücerret akıllar olarak isimlendiriyoruz. Şeriatta ise mukarreb melekler olarak isimlendirilmişlerdir. İstenirse kuvvet olarak da isimlendirilebilirler, anlam aynı olduktan sonra ibarelerin farklılığının bir sakıncası yoktur. Çünkü kuvvetin ve aklın anlamı birdir. O da nimetlerin bitkilere ve hayvanlara (canlılara) aktarılmasının aracıdır.

Çünkü bunlar Allah'ın elleri tarafından yapılmış şeylerdir. Nitekim burada el kelimesinin çoğulu kullanılmıştır ki kuvvet anlamına gelen "eyd" ile "yed"in çoğulu olan "eyd" arasında bir karışıklığa mahal verilmesin.

Yüce Allah nefisler âleminin akılların tasarrufu altında olduğuna dikkat çekmek için şöyle buyurmuştur: "Her şeyin mülkü kendi elinde olan Allah'ın şanı ne kadar yücedir!" (Yasin Suresi: 83) Bir diğer ayette de şöyle buyurmuştur: "Her şeyin melekûtu (mülkiyeti ve yönetimi) kendisinin elinde olan kimdir? diye sor." (Müminun Suresi: 88) Eşyanın melekûtu, ruhani babları demektir. Bunlar da "kabuklu daneler ve hoş kokulu bitkiler"dir. (Rahman Suresi: 12) Ayette geçen "el-asf" kabuk demektir ve bina, yapı anlamındadır. "reyhan" ise cevher öz demektir. Kabuk cehennemde taşlarla birlikte yanar. Çünkü cehennemin "yakıtı, insan ve taş"tır. (Bakara Suresi: 24) Yakut benzeri öz ise erir ateşte ve karışımlardan arınır. Böylece

"doğruluk meclisinde" (Kamer Suresi: 55) oturma liyakatine kavuşur. Çünkü mecliste oturmak için başkalarının da olması gerekir.

Bu, nefisler âleminin akılların istilası altında olduğuna yönelik bir işarettir. Yüce Allah, kütleler âlemi hakkında şöyle buyurmuştur: "Mutlak hükümranlık elinde olan Allah, yüceler yücesidir." (Mülk Suresi: 1) Mülk derken, cisimler âleminin tümü veya ruhlar âleminin kabukları kast ediliyor. Bunların tümü O'nun elindedir. O'nun eli de cismani bir organ olmaktan münezzehtir. Bilakis nurani, akli bir cevherdir.

Yüzü, kalemi ve kitabı da öyle. Çünkü kalem, bir şeyi nakşedendir. Levh, nakşedilendir. Kitap ise yazılandır. El ise kalemi kullanandır. Kütleler âleminden hiçbir şey bu sınırların içine giremez. Dolayısıyla odun veya kamış olarak kalem, gümüş veya altın olarak levh ya da kemik ve et olarak el yahut da kâğıt ve sığır ya da eşek derisi olarak ciltten ibaret kitap onun kapsamına girmez. Bilakis bunların tümü levhlik, kalemlik ve ellik kavramının içine girmeyen zait anlamlardır. Aynı durum kelam kavramı için de geçerlidir. O da manzum kelamdan, birbirine eklenip cümle oluşturulan kelimelerden, kopuk sesler (harfler) den ve seçili nağmelerden öte bir şeydir. Sakın ilk Hak ile ilgili olarak Hakka aykırı bir zanna düşmeyesin. Böylece teşbih derecesinden çıkar kurtulursun. Aksi takdirde haklarında şöyle denen kimselerden olursun:

Ama O'nun hakkında bu gibi şeylere inanmamak için teşbih derecesinden kurtulayım derken, tatil tehlikesine de düşme. Bu iki yaklaşım da orta yolun iki yerilmiş uç taraflarıdır. Sen dosdoğru yolu izle! Mesafeler kat etmeni sağlayacak yol budur. İfrat ve tefrit dairesinin merkezi

burasıdır. Bu ruhani şeyleri hayır, nimet, feyiz ve rahmet ilahına has zannetme. Bilakis bu nimetleri bahşeden, bu kerametleri insani suret şeklinde indiren O'dur. Çünkü insani suret Rahman suretinde yaratılmıştır. İnsanın resmi, natık cevherdir. Bu, hayvan sınırından farklı bir durumdur. Hayvan büyüyen, beslenen, duyu sahibi, iradeyle hareket eden bir varlıktır. Aynı şekilde insanın eli de ruhani olabilir. Musa *(aleyhisselam)*'ın Yedi Beyza'sı (beyaz el) ve asası gibi. Aynı durum insanın sıfatları için de geçerlidir. Onlar da bu güzel ve nadir kelimeler ve şu zarif ve latif şekiller gibidir. Çünkü bir sanat eseri, en uzak açıdan bile olsa sanatkârına benzer bir yön taşır.

Yüce Allah'ın İbrahim *(aleyhisselam)*'a yönelik şu emrini görmediniz mi: "Tavaf edenler, ayakta ibadet edenler, rükû ve secdeye varanlar için evimi temiz tut." (Hac Suresi: 26) Allah'ın dokunulmaz evi, rükün ve makam müminin kalbidir. Nitekim müminin kalbini yüceltmek, onu şereflendirmek amacıyla kudsi bir hadiste şöyle buyurmuştur: "Arzıma ve göğüme sığmadım, mümin kulumun kalbine sığdım." İlahi vahyin icazının somut bir göstergesi olarak gözetilen şu inceliği görüyor musunuz? Şöyle ki: Melekût mülkten daha şerefli olduğundan birincisinin "Subhan" lafzıyla, ikincisinin de "Tebarek" lafzıyla zikredilmesi gerekmiştir. Çünkü "Subhan" kelimesi, yakışık almayan şeylerden tenzih ve takdis ve yakışır şekilde ululama ve yüceltme anlamına gelir. "Tebarek" kelimesi ise "el-berekeh" kelimesinden türemiştir ve çok hayır demektir. Hiç kuşkusuz akıllardan ve nefislerden sonra kütleleri yoktan ver etmek çok hayır demektir. Fakat akılların ve nefislerin yoktan yaratılması ululamayı, ikramı, takdis ve tazimi gerektiren bir olgudur.

Sekizinci burhan: Bu "Niçin?" delilidir. Şöyle ki: vacibu'l vücudun birliği aklın varlığının delilidir. Çünkü ondan başka cevherler ilk olarak sudur etme salahiyetine sahip değildir. Bunun nedeni de hakiki birlikle bir olmamalarıdır. İlahiyatın sekizinci aslını incelerken bu iki önermenin her birini ayrıntılı olarak sunacağız. Şu halde ilahın birliği zat olarak bir ve külli olarak maddelerden beri, akıl olarak isimlendirilen "bir" varlığına delalet etmektedir. "Bir"in varlığına şahitlik eden "bir" münezzehtir. Nitekim Rasulullah *(sallallahu aleyhi vesellem)* "biz nebilere emredilen din birdir" buyurmuştur. Birin şanı yücedir. Bu da akıldır ki kendisini yoktan var eden birin varlığına şahitlik etmektedir. Akılların ispatına dair delillerin toplamı bundan ibarettir.

"Düşünceleriyle perdelenmiş akıllar, perdelerinden kurtulmadıkça O'nu algılayamaz."

İsyan

İlham ettiklerinden ve bilmediğim şeyleri bana öğrettiğinden dolayı Allah›a hamd ediyorum. Allah'ın fazlı ve keremi büyüktür. Sırlarının mirasçısı Hz. Peygambere ve tertemiz ehlibeytine salat ve selam olsun. Naklettikleri sözlere güvendiğim bazı kardeşler sizinle es-Saykal olarak bilinen Şeyh Ebu Abdullah Muhammed b. Abdullah e ş-Şerif el-Fasi arasında tasavvuf yoluyla ilgili bazı soruların cereyan ettiğini ilettiler. Allah onun izini baki kılsın ve onun şahsında bize yönelik nimetini tamamlasın.

Bu güvenilir arkadaşların bana bildirdiklerine göre Ebu Abdullah eş-Şerif size ne sormuşsa ona ilim ehlinin (Allah onlardan razı olsun) yolunu izleyerek yeterli ve açıklayıcı cevaplar vermişsiniz. Yine bana haber verdiklerine göre siz de ona birkaç soru sormuşsunuz. Ama o bu sorulardan birine cevap vermemiş. Ardından bu soruya sizin cevap vermenizi istemiş. Bu soruya cevap mahiyetinde bir şey söylediniz mi söylemediniz mi; bilmiyorum.

Bana ulaşan haber bu kadar. Allah sizi aziz kılsın. Ben, adı geçen eş-Şerif Ebu Abdullah ile meclislerinde karşılaşmadım, onu fiili olarak da sınamış değilim. Ne var ki, birden fazla güvendiğim şahıs Ebu Abdullah'ın geniş bir ilmi güce sahip olduğunu, ufkunun geniş olduğunu haber verdiler. Bu gücü zevk yoluyla mı yoksa nakil yoluyla mı elde etti; bilmiyorum. Allah doğrusunu daha iyi bilir, ama halinden anladığım kadarıyla o bir nakil ehlidir. Bu yolda nakil ehlinin acizliğine bakılmaz. Çünkü meseleler zevk ile ilgilidir, nakil ehli olmak ise bir haldir. Bununla beraber dört engelden birinden ötürü bana göre onun vakıf olması ihtimal dâhilindedir.

Vakit ve mekân açısından söz konusudur bu engel. Bu konunun kapsamına giren meseleler kendi içinde büyük bir değere sahiptir. Çünkü ilahi huzurlardan safa ve vücut ehlinin kalplerine varit olmuşlardır. Bu nedenle uygun vakit ve müsait kardeşler bulununcaya kadar, kendi bilginiz çerçevesinde her yerde konuşmanız uygun olmaz. Çünkü zaman olur, topluluğun yolunu ve işaretlerini bilmeyen, zevk ehli olmayan, onların amaçlarını inceleme imkânını bulmayan, buluşma vakitlerinde onların şeyhlerinin toplantılarına devam etmeyen bazı kimseler de herhangi bir meclise katılabilir. Bu takdirde kendisi adına ve meclise katılan bir münkir açısından endişeye kapılır. Bu durumda ona acıdığı için susar ki inkâr etmesin. Aksi takdirde aldığı cevap karşısında apışıp kalır.

Eğer Musa *(aleyhisselam)* Hızır'a ilahî şarta bağlı olarak tabi olmasaydı, mutlaka yaptıklarından dolayı onu cezalandırırdı. Çünkü bu fiiller için öngörülen hükümler onun şeriatında belirlenmiştir. Görmüyor musunuz; Musa başta koşulan şartı unuttuğunda derhal yapılan işi inkâr etmeye

ve sorgulamaya başlıyor? Hızır şartı hatırlatınca Musa *(aleyhisselam)* susuyor ve nihayet kıssaları bildiğimiz surette son buluyor. Hızır tarikat ehlinin başıdır. Sufi topluluğunun seyididir. O halde yolun temeli; söz ve fiilde teslimiyettir. Bunun da örnekleri o kadar az ki!

O, sizde olduğunu zannettiği veya bildiği bir sırdan dolayı sizin yanınızda edeplenmek, sizin sözlerinizden bereketlenmek ve sizden faydalanmak istemiştir. Nitekim bu faydayı sağladığı ve kendi içinde nefsiyle mücadeleye başladığı anlaşılıyor. Çünkü konuşma kudreti varken kişinin bildiği bir şeyi söylemekten kaçınması nefse en ağır gelen şeylerden biridir.

Bu yolda konuşmak, tartışmaya, araştırmaya ve incelemeye değil, ledünni bağışların kapısının açılmasına bağlıdır. Bunlar parlatılmış, hükmün tecelli etmesine ve müşahedenin gerçekleşmesine hazır hale getirilmiş himmet aynalarıdır. Çünkü kalpler de himmet oluşunca berraklaşırlar, konuşurlar, yücelirler. Derken vasıl olurlar, idrak ederler ve sahip olurlar. Allah dilerse vasıl olurlar, dilemezse, onları bir yerde tutar. Allah size lütuf ve keremini bahşetsin, bilesiniz ki, berraklık, saflık yola göre dereceler itibariyle farklı üstünlükler arz eder.

Dolayısıyla bu yolda saf biri olabildiği gibi daha saf biri de olabilir. Bu gruptan iki adam aynı yerde, biri saf, biri de daha saf olarak buluştuklarında, bunlardan birinde, bizim tarikatımıza göre saflık nuru bulunur ve bu nur ona bir güç verdiği gibi keşiften de engeller. Çünkü bize göre nur, gözü zayıf olan kimseler için bir perdedir. Zayıflık bu halin kendisinde durmaktır. Ancak ilahi rahmet ve cömertliğin etkisiyle engellenmiş olması başka. Bu rahmet ve cömertlik ona bulunduğu yerde ulaşır ve bu noktada idrak

etmesini gerektirir. Bunun neticesinde aralarında konuşma yaşanır. İşte bu büyük engellerden biridir. Adı geçen âlimin mübarek suskunluğunun bundan kaynaklanmış olması muhtemeldir.

Suskunluğunun acizlikten ve sınırlılıktan kaynaklanmasıdır. Bazı âlimler, kendi alanına giren ilmin teferruatına dair meselelerde acizlik gösterirler. Eğer o da bu durumda ise, mağripteki sufilerin en hakiri, süluku en az, açılımları en eksik, perdeleri en kalın olan ve Allah'ın yardımına muhtaç kul, adı geçen Ebu Abdullah'a yönelttiğiniz ve kendisine ulaşan sorularınıza cevap vermek ister. Allah'a yemin ederim ki, eğer bizden hakikat pınarına ulaşanları görsen, hakta fena bulduğun ilk anda yok olurdun. Çükü mağrip fetihlerine hiçbir fetih benzemez. Mağribin payına varlık zamanı olarak gece düşmüştür. Allah'ın kitabında, her yerde gece gündüzden önce zikredilir. Peygamberlerin İsra'sı (miracı / gece yolculuğu) onda gerçekleşmiştir. Faydalar geceleri elde edilir. Hak gece vakti kullarına tecelli eder. Gece, takdirlerin akışı altında yaşanan bir sükût vaktidir. Gece gayedir. Çünkü gece iddianın yokluğudur; ne varlık kalır, ne şekil. Mağribin fethini sırlar ve başka şeylerin fethi kılan Allah'a hamdolsun. Açılmamış sırlar ancak bizim yanımızda açılır. Bu nedenle bu zayıf kul, bizim tarikatımızın özgür bahadırları suretler mahfelerine, hitap mülahazalarından ve söz diyaloglarından arınma perdelerinin gerisine girdiklerinden, size cevap verme hususunda içinde karşı konulmaz bir himmet hissetti. Tarikatın temel prensibi açısından cevap vermekten kaçsan da, soruyu soran kimse buna başlamıştır bir kere. Mağribimiz esasında bizim cevabımız bundan farklıdır. Bu yüzden büyük bir himmeti gerektiren bu zorluğa binmiş oldum ki, ayrı makamında oturmuş olmayayım.

Kul der ki: Cevabımızdan önce söylenmesi gerekeni söylememiz gerekir. Diyoruz ki: Allah, doğruyu söyler ve O doğru yola iletir. Bu tarikatta, senin sorduğun çerçevede, anlamlarla ilgili olarak sorulmuş bir soru, tasavvuf topluluğu önderleri açısından tasavvur edilemez. Onlar açısından, anlamlarla ilgili sorular ancak muameleler, makamların neticeleri ile ilgili olarak tasavvur edilebilir. O da inşallah iki meselenin sonunda size yönelteceğimiz sorular çerçevesinde olabilir. Anlamlarla ilgili soru tasavvur edilemez deyişimizin nedenini inşallah açıklayacağız. Şöyle ki: bu tarikata mensup zevk ehli iki kişi bir yerde bulundukları zaman, ya aynı makamda olurlar ya da aynı makamda olmazlar. Aynı makamda olmadıkları zaman, birinin diğerinden aşağı veya diğerinden yukarı olması zorunludur. Bir dördüncü şık yoktur. Biz her kısımla ilgili olarak bir soru tasavvur edilemez diye iddia ediyoruz. Böylece de yola girmiş oluyoruz.

Şöyle ki: onlar aynı makamda oldukları zaman, bunda bir fayda olmaz. Çünkü aynı pınardan aynı kadehten içerler. Bu gerçekleşir, her biri diğeri tarafından keşfedilince, her birinin nezdinde bilgi zevk olarak hâsıl olduktan sonra birinin diğerine soru sorması tasavvur edilemez. Çünkü kendisi bizzat müşahede ettiği halde birinin arkadaşına bu makamın sırlarına ilişkin soru sorması hezeyandır, fuzuli lafazanlıktır. Çünkü bir sufi "İbnu'l Vakt" "Vaktin Çocuğu"dur (içinde bulunduğu anı değerlendirir), bu vakit içinde sadece kendisi için gerçekten önemli olan şeylerle ilgilenir. Zaman değerlidir, geçtikten sonra bir daha geri getirilemez.

Himmet sahibi kişi, ister ki vakit kendisinin olsun, hâkimiyeti altında bulunsun. Dolayısıyla denk iki kişi

arasında soru sorma tasavvur edilemez. Ancak ileride açıklayacağımız konularla ilgili olması başka. Ama bu iki kişi aynı makamda değillerse, aralarında denklik durumu ortadan kalksa, bu durumda birinin diğerinden aşağıda veya yukarıda olması kaçınılmazdır. Eğer arkadaşından aşağıda iken ona bir soru sorarsa, bu, bize göre tarikata karşı işlenmiş bir edepsizliktir. Bunun nedenini de tarikata giren herkes bilir. Bu yüzden tarikatta kökleşmiş bilgiye sahip, ayakları sağlam basan şeyhlerin, soruyu soran bir kimseye sırlarla ilgili olarak hiç konuşmadıklarını görüyoruz. Çünkü soruyu soran kişi ya yeni başlamış bir ümmidir, ya da ilimle haşir neşir olmuş, ilmi bir tarafından edinmeye başlamıştır. İlim derken ders, araştırma ve içtihat ilimlerini kast ediyorum, zevk ilimlerini değil. Bu sırları yeni başlayan avamdan bir kişiye açmak haramdır. Çünkü bu, hikmeti ehil olmayan birine sunmak anlamına gelir. Bu onun körlüğünü ve cehaletini artırır sadece. Hatta bu ehil olmayan kişi kendi cehaleti ve körlüğü çerçevesinden bundan yararlanmaya kalkar. Günün birinde bu sırrı ve bilgiyi senden öğrendiği için, sana karşı güzellikle muamele etse, minnet duysa bile, gün gelir bu tavrından vaz geçer, sana karşı kötülük işlemeye başlar ve senin ona verdiğin taşı sana atar. Yol meçhuldür; inkâr bu yolda, oktan daha çabuk hedefine varır.

Eğer soruyu soran kişi bizim anlattığımız gibiyse, delil olmaksızın hiçbir şeyi teslimiyetle kabul etmez. İlimler zevkten ibaret olduğu ve buna dair delil bulmak da zor olduğu için, delil olarak bu ilimleri söyleyen kişinin kendisine hikmet verilen bir veli olduğunu söylemekten başka yol kalmıyor. Ancak tarikat meselelerinden herhangi birinin doğruluğuna ilişkin kanıt bulmak, bir kimsenin somut olarak veliliğini ispat etmekten daha yakın ve daha

kolaydır. Çünkü masum olup doğruluğu kesin olarak haktan haber veren kimse, artık aramızda bulunmuyor. O da Rasulullah *(sallallahu aleyhi vesellem)*'dir. Dolayısıyla elimizdeki tek seçenek, zahiren itaat ediyorlarsa, takvadan ayrılmıyorlarsa Allah'ın kulları hakkında hüsnü zanda bulunmaktır. Bu nitelikte olan kimseler için velayet tahayyül etmek, kesinlik ifade etmez. Bu gibi velilerin sundukları meselelerle ilgili olarak somut delilleri olmaz, sadece genel bir üslup kullanırlar. Şu ayetlerde olduğu gibi: "Allah'tan korkun. Allah size öğretiyor." (Bakara Suresi: 282) "Allah hikmeti dilediğine verir." (Bakara Suresi: 269) Fakat bu veli kimdir? Kim veya hangi delille onu bilinmezlikten tanınmışlığa çıkarır? Kaldı ki biz, Allah'ın velilerinin olduğunu, Allah'ın onlara sırlarını ilham ettiğini ve onlara hikmetini bahşettiğini biliyoruz. Fakat ne zaman bir insan Velayet iddiasında bulunursa itham edilir. Temelde onun yolunun dışında olan kimseler gibi, teferruatta ondan ayrılan kimseler de onu itham ederler.

Dolayısıyla bir kimseyi somut olarak veli diye tayin etmek çok zordur. Bu kimse olağanüstü kerametler gösterse bile. Bir de maddi beşeri olağanüstülükler menzillerinin üzerine çıkıp sırların olağanüstülükleri düzeyine yükselen bir şeyhi düşünün. Onun bu sırlarla ilgili olağanüstülüklerini onunla aynı gruptan olan birinden başkası bilemez. Şimdi bu şeyhin, bu soruyu soran kişi karşısındaki durumu ne olur, bir düşünün? Onların meseleleri açıklama yöntemleri genellikle misallerle veya kitap ve sünnetten delillerle destekleme şeklindedir. Yani tevil ve ibret alma yöntemini esas alırlar. Ama bu kişi diğerinden daha yukarıda ise, kendisinden aşağı olan birine böyle bir soru yöneltmesi gereksiz bir zahmettir ve ondan böyle bir davranış tasavvur edilemez.

Çünkü bize göre yüksek makamda olan bir kimseye, kendisinden aşağıda olan biri, herhangi bir makamın sırlarını elde ettiğini iddia etse, bu yüksek makamdaki kişi halinin şahidi olduğu için ya onu yalanlar ya da tasdik eder. Yol böyle işler. Zevki tadan kişinin zevki tatmayan kişiye sorması, cinsel birleşmeden haz alamayan kimseye orgazm anındaki lezzetin nasıl olduğunu sormaya benzer.

Sessizliğin Çığlığı

O, birliği ile zahir oldu...

Açığa çıktı...

O, tekliği ile batın oldu...-

Gizlendi...

O, zatı ve kayyumiyet sıfatı ile evveldir.

O, deyumiyet sıfatı ile de ahirdir...

Evvel, harflerinin varlığı odur...

Ahir, harflerinin varlığı odur...

Zahir, harflerinin varlığı odur...

Batın, harflerinin varlığı odur...

Hasıl-ı: İsmi ve müsemması ile, anlatılanların tümü odur...

Anlatılanların hiç biri garipsenmemeli...

Alışılmalı... Bu arada şu kıyas bir yardımcı olabilir...

Mesela: Mademki, onun varlığı mutlaka gereklidir; arada, ona yabancı bulunmaması da gerekli olur...

Bir kimse vardır; sanır ki

Kendisi Hakkın gayrıdır; ama bu olamaz...

Sebebine gelince:

Allahu Teâlâ bir gayrı olmaktan yana tenzih edilir.

Gayrı ne demek?

Elbet gayrı da odur...

Ama bir gayrı şeyin varlığı onunla olmadan...

"Gayrı..." Olarak anılan şeyin de varlığı şüphesiz odur...

Hem içte, hem dışta...

Yani: Hem zahirde, hem de batında...

İrfan yoluna giren herkesin anlatılan âleme ayak uydurması gerekir; sonrası kolay...

Ki orada; çeşitli sıfatlar alacaktır...

Her kim, anlatılan sıfatlarla kendisini bezerse...

Onun için sıfatlar olur...

Ki onların, ne haddi vardır; ne de nihayeti...

Şu manayı da iyi düşünmek gerek...

Bir kimse, kendisini tanımadan, bilmeden belli şekliyle ölünce; iyi ve kötü vasıfları da onunla beraber ölür gider...

Bu misal, zahirdeki belli ölümün bir sonucudur...

Bir de, manevi ölümle öleni düşünelim...

Yani: Ölmeden evvel öleni...

Tıpkı yukarıdaki gibi, bundan da iyi ve kötü sıfatlar kalkar...

Fakat... Öyle bir hal alır ki; yukarıda anlatılana hiç benzemez...

Allahu Teâlâ, onu kendi makamına oturtur...

Ama bütün hallerde...

Zatı makamına oturtur; Allah'ın zatı olur...

Sıfatları makamına oturtur; Allah'ın sıfatları olur...

İşbu manaya cidden ermek gerek... Çok önemlidir...

İşte bu mana icabıdır ki;

Rasulullah *(sallallahu aleyhi vesellem)* Efendimiz şöyle buyurdu: "Ölmeden evvel ölünüz..."

Bu Hadis-i Şerif'in şerhi şöyle olabilir:

"Belli ölümle ölmeden evvel kendinizi anlayınız... İrfan sahibi olunuz..."

Aşağıda anlatacağımız kutsi hadis de aynı manayı teyit eder...

Rasulullah *(sallallahu aleyhi vesellem)* Efendimiz şöyle anlatıyor: "Allahu Teâlâ şöyle buyurdu:

– Kul nafile ibadetlerle bana yaklaşır... Öyle bir hal alır

ki; ben onu severim... Onu sevdiğim işbu vakitte: Onun kulağı olurum, gözü olurum ve eli olurum..."

Yukarıda anlatılan kudsi hadiste irfan sahibine bir işaret vardır... İrfan sahibi, anlatılan manaya erdikten sonra, özünde görecektir ki; tüm varlığı, Hakkın varlığıdır...

Fakat... Onun zatında ve sıfatında hiç bir değişiklik görmeden...

Kaldı ki; aslında böyle bir değişikliğe ihtiyaç da yoktur...

Çünkü kendisine ait bir varlığı yoktur...

Yok olan bir şeyin nasıl değişir ki ?.. Bu arada kendisi, sadece cehlini giderdi...

Yani: marifet yolu ile...

Bir varlık sahibi idi, bilmiyordu; şimdi bildi...

Şimdi sıra sende...

Dinle ve anlamaya çalış...

Her ne zaman ki; nefsini anlayıp, özünü bildin; işte o zaman kendi mevhum varlığın ortadan kalkar... Ve... Anlarsın ki; sen, Allah'ın gayrı değilsin...

Bu mana da bir hakikattir.

Bir an için olsun; anlatılan mananın tersini ele alalım...

Ki onda Kendine has bir varlığın vardır; o varlığın fenaya da ihtiyacı yoktur. Hatta marifete de...

Böyle olduğunu düşün: Sen Allah'tan başka bir

Rabb olursun...

Ama asıl hakikat şudur ki: Allahu Teâlâ kendisinden başka bir Rabb yaratmaz...

Bu, olmaz ve olamaz...

Allahu Teâlâ bu gibi bir manaya karşı, yücedir; tenzih edilir.

Bu arada, biraz da malumat vermek iyi olacak...

Vereceğimiz bu malumat; bir yönüyle yoldur...

Yani: Nefsi bilme yolu...

Bu durumu ki, bildin; dinle ve anlamaya çalış...

Bilmelisin... Sadece bilmek de, yeterli değil...

Tahkik makamına çıkmalısın...

Hulasa: Bildiğin şeyin hakikatini bulmalısın...

Bilmen gereken ve hakikatine varman icab eden husus şudur: Vücudun... Varlığın...

Aslında, senin kendine mal ettiğin vücudun, var olmuş bir şey hiç olmadı...

Onun yokluğu da böyle... Ama zamanların hiçbirinde...

Olucu şey de değilsin... Ama hiç mi? hiç...

Bu manayı; hem gelecek için, hem de geçmiş için kullanabilirsin...

Yukarıda anlatılan manadaki hakikati ki, bilip buldun...

İşte o zaman sana:

"La İlahe İllallah"

Cümlesindeki mana zahir olur...

Hakikaten ilah yoktur O vardır...

Gayrı Vücud bile yoktur O vardır...

Hâsıl-ı: Aşağıdaki cümleleri tekrar oku, özünü onlara alıştır...

Ondan başka hiç bir şey yoktur.

İlah yoktur; ancak o vardır...

Bu arada şöyle bir şey denebilir:

"Arada yabancı kalmadı. Bu durumda, Rububiyet sıfatı yok oldu... Onu hiçe saydın?..

Bu, yanlış bir anlayıştır...

Ben, öyle bir şeyi söyleyemem...

Hem ne haddime? Sonra nasıl yapabilirim ki?

Bir defa düşün ki o.

Henüz ortada Rabba ihtiyaç duyan bir mahlûk yokken, yine bir Rabb idi...

Yaratılmaya ihtiyaç duyan bir mahlûk yokken, o yine bir Halik idi...

Yani, ezeldeki durum bu idi...

Şimdi de, eskisinden bir farkı yoktur...

O: yine bir

Rabb'dır; yine bir Halik...

Mahlûk, mefhumunu sil; ortada o kalır... Hâsıl-ı, değişen hiç bir şey yoktur...

O: Ezelde ne idiyse... Şimdi, şu anda yine öyledir...

Onun halikıyeti, bir mahlûkun bulunmasına ihtiyaç duymaz...

Onun rububiyeti, keza bir merbub aramaz... Buna ihtiyacı yoktur...

Hele bir düşün...

O: Vardı... Yani: Mükevvenat yaratılmadan...

Ve o... bu varlığı içinde, eksiksiz bütün sıfatlarını zatında toplamıştı...

Şimdiye kadar, hiç bir değişiklik olmadı...

Olamaz da...

Şu anda, ilk andaki gibidir.

Tabiat

Uzayda üflenmiş olan Nefes-i Rahmani ulûhiyetin zahiri olan "tabiat" üzerine olur. Tabiat tezgâhı bu nefesi dokuyarak çeşitli suretlere sokar. Bundan dolayı uzayda "boşluk" yoktur. Belki tabiiye kuvvetleri ile doludur ki, bu kuvvetlere "tabîiyyûn ve âliyyîn melekleri" derler. Bunların Âdem'e secde ve itaat ile emrolunmadıkları daha önce anlatıldı.

Şimdi "tabiat"ın zatı, bir diğerinin zıttı olan dört esasın tamamından ibarettir ki, onlar da "sıcaklık", "soğukluk", "kuruluk" ve "ıslaklık"tır. Gerçi kuruluk sıcaklıktan ve ıslaklık da soğukluktan oluşursa da, kuruluk sıcaklığın ve ıslaklık soğukluğun aynı değildir. Her birinin kendi mertebelerindeki gereksinimleri ve hükümleri başka başkadır.

Tabiat ulûhiyet mertebesinin zahiri olup, maddesel suretlerin dokunulduğu bir tezgâh olup, onların bâtınıdır. Tabiatın rükûları algılanabilir ise de, gözle görülür değildir. Yalnız madde suretine münasebetinin eserleriyle

görülebilir. Suyun donduğunu gördüğümüz yerde soğukluğun ve buzun eridiğini gördüğümüz yerde de sıcaklığın olduğuna hükmederiz. Ve bunları gözlerimiz görmediği halde, vücudumuz hisseder.

Şimdi tabiat, ulûhiyetin zahiri olmakla beraber, tek bir hakikatten ibarettir. Ve bir diğerine zıt birtakım esaslara sahip olan tabiata ait cisimler o tek bir hakikatten açığa çıkıp türlü türlü şekillerde açığa çıkar. Bundan dolayı tabiat ve tabiattan açığa çıkan tabiata ait cisimlerin tamamı, hakikat yönünden tek bir asıldır ve taayyün ve şekiller yönünden de, çok olan asıllardır.

Ve bu tabiata ait suretler, tek bir aslın muhtelif taayyünleri olduğu için, taayyünler sahasında mevcut olmayan bir şey, tabiattan açığa çıktığında veyahut mevcut cisimlerden bir kısmı bozulup ortadan kalktığında, o tabiat ne eksilir, ne de fazlalaşır. Belki bu hal, latif oluştan kesif oluşa ve kesif oluştan latif oluşa nakildir. Bundan dolayı açığa çıkan suretler, mutlak yokluktan gelmez. Ve ortadan kalkan suretler dahi mutlak yokluğa gitmez. Onların varlık ve yoklukları izafidir.

Hikmet ve kimya ilmine vâkıf olanlara göre bu hakikat çok açıktır. Meselâ bir mum bitinceye kadar yakıldığında, gerçi mumun şekli kaybolur; velâkin onun kesif olan sureti gaza dönüşür. Ve farz edelim altmış gram ağırlığında bir mum yandığı zaman, yine altmış gram ağırlığında başka maddelere dönüşmüş olur. Mumun vücudu tabiatta var olduğu zaman, o tabiat fazlalaşmadığı gibi, kaybolduğu zaman da eksilmemiş olur. Tabiattan açığa çıkan şey, tabiatın gayrı değildir. Çünkü tabiattan açığa çıkan tabiata ait cisimlerin tamamı, hakikat yönünden tek bir asıldır.

Ve tabiat kendisinde açığa çıkan şeyin de aynı değildir. Çünkü farz edelim tabiattan açığa çıkan bir ateş parçasını aldığımız vakit, bu sıcak ve kurudur ve bir buz parçasını aldığımızda da bu soğuk ve kurudur, diye hükmederiz. Şimdi ateş, buzun aynı olmadığı halde, tabiat bu iki muhtelif şey arasında kuruluğu birleştirmiş, fakat sıcaklık ile soğukluğu ayırmıştır. Böyle olunca elbette tabiat onların aynı olamaz. Çünkü tabiat, bir diğerine zıt olan dört rükûunu toplamıştır.

Tabiat, ilâhî ilim mertebesinde mevcut olan isimlere ait suretlerin görünmesine müsait bir aynadan başka bir şey değildir. Ve o aynanın vücudu da, Hakk'ın latif olan zatının kesif oluşu ile mevcut olduğu için zahiridir.

Ey Akıl Sen Bir Kulsun!

"Bilginin en iyisi amelle beraber olan, susmanın en güzeli ise bilgiden kaynaklanan susmadır." "Benden sonra peygamber yoktur" sözünün sahibinin (Peygamberimizin) doğru söylediğine inanarak veya başka bir endişeye dayanarak kendilerini peygamberlik sevdasına kaptırmayanlar ve bu iddia ile ortaya çıkmayanlar peygamberlikten bile daha yüksek bir derecenin cazibesine kapılarak velilerin sonuncusu, peygamberlerin sonuncusundan daha büyüktür. Çünkü peygamberler ancak bir aracı vasıtası ile Allah'tan bilgi alabilirken veli bu bilgiyi aracısız olarak doğrudan doğruya alabilmektedir demişlerdir.

Sen Hakk'ı halktan ayırarak halk tarafına sapma;

Onu hem tenzih, hem de teşbih ederek,

Sadakat makamında dur;

Halka Hakk'tan başka libas,

Giydirerek halk yönüne bakma;

İster 'cem' (birlik) makamında,
İster fark (ayrılık) makamında ol,
Eğer bunlardan biri belirirse,
Hepsi ile de zafere erersin.
Sen ne fani olur, ne de baki kalırsın,
Ne mahvedebilir, ne de yaşatabilirsin.
Sana gelen ilham, başkasından gelmez,
Sen de bunu başkalarına vermezsin.
Hakk'ın yalnız va'dinde olması tarafı kaldı.
Ceza tehdidine sadık olduğuna dair,
Açık bir alamet yoktur.
Küfür ve isyan ehli cehenneme girseler de,
Orada kendileri için bir zevk ve lezzet vardır.
O da onlar için cennettir.
Ancak onların cennetleri,
Huld cennetlerinin nimetlerine benzemez.
İkisi de birdir amma,
Aralarında tecelli farkı vardır.
Onların cennetine tatlılığından dolayı azap denir.
Bu azap sözü, onda gizli olan lezzet için,
Bir kabuk gibidir.
Kabuk ise özü koruyan bir şeydir.

"Şeriat'ın Derin Konularını ve Tevhid İlmi'nin Müşkil Meselelerini anlamak isteyenler, aklın ve Rey'in verdiği bütün hükümleri terk etmeli ve Allah'ın Şeriatının önüne geçerek, kendileriyle Niza yapan Akl'a şöyle Hitap etmelidir: "Ey Akıl Sen de benim gibi Kul'sun, Mahlûk'sun! Allah'ın kendisine nispet ettiği Hususları, senin gibi kendisinin ne olduğunu anlamaktan bile Aciz olan bir Varlığa istinat ederek nasıl terk edebilirim? Sen kendini bilmiyorsun, Rabbini nereden bileceksin?

Kevnî ve Süfli İlimler

Şunu bil ki Ebdal'ın makamları ve basamakları ve bunlardaki ulvî ruhların kendi feleklerini idare etmesi, bunların nurlarda bıraktığı izler hakkında, hundan evvel size geniş malumat vermiştim Şimdi sizlere Süfli eserler hakkında bilgi verelim. Buradaki süfli basamaklar ve eserler dört yönde başka bir şey değildir. Çünkü bu dört yönden şeytan insana sokulur. Bu meleği süfli deriz, sebebi bu şeytan melaikeler arasında Allah'a âsi en süfli olanıdır İnsana münasip olan bir zamanda, münasip bir yönden yani sağdan, soldan arkadan, önden sokulur ve yapacağım yapmaya çalışır.

Hak Teâlâ bu konuda buyuruyor ki: "Sonra elbette onlara önlerinden, arkalarından, sağlarından, sollarından sokulacağım." (Araf Suresi: 17) O insanın bir yardıma muhtaç olduğu bir anda sözde yardıma gelir, bilhassa onun yardıma gelişi, insandaki şehvet hislerinin uyanması anında olur.

İşte insana yakışanı da bu şeytanla dört yönde dövüşmektir. Veya şeytanın girmemesi için dört yönünü tahkim

etmesidir. Meselâ, şeytan ellerinin arasından sokulmaya çalışırsa, bunu hissettiğin anda onu kovarsın, bu hareketinle sana nur ilmi görünmeye başlar ki, yaptığın hareketin Allah tarafından sana gönderilmiş bir armağanı olmuş olur. Hak Teâlâ senin kabiliyet ve gücüne göre bu ilmi sana verir Bu ilim ikiye ayrılır: 1 - Keşif ilmi, 2 - Burhan ilmidir.

Korkunç sapıklığı ve şüpheleri yüz geri ederek, Burhan yolu ile Allah'ın var olduğunu ispat ve onun tevhit etmek, yüce adlarını bilmek, Burhan ve ibadet ilmiyle mümkündür. Bu burhan ve ispatla buna inanmayanların karşısına çıkılır. Çünkü bunlar, yani şirk ehli Allah'a, daimi bir Allah ortak arar ve bunun böyle olduğunu söylerler.

Allah ne sebeple tevhid edilir?

Cevap; Bir tek olduğu için tevhid edilir. İlahi adları bunların hikmetini ve kâinattaki kâfi ve doğru izlerini kabul etmeyenlere mana, akıl ispatı yolu ve vasıtasıyla ve Burhanı Sem'i yoluyla karşı çıkılır ve ispatlanır. İşte bu fikri taşıyan filozoflara da bu yolla cevap verilir. Bundan şu çıkar ki: Hak Teâlâ Fail'dir, Mefûlat da onu akletme ve işitme keyfiyyetidir.

Keşif ilimlerine gelince, bunlar Tecelliyat ve Mazhariyyette İlahi bilgilerden hâsıl olur. Eğer şeytan sana arkandan sokulur bir şeye buyur ederse, ona senin bildiğini Allah bilmektedir, dersin. Allah'ın sana vahyettiği burhanın mektubunu sorarsın. Hatta istersin Çünkü Şeytan her ümmette yoldan çıkanları ve Allah'ı inkâr edenleri görür ve bilir. Dolayısıyla senin de bu kötü yola gitmeni ister, sana eğriyi doğru göstermeye çalışır. Allah'ı tevhit ve tahmitte sana karşı gelir, seni çelmeye çalışır. Şendeki süfli

olmayan ulvî melekler ise, bunun tersi olarak senin elinden tutup iyi olanın yapılmasına ve kötü amelden seni alıkoymaya çalışır ve senden bunu ister. Salih amele yönelirsen, o arkana sokulanı kovmuşsun demektir. Hak Teâlâ bunun mükâfatını sana Doğruluk ilmini vermekle, senin cehdine iştirak eder.

Hak Teâlâ'nın buyurduğu gibi: "...doğruluk koltuklarındadırlar." (Kamer Suresi: 55)

Yani Hak Teâlâ seni sıdık ve doğruluk koltuğuna oturtmuş olur.

Ve yine: "Güçlü padişahın huzurunda." (Kamer Suresi: 55)

Seni oturttuğu sandalye ise, iktidar sahibi bir sultanın yanındadır, iktidar ile sıdık birbiriyle imtizaç eder ve birbirine yakışır manası da kuvvet demektir. Meselâ hedefe isabet eden oka, sadık ok denir ve yine bir şey hakkında konuşulurken çok katı ve sert dendiği gibi. Demek burada kuvvet sadıkın sıfatı olunca, nefis güçlenerek onun süsü olur. Başka süs arzulamaz. Hak Teâlâ daima kendi kavlinde, hallerinde ve fiillerinde hakkı iltizam eder ki sıdık ile süsleneni, muktedir bir sultanın yanında sandalyeye oturtur, sıdkına karşılık kendisine kuvvet veren ilahi kuvveti göstermiş olur. Bir muharebede bir kuvvet gösterisi için bir şairin söylediği:

"Bir darbe vurdum yara deşildi.

Ayaktadır hala destekleyen kimdi."

Bunu yine avuçta sıkılan hamura benzetiriz. Yoğurma aralıksız olur. Şiddetlenirse hamur tavına gelir, bu

yoğurma gevşek olursa, hamur tavına gelmemiş demektir. Burada: ilahi kuvvetle icadın yekdiğeriyle alaka, ilmi belirir. Hakikat ehli olan dostlarımız arasında bu noktada bir anlaşamamazlık vardır. Bundan da İsmet, Hıfzı ilahi ilmi çıkar ki, vehim ve şüpheler sana ve onlara etkisi olmaz. O vakit sen Allah'ına hulus etmiş olursun.

Şayet şeytan sana sağdan sokulursa, ona karşı kuvvetlisin demektir. Onu kovarsın. Şeytan kuvvet vasfı olan bu yönden sana gelirse, senin imanını zayıflatmak için gelir ve senin burhan ve ispatını ve keşfini şüpheli göstermeye çalışır. Allah'ın sana gösterdiği her kesifte, gölge âleminden bir emri vardır. Bu hayal âlemini senin için ve sana benzeterek bulunduğun hal içinde sana gösterir. Hakikatle, hayali ayıracak bir ilmin yoksa senin makamın Musevî Makamı olur ki, o anda bu çeşit emir elbisesini giymiş olursun. (Sihirbazlar gibi)

Umumiyetle bütün sihirbazların ip ve değneklerinin yılan olacağını hayal ettikleri gibi. Hakikatte bunlar yılan olmayıp, tabii cisimlerdir.

Hazreti Musa *(aleyhisselam)* elindeki asayı atınca yılan olmuştu ve kendisi de bundan korkmuştu Bu işin esasını ve ma'rif etini Hak Teâlâ ona sihirbazlarla karşılaşmadan evvel ona göstermişti. Bunun bir ayet olduğunu ve kendisine bundan bir zarar gelmeyeceğini bildirmişti.

Onun ikinci korkusu da, sihirbazlar ip ve değneklerini attıkları vakit bunlar halkın gözünde hayalinde hep yılan olarak görünmesi, iple değneği fark edemeyecekleri korkusu idi. İşte bu iki korkunun giderilmesi için Allah'ına dua etti, Hak Teâlâ ona hitap ederek: "Al onu! Korkma! Biz onu şimdi ilk haline sokacağız." (Tâhâ Suresi: 21)

demesiyle onu yakalamış, o yılan da Musa *(aleyhisselam)*'ın elinde bir asa haline gelmiştir. Hak Teâlâ yılanın berzaha benzeyen dar ve uzun gövdesinde, kendi ruhaniyetiyle asayı saklamıştı.

Musa *(aleyhisselam)*'ın bu yılanı, sihirbazların mevhum hayali yılanlarını, bunu seyredenlerin gözleri önünde yutmuş. Artık sihirbazların ip ve değneklerinin zahiri görünüşü kalmadığından, kendi hüccetinin doğruluğu görülünce, orada bulunanlar bu ip ve değneklerin, ip ve değnek olarak yerde durduğunu gördüler. Musa *(aleyhisselam)*'ın yılanı bu ip ve değnekleri yutarak ortada bir şey bırakmasaydı, Musa *(aleyhisselam)* şüpheyi davet eder ve hüccetini ispat edemezdi. Sonradan sihirbazlar ve orada bulunanlar Musa'nın yılanı tuttuğunda değnek olduğunu, sihirbazların attığı ip ve değneklerin yerli yerinde bulunduğunu görünce, ruhi hınç ve kin kuvvetinin, tabii hınç ve kini desteklemesinde olduğunu anladılar.

Orada Hazreti Musa *(aleyhisselam)*'ın asası, sihirbazların ip ve değneklerinin yılana benzi yen hayat şekil ve suretlerini yutmuştu. Haksız yere konuşan bir kişinin susması, karşı taraf için bir hüccet olur ki, susma keyfiyeti karşı taraf iddiasının doğruluğunu ispatlamış olur.

Sihirbazlar Musa *(aleyhisselam)* hüccetinin kuvvetini görünce ve kendi zayıf hüccetlerine benzememiş olması, Musa *(aleyhisselam)*'ın da o an için görülen korkusunun kendi içinden olmayıp Allah'tan geldiğini, bu korku kendi içinden olsaydı çekinmeden ve korkmadan onu tutabileceğine kanaat getirdiler.

İşte Musa *(aleyhisselam)*'ın sihirbazlara karşı yegâne burhanı ve ispatı, bu korku olmuştur. Seyredenler de bu

korkunun diğerlerini yutmadan ileri geldiğini sanmışlardı. Bu hadise üzerine bütün sihirbazlar onun Allah tarafından gönderilmiş bir peygamber olduğunu kabul ederek ona iman ettiler. Bir rivayete göre bu sihirbazlar kalabalığı 80 bin kişi idi.

Buradaki en büyük delil, kalabalığın gözü önünde bu şekil ve suretlerin yutulması ve Musa *(aleyhisselam)* asasının şekli bunların ve sıdkı onları ne re retlerin yutulması ve Musa *(aleyhisselam)* asasının şekli bunların gözlerinde yılan olarak görünmesiydi. O vakit Musa'nın doğruluk ve sıdkı onları nereye ve ne için davet ettiğini anlamışlardı. Bu olayın sihir olmayıp ilahi bir emirle ona verildiği, onun için bu delil ile karşılarına çıktığını anlayarak Peygamberliğine inanmış oldular. Firavunun işkencelerini Hak Teâlâ'nın azabına ve ahireti de dünyaya tercih ettiler ve Allah'ın yüce ilmini doğruladılar ve Allah'ın her şeye kadir olduğuna inanmış oldular.

İşte hakikatler hiç bir zaman değişmez, Musa *(aleyhisselam)*'ın sihirbazlara gösterdiği bu delille ilahi bir ilimdir, Musa *(aleyhisselam)* da bundan faydalanmıştır.

Allah'ın ortaklığı hakkında sende şüphe yaratmak, seni işinden gücünden etmek maksadıyla şeytan sana tepeden sokulursa onu derhal kovmalısın? Bunu yaparsan Hak Teâlâ sana tevhit delilleri ve nazari ilmi ile bu yönden kuvvet verir.

İnsanın zayıf yönü arkasıdır ve atıl kalma yönüdür. Şeytan buradan sana sokulursa, bunu Allah'ın mevcudiyetini bildiren ilimle ve bilgiyle ona karşı koyar ve kova bilirsin.

Böylelikle arka yön, iş bozma, yukarı yön, şirk ve küfre, sağ yön, hastalık ve zaafa, eller arası yönü ise, duygularda

şüphe yaratmaya, yarayacak şeytanın geliş yol ve yönleridir.

İşte burada, sende uydurma ve işe yaramaz duygu doğar ki görüş ve nazar ehli buna delillerin sıhhati ve istinadı derler.

İşte Musa *(aleyhisselam)* onların yanlış fikirlerini, onlara gösterdiğinden ve onların da buna cevap olarak evet bu gösterdiğin şey ilmin azizliğidir, dediler. Musa *(aleyhisselam)* da bu bir ilimdir, elinizde bunun ilmin azizliği olduğunu ispat edecek bir deliliniz var mıdır? Onlar da evet dediler, yine deriz ki bu bir ilim değil bir takım uydurmalardır. Musa *(aleyhisselam)* bu ısrarlı cevap üzerine: Bu sözlerinizle bunun bir ilim olmadığını, bir takım uydurma ve yanlış görüşler olup ilmin azizliği olduğunu söylüyorsunuz ki, bu ifadelerinizle bunun bir ilim olduğunu ispatlamış oluyorsunuz, diyerek onların içine bir şüphe ve tereddüt sokmuştu.

Hak Teâlâ ismetimizi korudu, duygumuzda bir yanlışlık yoktu. Bir kelime ile diyebiliriz ki, hissin idraki haktır. Bu hak bir bağlantıdır. Hâkim değil şahittir. Akıl ise hâkimdir. Hükümde hata ve yapmak, hâkimle ilgilidir. Ve ona aittir. Buna bazıları idrak ve his hatası, bazıları da görüşü kötü ise, akıl hatası derler. Böylelikle görüş iki kısımdır, Doğru görüş ve kötü görüş. Bunlar insanın elindedir.

Şunu bil ki: Hak Teâlâ insanı kendi bedeni kuruluşundan ötürü iki kısımdan yapmıştır. Kalbi de iki bölümün arasına yerleştirilmiştir. Kalbin bulunduğu yer, bedenin iki kısmı arasında bir hudut çizgisidir.

Birinci bölümün yukarı kısmında ve başın bulunduğu yerde, hissi ve ruhani kuvvetler toplanmıştır. Diğer ikinci

kısımda ise, hissi kuvvetlerden ancak lemis hissini yerleştirmiştir. Bu lemis duygusuyla sıcak-soğuk, ince-kaba yumuşak-sert, kuru veya serin olduğunu tanır his eder. İkinci kısım beden yapanın üzerine bu his hâkimdir.

Tabiat kuvvetinin vücudun idaresi yönünden alâkası ise cazibe kuvvetidir. Bununla karaciğer gibi organlara yaramayacak olan hayvanı nefisleri, cezbederek onlardan kendi yararını alıncaya kadar orada kalmasıdır.

Bu faydalanma mıdır derseniz? Peki hastalık bedene nereden girmiştir? Şunu bilin ki, hastalık bedenin ihtiyaçtan fazla veya eksik gıda almasından doğar. Artı ve eksi olan bu iki kuvvetin yanında bir terazi yoktur ki tartıp, ölçü ile ihtiyacı versin. Demek bu hal bir terazi işi olmayıp, bir cazibe işi olduğu anlaşılır. Şayet bu gıdayı tam ölçü ile alırsan, bunun anlayış hükmiyle diğer müessir bir kuvvetten olduğunu, kast hükmünde olmadığını bu ilmi öğreten bilmelidir.

Allah istediğini yapar. Keza bedende, bir itici kuvvet vardır ki bununla insan terler, tabiat itici değildir, tartı ve ölçüsü de yoktur. O başka bir emrin hükmü altındadır ki, fuzuli olarak mizaca tesir ederek insanda şehvet kuvvetini doğurur. İşte bütünüyle insan vücudunu yukardan aşağıya etkileyen şeyler bunlardır.

Diğer kuvvetlere gelince onlar, ikinci yarı bedende en şerefli bir yer olan iki hayatın bulunduğu yerdedir. Biri kalptir. Bu kan hayatı yeridir. Diğeri ciğerler nefes hayatı yeri. Bu organlardan hangi birisi ölürse yaşaması için onda bulunması lazım olan kuvvet yok olmuştur, demektir. Bir organ bir arıza veyahut bütünüyle kuvvetle bir yere çarpmadan ve sarsıntı geçirmeden yok olursa, onun

hükmü düşer ve bozulur, doğru bir bilgi vermez Tıpkı bir hayale bir illet ariz olduğu gibi. Hayal bırakılmaz kalır, ilmen doğruluğunun kayıp olduğu görülür. Akıl ve bütün ruhani kuvvetlerde böyledir. Her hangi bir organda, hissi kuvvetler ile idrak arasına bir mani girer. Gözlere inen su gibi. O sırada bütün kuvvetler kendi yerlerindedir ve ayrılmamışlardır. Aradaki barikat yüzünden birbirini göremektedirler.

İşte bunu kör olan kişi bu perdeyi görür, onu karanlık bulur İşte bu perdenin karanlığıdır. Kendisinin baktığı ve gördüğü de bu perdedir. Meselâ, bal ve şekerdeki acılığı his eden dil organı, bunun safra kesesinden geldiğini anlar, his der ki, ben acılık duydum, hâkim yanılırsa bu şeker acıdır der. Eğer doğruya hükmederse hastalığı bilir ve şekeri acılıkla itham etmez. İdrak kuvvetini bilir ve hissi de şahit olarak kabul eder.

Bu cihetle gerek kadılar ve gerekse hâkimler, doğru ve hatalı işler yaparlar. Bu yönden Hakkı tanımak için şunu bilmek lâzımdır: Kâinatın, zatı ilimle ilgisi yoktur. İlim mertebe ile alakalıdır ki O da Allah'tır.

Bu ilahi tanımada, isimlerini bilmede, Celâl sıfatını öğrenmede ve bu kâinatın hangi hakikatle bu sıfatlardan çıktığını bilmek ve gözle görülmeyen bir keyfiyeti tanımak için yegâne izlerdir.

Şüphe yoktur ki bu keyfiyet bizce bilinmez, buna Naut yani sıfatlar sahibi denir. Onun daha evvelden ve ezelden mevcudiyyeti dolayısıyla onu Hades'den tenzih için bu ad verilmiştir. Bunlar öyle isimlerdir ki, onun ezelliğine ve sonsuzluğuna inanmayanlar ve ona bu sıfatları yakıştırmayanlar için konan adlardır.

Bizlerle konuşan bazı şairler arasında bu noktadan anlaşamamazlığımız vardır. Onlar Hak Teâlâ'dan zati sıfatı resmiyye öğrendiklerini zan ederler yazık ki bu sanatın kendilerinde bulunduğunu bilirler.

Sonra bir takım konuşmacılar, bunlardan Ebû Abdullah El-Kittani ve Ebil Abbasil Eşkar ve Cevza'nın sahibi ve ilmi kelâm mutahassısı Ed-darir Es-selavi ve Ali Ebi Sait El-Harraz ve Ebi Hâmid ve emsali gibiler Allah'ı, ancak Allah bilirlerdi ve şöyle derlerdi:

Dostlarımız arasında Allah görüşü hakkında fikir ihtilâfı vardı. Ahirette onu gözlerimizle gördük. Fakat ne görmüştük bu hususta onların gözü açıktır. Bizler bu fikirleri, ayrı ayrı olan bu mevzuları bu kitabımıza açıklığıyla değil, ima olarak getirdik ve yazdık. Çünkü bu bizler için dar ve sıkıntılı bir mevzudur.

Bütün ispat ve delilleriyle açıkça görüneni reddetmek Peygamberimiz *(sallallahu aleyhi vesellem)* Efendimizin bu yönden söylediklerini nakız etmek bizlerce hayretle karşılanır ve bunun karşısında akıllar da durur.

Evtâd (Mesned - temel - direk manasına gelir.] ve bu bahisle ilgili olan cihete gelince: Hak Teâlâ'nın bu kâinatı tutan, koruyan Evtâd, beş değil dörttür. Ebdâl, iki imam ve kutup olandan daha başkaca hususiyetleri vardır. Bazıları, bunların 40 olduğunu ve bazıları da 7 olduğunu söyler. Yedi Ebdâli Evdat haricinde farklı olarak tutarlar. Bizlerden de dört Ebdâlın, aslen dört evtâd olduğunu söyleyenler vardır.

Hakikatte ebdâl yedidir, bunlardan dördü Evtâd'dır. Diğer iki bedel iki imamdır. Yedincisi de Kutup'dur.

İşte bu heyeti umumiyyeye Ebdâl denir ki, mana bakımından yerine kaim olan demektir. Meselâ bunlardan yani yediden biri ölünce, onun yerini 40'dan biri doldurur. Bundan eksilenini de 300'den biri doldurur. Bundan eksileni de Hak Teâlâ'nın emirleriyle sâlih amel ve mümin kullarından birini seçerek bu açığı onunla kapatır. Böyle olmasaydı o makamlara sahip olamazlardı.

İşte bu dört Evtâd da Ebdâl da olduğu gibi zati ve ilâhı ruhaniyet vardır. Bu Evtâd'dan biri Âdem'in kalbine, diğeri İbrahim'in kalbine ve bir diğeri İsa'nın kalbine, dördüncüsü de Muhammed *(aleyhissalatü ve sellem)*'in kalbine dayanır veyahut kalbine girer.

Bunlardaki ruhaniyet ise: Bir Veted-i İsrafil (aleyhiselam)'ın ruhaniyyeti, ikincisini Mikâil (aleyhiselam)'ın ruhâniyyeti, üçüncüsünü Cibril (aleyhiselam)'ın ruhâniyyeti, dördüncüsünü de Azrail (aleyhiselam)'ın ruhâniyyetleri takviye eder.

Her bir Veted'in bir meskende yeri ve rüknü vardır. Âdem'in kalbinde olan yere Şam Rüknü, İbrahim'in kalbindeki yere Irak rüknü, İsa'nın kalbindeki yere Yemen rüknü, Peygamberimizin kalbindeki yer de Kâbe'de bulunan Siyah taş rüknü, denir ki Allah'a şükürler olsun bu da bizim rüknümüzdür.

Bizim zamanımızın kuvvetli şahsiyetlerinden ve rükünlerinden El-Rebi bin Mahmut El-Mardini El-Hattab adındaki zat öldükten sonra, yerine birisi geçmişti. Ebû Ali El-Havariyye o şahsiyetleri görmeden ve tanımadan Hak Teâlâ tarafından ona keşif ettirmiş ve göstermişti ve kendisi de ölmeden evvel onlardan üçüncü his âleminde görmüş ve tanımıştı. Bu üç kişiden biri hamd olsun bizdik.

599 sene-i hicriyyesinde ölmüştü. Bana verdiği haberde dedi ki: Dördüncüyü göremedim. O bir Habeşli olsa gerek, demişti.

Şunu bil ki, bu Evtâd kendilerine yakışan ve lüzumlu ilimlerle bezenmişlerdi. Bu ilimler kendilerine bir mesned ve dayanak olduğundan bu ismi alırlar. Bunlardan bazısı 15 ilim sahibidir. Bazıları da 18 ilim sahibidirler. Bunlardan bir kısmı 21 ilim ve bir kısmı, da 24 ilim sahibidirler. Bunlardan biri veya hepsi fazla olarak cemaatin ilmini toplar. Bunların hususiyetleri de, her biri o ilmi diğeri ölçüsünde almalarıdır. Her birinin bir yönü vardır, bunlardan iblise karşı olanlar hakkında Hak Teâlâ'nın kelâmını bu mevzuun başında zikretmiştik.

Bir kimseye İblis hangi yönden girmiş ise, ahiret gününde o yönden şefaatçisi bir veted vardır.

İblisin sokulduğu ilmi yönler: ön cephedeki ilimlere sokulur ki, bunlar: Ekin biçme ve kesme ilmi. Vecit, heves, devk, aşk, gizli mesele, görüş, beden terbiyesi, tabiat, ilahi ilim, tartı ve terazi, nurlar ilmi, müşahede, yokluk ve mahviyyet, ruhları kullanma, ulu ruhâniyyetin nuzûl ilmi, hareket, iblis ilmi, mücahede, haşır, neşir, amel ve iş tartıları, cehennem, sırat, ilimleridir.

Sağ yön ilimler: Sırlar, gayp, hazineler, bitkiler, madenî, hayvanı, gizli emirler, sular, tekvin, boyama, kökleşme, sebat makamı, eskilik ve kıdem, mevsimler, zahiri ilimler, sükûnet, cennet, ulvî beka, bu ve buna benzer ilimlerdir.

Sol yön ilimleri: Berzahlar ilmi, berzahi ervah, uçuş mantıki, rüzgârların dili, iniş, istihale, işkence ve üzme, zatî müşahede, nüfus hareketlendirme, meyil, miraç, yazı,

kelâm, nefesler, ahval, işitme, hayret, havailik ve buna benzer ilimlerdir.

Arka yön ilimleri ise: Hayat ilmi, akaide bağlı haller ilmi, nefis tanıma ilmi, tecelli, nikâh, rahmet, atıfet, sadakat, dostluk, zevk, içme ve sulama, Kur'an cevheri, Furkan incileri nefsi emmâre gibi her kişinin bildiği ilimlerdir. İşte gerek ebdâl gerek Evtâd hakkında ve iki imam ve kutup yönünde size geniş açıklamalarda bulundum.

Allah doğruyu söyler ve hidayete erdirir...

Sonsuz ve Tükenmeyen İlahi İlimleri

Allah seni doğrulasın. Şunu bil ki: Âlemde görülen ve görülmeyen ne varsa, bir halden bir hale geçmektedir. Zamanın var olması da böyle hareket halindedir. Nefis âlemi de her nefiste değişir. Tecelli âlemi de hareket halindedir. Hareket ve intikal kesilmez daimidir. Hak Teâlâ der ki: "O, her gün yeni bir iştedir." (Rahman Suresi: 29)

Ve yine bu sözünü Hak Teâlâ şu cümle ile teyit etmiştir: "Ey insan ve cin toplulukları! Sizin de hesabınızı ele alacağız." (Rahman Suresi: 31)

Her insan kendi nefsinin çalışmasında, hareketlerinde, kalbinde çeşitli hatıralar olur.

Ulvî ve Süflî âlemde bir devrim yoktur ki Allah'ın nazarı onu görmez olsun veya kendine has tecellisi olmasın. Şu bilinmeli ki bütün mevcudiyet ilimleri ondandır.

Bunlar da âlemlerden alınmış bilgilerdir ki, bu bilgiler de mevcuttur.

Yine kevinlerden alınan ilimler vardır ki bunlar kevni ilimler olmayıp Hakkın zatiyyetini bildirir ve yine Haktan alınan ilimler vardır ki, bu da kevinleri bildirir. İşte bu çeşit yollarla bilinen ilimler kevni ilimlerdir.

Bunlar, hareket ve değişmelerine göre adlandırılır. Kişi daima bu kevni ilimlerden birini öğrenmeye çalışır. Veyahut kendi isteğine bir rehber olması için bu kevinlerden bir kevni seçer. Eğer bunda muvaffak olmuşsa Hakkın çehresi ona görünmüştür demektir. Bu tecelli ile diğer şeyleri bırakır, bu çehrede onun tasavvuru değildir. Çünkü kendisi araştırmalarla onu bulmuştur. Ona asılmıştır. Bundan dolayı o ilk arzusunu bırakmış, o çehreden ilme intikal ederek istediğini almaya başlamıştır. Bunlardan bildiği olduğu gibi bilmediği de vardır. Kendisinden de gideni bilmediği gibi geleni de bilmez.

Bazı hal ve tarikat yolcuları derler ki: Bir insanı kırk gün ayni hal içinde görürseniz, o kişinin acayip bir İkiyüzlü ve yalancı olduğunu biliniz.

İki nefisten birisinin veya iki zamandan bir zamanın bir şekil ve hal üzerinde kalacağını hakikatler bize ispatlayabilir mi? Kalırsa, Ulûhiyetin Kevni hakkında fiili veya ameli bozulmuştur demektir. Bundan anlaşılır ki, o bilgin intikalin ne olduğunu bilmiyor demektir. Çünkü intikal emsalleriyle olur. Bu intikal nefislerle birlikte bir şeyden bir şeye geçmiş olmasıdır. Yani o nefsin sureti diğer bir nefis suretine elbise gibi giydirilmiş olur.

Meselâ şöyle denir: Filân hâlâ yürümektedir. Yani henüz oturmamıştır, hareket halindedir. Yürüyüş demek birçok hareketleri içine alır, her hareket şekli bir ötekine benzemez, bir ölçüde olsa dahi. İşte senin bilgin ve ilmin de değişmektedir ve hareket halindedir.

Şöyle konuşulur: Hal onda bir değişiklik yapmadı amma, nice intikaller onda nice haller yarattı, denir.

Bizim de onayladığımız Ehlullah'ın zikridir ki, akli tavır ve hareketin arkasında bulunan makamdan insana keşif ve buluş keyfiyyetinin verilmesidir ve bunun böyle olacağını bunlar doğrular ve tasdik ederler.

Hak Teâlâ görüşü temin için, gözleri kendisi için değil, yarattığı şeyde bulundurur. Çünkü o olduğu gibi zamanlarıyla mekânlarıyla olduğu yerdedir. Zaman ve mekân intikallerinde ona bu halleri yani olanları gösterir. Bunu da sıra ile bir halden bir hale intikal ettirerek ona gösterir.

Hak Teâlâ'ya nispeten bu ayni iştir ve birdir. Onun dediği gibi; "Emrimiz ancak bir tek emirdir." (Kamer Suresi: 50) bunun süreside göz kapağının açılıp kapanması kadardır. Bu ilahi emirle meseleyi çözmüş ve istediğimiz olmuş demektir. Yeter ki bizde yanlış bir görüş ve düşünce olmasın!

Ekseriyetle emirler de birdir, ne yok olur ve ne de kaybolur. Bunun tadını alanlar bu hali böyle görüp, kendilerinin türlü hali olan bir kişi gibi olduğunu anlar, onun her hal ve suretindeki intikali, kendilerinde de aynen görürler. Şimdi, seninle bu suretler arasındaki perde açıldı, senin bu

perdede bir suretin vardı, sen bir düşünce ve görüşle bunu hatırlarsın. Hak Teâlâ o perdedeki şekil ve suretinden dolayı bunu kapalı tutmadı, aksine bunu açıp kaldırdı. Ve ona Oluş yani var oluş suretini giydirdi. Bununla ebedi nefsinin ebediyetinin ne şekilde olduğunu mülahaza ve muayene etti. Hakta bir nazar yoktur. Hak ne mazi ve ne de müstakbeldir. Bütün bu emir suretleriyle sayesiyle, basamaklarıyla bellidir ve sayısızdır. Sonu yoktur ki duraklayasın? İşte bunlar âdemiyle, varlığıyla ve mümkünüyle Hak Teâlâ'nın azametli idrakidir. Bu sebeple hayal ve haller değişir, yoksa bunları bilmemekle değil keşfinden bilerek istifade etmiştir ki onda hal diye bir şey yoktur. Bu, bir sırdır, kapalıdır. Kader sırrıyla ilgisi vardır. Dostlarımızdan pek azı bunu bulmuştur.

Allah Teâlâ hakkındaki bilgimize gelince: Bu iki kısımdır, Zatı ilahiyeyi tanımak kuvvetli ve çevreli bir görüş ve müşahede ile tahakkuk eder. İkinci kısım ise, bilgimizdeki Allah tasavvuru ile tahakkuk eder ki, bu da iki emre dayanır. Bunun birisi Ata ikincisi ise Nazar ve İstidlal'dir.

İşte kazanılmış bilgi budur. İlim serbest olduğundan bu serbestlik Hakka nispetle sıfatlandırılırsa Ahadiyyet'in mevcudiyeti ona karşı gelir. Hak Teâlâ der ki: "Hakkında azap sözü (hükmü) gerçekleşenler, hiç onlar gibi olur mu?" (Zümer Suresi: 18)

Ve yine derki: "...Lâkin benden şu kavil hak oldu." (Secde Suresi: 13) bu ayetle tamamladığı söz ne güzeldir.

"Benim katımda söz değiştirilmez." (Kaf Suresi: 29)

İşte burada kader sırrına işaret etmektedir. Allah'ın kendi yaratmasına en büyük hücceti budur. Allaha da yakışanı budur.

"Ve ben kullar(ım)a aslâ zulmedici değilim!." (Kaf Suresi: 29)

Hak Teâlâ'nın varlığa ait olanı da: "Eğer dileseydik her insanı doğru yola ulaştırırdık." (Secde Suresi: 13)

"Arzularsak her nefse doğruluğunu getiririz," demektir.

O istemeden bunu idrake bağlamış olduğunu, idrakle doğru yolun bulunması imkânını anlatıyor ve işaret ediyor.

Hakikat halde bu nokta üzerinde duralım ve bunu inceleyelim! Bu emrin içinde Hak Teâlâ'nın yalnız emri ve isteği vardır. Hal imkânı nispetinde Allah tarafından da bilinir,

Meselâ: Belli, aşikâr ve makul olan ve düşünülen bir ihtirasın şahidi, göreni Olmazsa bu keşfin doğruluğu nasıl tahakkuk eder?

Hak Teâlâ'nın bir tek sıfatı subutiyyesi vardır. Bunun iki veya daha fazla olması doğru olmaz, sıfatı subutiyyesi fazla olsaydı, Zati Subutiyyesi terkip edilmiş olurdu. İlahi sıfatı için Terkip imkânsızdır. Bundan dolayı bunun birden fazlasının ispatı zordur ve olamaz.

Bazıları şöyle düşünür ve söyler: Hak Teâlâ mademki evliliği ve nikâhı şeran getirmiştir. Acaba kendisi evlenir mi?

Bu söz ve anlayışla bunu ifade etmek Hak Teâlâ'ya

karşı terbiyesizlik yapılmış olur! Bunun söylenmesi ve yapılması imkân olan şeyler üzerinde düşünülüp söylenirse daha doğru olur. Çünkü şeriat evlenmeyi koymuştur, yasaklamamıştır. Akıl da bunu kabul eder, bu kabul etme keyfiyeti Allah'a isnat edilmemelidir.

İlahi ilimler bunlardan daha geniştir. Anlatmakla bitmez. Bu söylediklerim kısacasıdır, şimdilik bu kadarla iktifa ediyorum.

Allah doğruyu söyler ve hidayete erdirir...

Tasavvufun Anahtar Terimleri

Abdal: Veliler arasında, insanların işlerinde tasarruf için manevi müsaade verilmiş kişilerdir. Abdallık mertebesine ermiş kişi hakikatin mutlak ve doğrudan bilgisine erişebilmektedir.

Âdâb: Edeb kelimesinin çoğulu olan bu kelime, izlenmesi gereken esaslar, görgü kuralları gibi manalara gelir.

Ağyar: Arapça, gayr kelimesinin çoğulu olup, lügatte yabancı, el, başkası gibi manaları ihtiva eder. Tasavvufta hakikate yabancı olanlar, vâkıf olmayanlar makamında kullanılır.

Ahval: Arapça hal kelimesinin çoğuludur, haller demektir. İçinde bulunulan zaman veya durum demek olan hal, sûfiyye terimi olarak, kendiliğinden kalbe doğan mana, cezbe, baygınlık, coşkunluk demektir.

Akabe: Engel ve yokuş anlamında Arapça bir kelime. Hakk'a giden yolda karşılaşılan zorluklar demektir. Açlık, uykusuzluk, fakirlik, zillet vs. gibi.

Akd: Arapça, bağ, bağlama, akd etme, sözleşme vs. gibi manaları vardır. Akd, bazı sufilere göre, kalplerin yeminlerden olan kasıtları kazançlarıdır.

Akl-ı Evvel: Ulûhiyyet mertebesi. Vücud bu mertebede kendisindeki sıfat ve esmayı mücmel olarak bilir. Bu mertebeye "vahdet-i hakiki", "teayyün-i evvel", "ilm-i mutlak", "tecelli-i evvel", "kabiliyyet-i evvel", "âlem-i vahdet", "hakikat-ı Muhammediyye" gibi isimler de verilir.

Âlem: Arapça, kâinat, güneş sistemi ve çevresindeki dönen gezegenler topluluğu, cihan, dünya, bütün varlıklar, mahlûkat, insanlar, halk, cemaat, cemiyet çevre vs. gibi kelime anlamları vardır. Tasavvufta ise, Allah'tan gayri herşeye âlem denir.

Arif: Arapça, irfan sahibi anlamındadır. Allah'ı gerçek yönüyle bilen kişi. Âlim gibi bilen manasına gelirse de ondan farklıdır. Âlim, ilmi bir tahsil ve çalışma sonucu elde eder. Arif ise, irfana, ilham ve hal ile ulaşır. Cenabı Hakk'ı keşif ve müşahede yoluyla bilen kişi. Bu bakımdan ümmi bir insana da arif denilir, ancak âlim denemez. Arifler için, ehl-i yakin, ehl-i din, veli, kutub ve genel olarak "arif-i billah" tabiri kullanılır.

Asitane: Farsça, eşik, dergâh, büyük tekke, başşehir anlamındadır. Ayrıca tarikat pirinin kaldığı tekke veya medfun olduğu yer Mevlevî tarikatı'nda ve çile çıkarılan büyük tekkelere de bu isim verilir. Tasavvufi edebiyatta ise, şeyhin kapısıdır ki oradan himmet umulur.

Avarız: Arapça, ilintiler demektir. Tasavvufa girmiş kişinin salikin önüne çıkıp, Hakk'a giden yolda, kendisini alıkoyan manevî engeller.

Ayan-ı Sabite: Değişmez asıllar, özler demektir. Varlıkların

Allah'ın ilminde sabit olan ezelî hakikatleri. Varlık âlemine çıkmadan önce, bunlar hakkındaki ilmi.

Ayn: Arapça, pınar, göz vs. gibi anlamları taşıyan bir kelime. Araz olmayan. Kendi kendine var olan. Varlığı kendinden olan.

Ayne'l-Yakin: Arapça, yakini görmeyi ifade eder. Gözle görmek yoluyla ulaşılan ilim.

Badi: Görünen, her şeyin başlangıcı, ortaya çıkan gibi anlamları ihtiva eden Arapça ism-i fail. Hakk'ın tecellisi ve ortaya çıkışı. Muayyen bir vakitte, insanın içinde bulunduğu hâle göre, kalbinde ortaya çıkan tecelli, orada bulunan diğer şeylerin hepsini siler, yok eder.

Basiret: Arapçada İdrak, feraset, kalp gözü ile görüş demektir. Tasavvufta, kutsiyet nuru ile nurlanmış kalbin kuvveti olan basiret, Hakk'ın doğruya erdirmesi ile perdeyi açar, bu şekilde eşyanın hakikatleri ve içleri görülür. Buna, kudsî kuvvet denir.

Bidayet: Arapça, başlangıç anlamında bir kelime. Sülûkun başlangıcına bidayet, bu durumda olana da müptedi (yeni başlayan) denir.

Birlik Makamı: Gönül birliğinin gerçekleştiği manevî menzil (durak) demektir.

Bi'set: Arapça, göndermek demektir. Tasavvufta açık ilhamla gönderilen vahyi ifade eder.

Cabülka: Manevî eğitime başlamış bir talibin ayak bastığı ilk menzildir.

Cabülsa: Sûfînin arzuladığı vuslata kavuştuğu menzilin adı.

Can: Farsça. Gönül, ruh gibi manalara gelir. Dervişler için

kullanılan bir Mevlevî ıstılahıdır. Kabul olunmak üzere gelen yeni dervişlere, Mevleviler can derler.

Ceberut: Arapça, ululuk, kudret, icbar, zorlama, Allah'ın yüce kudreti gibi manaları ihtiva eder. İlâhî kudret ve azamet âlemi, varlık mertebelerinden ikincisidir.

Cefâ: Arapçada eziyet etmek demektir. Tasavvufta ise, dervişin kalbini Allah'tan gaflette bırakmasıdır. Yani, kulun Allah tefekküründen uzak oluş halidir.

Cehrî Zikr: Açıktan sesli olarak yapılan zikre verilen ad.

Cezb: Arapça kendine çekmek anlamına gelir. Allah'ın kulunu kendi hazretine çekmesi.

Cülus: Arapça oturmak demektir. Allah ile baş başa kalmak üzere oturup tefekkür, tezekkür, tilavet ve murakabe ile meşgul olmak.

Çilehane: Farsça, çile evi demektir. Tasavvuf erbabının çilelerini doldurdukları özel hücreye çilehane denirdi. Tekkelerin karanlık ve rutubetli odaları, çilehane olarak kullanıldığı gibi, bu hücre, bazen de, dağ başlarında ve tenha yerlerdeki mağaralarda inşa edilirdi.

Çilekeş: Farsça, çile çeken anlamında bir ifade. Hücrede çile dolduranlar için kullanılan bir tabir. Yokluk içindeki fakir ve garip için, çektikleri sıkıntılar sebebiyle, bu tabir kullanılır.

Dâiye: Arapça istek, içten gelen arzu anlamında bir kelime. Nefsin arzu ve eğilimleri, daiyye-i nefsaniyye.

Dâru'l-Gurûr: Arapça, aldanış yeri manasına gelir. Tasavvuf ıstılahı olarak, bir imtihan dünyası olan şu yaşadığımız âlemi anlatır.

Dem: Farsça, soluk veya zaman manasınadır. Tasavvufta,

sûfinin geçmiş ve gelecek endişesinden kurtularak içinde bulunduğu anı yaşamasına denir.

Dergâh: Farsça; Kapı, eşik, kapı yeri, sığınılacak yer, makam, tekke gibi manaları vardır. Tarikat mensubu şeyhlerle, dervişlerin ikametgâhı olan büyük tekkelere dergâh denir.

Derviş: Farsça; Fakir, dilenci, dünyadan yüz çeviren, kendini Allah'a veren kişi. Tarikat mensuplarının çoğu fakir olduğu için, bu isimle anıldığı ileri sürülür. Ancak, hakikî derviş, kimseden bir şey istemez ve istememesi tarikat kuralıdır.

Dîdâr: Farsça, yüz, göz, görme, seyretme gibi anlamları olan bir kelime. Tasavvufi anlamı, sevgili, İlâhî güzelliği seyretmedir.

Dilber: Farsça, gönül götüren demektir. Tasavvufta tutukluk (kabz) halini bildirir. Bu, gönülde üzüntünün sevgi ile birlikte bulunduğu bir haldir.

Dildâr: Farsça gönle sahip ve gönül sultanı, sevgili demektir. Tasavvufta genişlik halini ifade eder, ki bu da, sevinç ve sevginin bileşimi ile olur.

Ebr: Farsça, bulut anlamındadır. Çalışma ve çabalama ile müşahedeye ulaşmaya sebep olan perde. Mecazî olarak rahmet, ihsan, lütuf.

Ebrar: Arapça, iyiler demektir. Allah'ın sevgili, iyi kulları için kullanılan bir tabirdir. Ahyâr kelimesi ile aynı manaya gelir.

Ecsâm: Arapça, cisimler demektir. Çeşitli kısımlara ayrılır:

1. Ecsam-ı Tâbîiyye (tabii cisimler): Keşif erbabına göre, arş ve kürsî, 2. Ecsam-ı Unsuriyye (aslî cisimler): Gökler ve ondaki inceliklerden gayri her şeydir. 3. Çeşitli Tabu

Cisimler: Unsurlar ve ondan olan Mevâlîd-i Selâse'den birleşip meydana gelen şeyler, doğru hareket yapan basit cisimler.

Edeb: Arapça, iyi ahlak, güzel terbiye, utanma, zarafet, usluluk, insanlara kavlen ve fiilen güzel davranışta bulunmaktan ibarettir.

Edeb-Erkân: Erkân Arapçada temeller, esaslar, direkler anlamlarına gelir. Manevî eğitim gören sâlikin, her yerde ve her an, daima kendisini gören, her hareketini bilen Allah'ı düşünerek ve buna bağlı olarak ağzından çıkan sözlere, yaptığı hareketlere dikkat ederek, edeb üzere bulunmasıdır.

Ehadiyyet: Arapça, birlik demektir. Bir şeye nispeti olmayan, bir şeyin de kendisine nispeti bulunmadığı şeye denir. Ehadiyyet makamı, İlâhî sıfattan bir makamdır. Bu makam, akıl ve anlatmakla vasfa gelmez.

Evliya: Arapça veli kelimesinin çoğulu olup dostlar anlamını ifade eder. Hayatını nefis mücadelesi ile geçirerek, şeriatı takva boyutundaki inceliğiyle yaşayan kişiye denir.

Fail-i Mutlak: Arapça, mutlak etken, etki eden, icrada bulunan demektir. Istılah manası ise, Allah'tır.

Fakd: Arapça, yokluk, eksiklik gibi manaları ihtiva eder. Tasavvuf ıstılahında ifade ettiği mana; Kalbin, yaptığı müşahede sonucu, hissedilecekleri hissedemez hale gelmesi. Yani, tat, renk, koku, ses vs. gibi duyumlarla algılanacak maddî yönle ilgili duyumların, duraklaması hali. Tam fakd hâline de "Fakdu'l-Fakd" denir.

Fakr: Arapça, fakirlik, yoksulluk, ihtiyaç sahibi olmak gibi manaları ifade eder. Varlıktan kurtulup, Allah'ta fani

olmaktır. Fakr, şerefli bir makamdır. Mutasavvıflara, fukara adı verilir.

Fânî: Arapça, geçici, ölümlü, bitici, sonlu, tükenen gibi manalara gelir. Tasavvufta ise, Hak ile baki olmaktan dolayı, bir şeyi kalmayan kişidir.

Fazilet: Arapçada, olgunluk, erdemlilik, üstünlük gibi anlamlara gelir. İnsanın doğuştan getirdiği iyi yönlerinin, olgunlaştırılmış şekline denir. Ayrıca Tasavvufta esma cennetine verilen isimdir. Bu cennetin ehli, sayıca, meârif cennetinden azdır. Ancak, onların Allah katındaki derecesi daha yüksektir. Bunlar, ilâhî lezzet ehli diye anılırlar.

Fena: Arapça, fâni olmak, yok olmak manasına gelir. Nesnelerin, sufînin gözünden silinmesine fena denir. Zıddı Bekâ'dır.

Fena Fi'llah: Arapça, Allah'ta fani olmak demektir. Kulun zât ve sıfatının, Allah'ın zât ve sıfatında fani olmasıdır. Dünya ilgilerini tam anlamıyla ortadan kaldırarak, Allah'a yönelmek demektir. Bu yönelişte istiğrak hâli meydana gelir. Sûfi bu makama ulaşmak için, her şeyi terk eder. Tıpkı bir ölünün dünyayı terk edişi gibi.

Firak: Arapça, ayrılık demektir. Vahdet (birlik) makamından uzak kalmak.

Gaflet: Arapça, gafil olma, uyanık olmama, habersiz bulunma, farkın varmama hâli. Kulun Allah'tan habersiz olması hali.

Galebe: Arapça, Galip gelme, yenme, muzafferiyet. Tasavvufta, sûfinin üzerine gelen fakat sebebi bilinmeyen bir hâldir. Bu yüzden, içinde bulunduğu halin edebine riayet edemez.

Garîb: Yurdundan ayrılmış, yabancı, yolcu, gurbete çıkmış kişi, yoksul, muhtaç gibi anlamları vardır. Tasavvufî ıstılah olarak, birlik âleminden ayrı düşen, maddî varlıkla (izafî, geçici varlık) kayıtlara bağlanmış olan kişidir.

Gark: Arapça, batma, boğulma manalarına gelir. Gelen varidin etkisi sebebiyle, kulun kendisinden habersiz hâle gelmesidir. Bu durumda sufî, üzerine gelen hâlin içinde tam anlamıyla boğulmuştur.

Gaybet: Arapça, bir şeyin başka bir şeyde kaybolması hâli. Kalbin, maddî âlem ile ilgisini kesmesi.

Hâce: Farsça, hoca, âlim, bilgin demektir. Çoğulu Hâcegân veya hocagân'dır. Nakşîliğin erken dönemlerinde, Orta Asya'daki şeyhlerin bilim adamı oluşu sebebiyle, onlara hoca, hâce gibi isimler verilmiştir.

Hacet: Arapça, ihtiyaç duyulan şeye denir. Bunun karşılığı füzul olup, kendisine ihtiyaç duyulmayan şey demektir.

Hakikat: Gerçek manasına gelen Arapça bir kelimedir. Sûfîler şeriat, tarikat, hakikat ve marifet şeklinde, Allah'a ulaşma yolunda dört mertebe kabul ederler.

Hakikat Ehli: Fena Fillah'tan sonra, Beka Billah'a eren sufîler için kullanılan bir deyimdir. Bunlar, iradelerini, Allah'ın iradelerine bağlamış kişilerdir. Bu sebeple iradelerini terk etmişlerdir.

Hal: Arapça, hal, durum demektir. Zikir, hüzün sevinç gibi durumlarda kalbe gelen şeye denir.

Halvet: Arapça, yalnız kalıp, tenha bir köşeye çekilmek demektir. Tasavvufta ise, zihinsel yoğunlaşmayı ve bazı özel zikirlerle riyazetleri gerçekleştirmek üzere, şeyhin müridini, karanlık, dış dünyadan soyutlanmış bir yere, belirli bir

süre için koyması. Allah ile gizlice konuşmak, kalbi yanlış inançlardan ve kötü huylardan temizlemek, kurtarmak da halvet olarak değerlendirilir.

Harabat: Arapça, sıkıntı, harabelik yerler manasına gelen bir kelime. Sûfinin, maddi ve nefsi dediğimiz yönünü yıkmasından, kendisinde dünyalık bir şey kalmamasından hareketle bu tabir kullanılır.

Hatve: Arapça, adım demektir. Salikin manevî olgunluk yolunda attığı her bir adıma hatve adı verilir.

Havas: Arapça, seçkinler özel kişiler demektir. Tasavvuf yoluna girmiş, Allah'a vasıl olmaya yönelmiş kişi.

Heyula: Arapça, ham madde, ilk madde, pamuk gibi anlamları olan bir kelime.

Hicran: Arapça, ayrılık demektir. İç ve dış açısından Allah'tan gayrısına meyletme haline hicran denir.

Hil'at: Arapça, hediye olarak verilen elbise demektir. Tam olarak kaftan anlamına gelir. Tasavvufta, ilâhî lütuf veya Allah'ın Saik'e olan bağışını ifade eder.

Hillet: Arapça, dostluk demektir. Kulun kendi sıfatlarını terk edip, Hakk'ın sıfatlarıyla süslenmesi. Tasavvufta hillet sembolü, Hazreti İbrahim'dir. Bu yüzden ona, İbrahim Halilullah denir.

Himmet: Arapça, azim, istek, arzu, meyi, şevk gibi anlamları olan bir kelime. Bir olgunluk hali veya kulun bir şeyi elde etmek üzere kalbinin bütün gücüyle Hakk'a yönelmesi.

Hub: Arapça, sevgi, su kabarcığı gibi anlamları olan bir kelime. Allah'ı sevmek, dünyayı sevmek, makam ve mevkii sevmek, hep bu kelime ile açıklanır.

Huda: Arapça, hidayete götürmek, doğru yolu göstermek,

irşad etmek anlamlarını ifade eder. Matluba, hedefe ulaştıran yol.

Huşu: Arapça, itaat etmek, boyun eğmek, tevazu göstermek, korkmak gibi manalara gelir. Hakk'a boyun eğmek. Kalbin, Hakk'ın önünde hazır bulunmasına da, huşu denmiştir.

Istıfa: Bir şeyin güzidesini seçmek, tercih etmek manasına Arapça bir kelime. Tasavvufta seçilmiş kul, baştan beri İlâhî tutuşun altında rehindir. İşin başında kendisi için hazırlanan mertebe dolayısıyla, bu kişinin nefsi gitmemiştir.

İcabet: Arapça, çağrıya olumlu karşılık vermeyi ifade eden bir kelime. Kulun, Allah ile olan sözleşmesi.

İctihad: Arapça; Bütün gücünü harcama manasına gelir. Tasavvuf deyimi olarak, sûfinin, meşakkat ve külfeti gerektiren işlere yönelmesi, onları yapmaya çalışmasıdır.

İdlâl: Arapça, naz ve işve yapmak anlamında bir kelime. Allah katında naz sahibi olmak ve O'nun katında nazı geçmek.

İhbat: Alçak gönüllü, huşu sahibi olmak manasına Arapça bir kelimedir. Tasavvuf ıstılahında ihbât'a ulaşan kimse, gönül huzurunu elde eden ve sükûnete ermiş, şehvet açısından günaha girmekten uzaklaşmış, istekleri gafletten sıyrılmış, talebi gönül rahatlığında kavuşmuştur.

İhlâs: Gösterişi bırakmak, itaatte, ibadette samimi olmak manalarını ihtiva eden Arapça bir ifade. Kalbi, sefasına keder veren şeyden kurtarmak. Tam bir doğrulukla kullukta bulunmak. Amellerinde, Allah'tan başkasından karşılık beklememek.

İhsan: Bir şeyi iyi ve güzel etmek, güzel bilmek, manasında Arapça bir kelime. Tasavvufta terim olarak; her ne kadar görmese de, sanki Allah'ı görüyormuş gibi kulluk etmek anlamına gelir.

İhtiyar: Arapçada, seçme manasına gelir. Kulun kendi isteğiyle Allah'ı seçmesi veya Allah'ın kulu seçmesine ihtiyar denir. Kul, bu seçimi, Allah'ın kendisine olan inayeti ile yapar. Böylece, neticede Allah'ın seçmesiyle seçmiş, istemiş olur. Kendi nefsinin isteğiyle değil.

İhya: Arapça, diriltme ve canlandırma manasında bir kelime. Tecellinin nefse doğuşu ve İlâhî nurlarla onu aydınlatışına ihya denir.

İlkâ: Arapça, atmak demektir. Kalbe inen vârid ve hitâb. Bunların bazısı sahih, bazısı fasittir. Sahih olana ilkâ-i Rabbanî, fasit olana da ilkâ-i Şeytanî veya ilkâ-i nefsâni denir.

İnâbe: Arapça, tevbe edip dönmeyi ifade eder. Manevî eğitim almak isteyen kişinin, bir mürşide başvurup, tevbe ederek ona bağlanmasına inâbe denir. Türkçe'mizde, kısaca el, almak tabiri kullanılır.

İnayet: Arapça, lütuf demektir. Cenabı Hakk'ın kulunu yardım ederek koruması.

İnsan-ı Kamil: Arapça olgun insan demektir. Gerçek insan-ı kâmil, vücûb ile imkân arasında berzahtır; hadis sıfatlarla, kıdem sıfatlarını ve hükümlerin arasını toplayan aynadır. O Hak ile halk arasında vasıtadır.

İntibah: Arapça, uyanma demektir. Manevî, yardımla, Allah'ın kulunu harekete geçirmesi, zorlaması.

İrşad: Arapça, irşad etme, rehberlik etme anlamındadır.

Manen aydınlatma, gafletten uyandırma. Hak yolu gösteren kişiye, mürşid denir.

İstihlaf: Arapça, yerine geçmek, halef olmak demektir. Şeyhin, olgunluk derecesini elde etmiş müridini, irşâd etmek üzere mezun kılması.

İstihsan: Arapça, güzel saymak, güzel görmek demektir. Şeyhlerin müritlerini olgunluğa erdirme yolunda hırka giydirmek, çile çıkarmak, sema yapmak gibi, hakkında ayet ve hadis olmayan konularda istihsan yolu ile yaptıkları özel içtihatlar.

İstilâm: Arapça, kesmek, kökünden sökmek manasına gelen bir kelimedir. Tasavvuf ıstılahında, kalpteki aşırı sevgiye denir, istilâm; Hakk'ın, kulu kendisine mağlup eden galebeleridir. Bu da, kulun iradesini kaldırması konusunda lütuf imtihanı ile olur.

İttisal: Arapça, bir şeye bitişik olmak, eklenip bağlanmak anlamınadır. Kulun kendi zatını, tek olan mevcutla bitişik görmesi.

Kabz: Arapça, tutmayı ifade eden bir kelimedir. Daralma, kapanma gibi manaları da vardır. Bu terim, bast ile birlikte kullanılır. Bu durumda kabz ve bast, sâlikte bulunan iki zıt hali anlatır. Biri emin olunan şeyden korkmak, diğeri de korkulan şeyden feraha çıkmak ve ondan emin olmak anlamlarını ihtiva eder.

Kâbe Kavseyn: Arapça, ok atılırken yayın elle tutulan odasıyla, sağlı sollu iki ucu arasındaki mesafeyi ifade eden bir terkiptir. Tasavvuf ıstılahında, vücut dairesinde, ibda', iade, inme (nüzul), yükselme (urûc) failiyyet ve kabiliyet gibi isimler arasında bulunan, tekabül bakımından esma ve

sıfatın isimlerine ait yakınlığı belirtir. Ancak bu yakınlığın zatî değil, sıfatî olduğu da kaydedilir.

Kabil: Arapça, kabul eden manasını ihtiva eder. Tasavvufî olarak, fail olan Hak'tan vücut feyzini ve onun fiili olan daimî tecelliyi kabul etmesi bakımından, a'yân-ı sâbite'ye "kabil" denir.

Kadeh: Manevî hal, cezbe, ruhî zevk, şevk, vecd anlamlarına gelir.

Kelam: Söz anlamında Arapça bir kelime. Tasavvuf ıstılahı olarak, taayyün, belirme, zahir olma, meydana çıkmayı ifade eder.

Kevn: Arapça, oluş, olmak anlamında mastar. Bir şeyin varlığı veya mevcudatın tümü demektir. Bir şeyin bir şeye dönüşümü yavaş olursa kevn, hızlı olursa hareket denir.

Lâhût: İlâhî âleme, lâhût âlemi denir. Arapçada lâhût kelimesi ulûhiyyet anlamına gelir. Lâhût, cisimlere sirayet etmiş diriliktir. Her şeyde, bu açıdan bir ruh vardır.

Lahz: Bir şeye göz ucu ile bakmak manasına Arapça bir kelime. Gayba inancın, yakin derecesine ulaşması sebebiyle, kalbe doğan şeylere ve kalplerin basiretlerinin mülâhazasına işaret eden bir deyimdir.

Laiha: Arapça, belirip, ortaya çıkan şey anlamına gelen bir kelime. Çoğulu "Levâih"tir. Tasavvuf ıstılahında, bir hâlden diğer bir hâle yükselme nedeniyle, sırların parıldayarak ortaya çıkması şeklinde tarif olunur.

Maârif: Arapça, ma'rife kelimesinin çoğuludur. Lügatte arkadaş ve çehrenin görünen yeri, marifetler, bilgiler vs. gibi anlamları ihtiva eder. Sûfilerin Vehbi bilgilerine marifet denir.

Ma'dûm: Lügatte yok olmuş, kaybolmuş, mevcut olmayan anlamlarına gelen Arapça bir kelimedir. Bir şey var iken yok (ma'dum) olursa, onun vücudu mümkündür ve buna mefkûd denir. Ma'dum denmez. Âlemin iki tarafı âdem olan bir vücudu vardı, denmiştir. Çünkü o, mevcuttur.

Mahabbet: Arapça, sevgi, aşk demektir. Tasavvufta mahabbetin hakikati, her şeyini sevdiğine bağışlaman, kendine de sende olan hiçbir şeyi bırakmamandır.

Mahbûb: Arapça, sevilmiş anlamında bir kelimedir.

Mutasavvıf: Gafletten uzak olarak yâni her an Hakk'ı zikreden, kalbini manevi kirlerden temizleyen ve Allah'tan başka her şeyi gönlünden çıkaran, ruhunu Hakk'ın zikri ile süsleyen tasavvuf ehli, veli, mürşid, ahlâk-ı hasene sahibine mutasavvıf denilir.

Mürid: Tasavvuf yolunda bulunan, bir mürşide intisap ederek seyr-u sülûk ile manevi makamlarda yol almak suretiyle cemal mertebelerine ulaşmak yolunda irade izhar eden demektir.

Mürşid: Tasavvuf yolunda kendisinden önceki yetkili kişinin manevi izni ile insanları irşâd eden, doğru yolu gösterip yetiştiren ve kemâle getiren yâni olgunlaştıran tasavvuf terbiyesine ehil kişiye mürşîd denilir. Mürşidin olgunluğuna işaret eden bir terim ise "mürşîd-i kâmil"dir.

Nafile: Ganimet malı, bağış, hibe, gerek olmaksızın yapılan, nafile anlamlarını ihtiva eden Arapça bir kelime. Farz ve vacipten fazla olarak yapılan ibadetler. Nafileler, tasavvuf erbabı için büyük önem arz etmekle birlikte, hiç bir zaman farzın üzerinde tutulmaz.

Nağm: Gizli söz, tatlı melodi anlamında Arapça bir kelimedir. Vecd, bazen kelimelerin manasının anlaşılmasından

ortaya çıkar. Bu durum, bazen de sırf nağme ve güzel makamdan zuhur eder.

Nakîb: Arapça, bir topluluğun reisi, büyüğü, başkan, kabile reisi, kaptan, orduda bir rütbeyi ifade eder. Tekkelerde, şeyh vekili unvanını taşıyan kimselere nakîb denir.

Rabbani: Rabba mensup, Allah adamı anlamına Arapça bir kelime. Velilere, Rabbânî de denir. Yani, bu manada Rabbânî, Allah dostu, Allah'ı bilen, tanıyan ve ona amelen, fikren yakın olan kimse demektir. İlim ve dinde derinleşmiş, ilmini hayatına geçirmeye muvaffak olmuş kimselere de, Rabbânî adı verilir.

Rabbu'l-Erbab: Arapça, Rablerin Rabbi yani, terbiye edenlerin terbiye edicisi demektir. Rabbü'l-Erbâb, gayelerin gayesi ve bütün isimlerin menşei olan ilk belirlenme (ta'ayyun-i evvel) ve ism-i a'zam itibariyle, Hak'dır.

Rabıta: Arapça, bağlayan, rapteden demektir. Tasavvufi olarak, müridin zihnî planda, tefekkür ve muhayyile gücünü kullanarak mürşidiyle "beraberlik" halinde olmasını ifade eder. Ruhî terbiye için, bu mana beraberliğine ihtiyaç olduğu kaydedilir.

Rağbet: Arapça, isteme, arzulama demektir. Nefsin sevaba, kalbin hakikate, sırrın Hakk'a rağbet etmesine denir. Dünyaya veya ahirete duyulan meyle de rağbet denir.

Saadet: Arapça, mutluluk, bahtiyarlık anlamına gelen bir kelime. Zıddı şekavettir, bedbahtlıktır. İlâhî nimetlere, feyzlere ve başarılara ulaşmak ve bu şekilde dünyada ve ahirette yüksek makamlara ermek demektir. Allah'a kulluk, saadet; isyan ise, şekavettir. Allah'ın rızasına nail olmuş kişiye, sa'îd, aksi durumdakine de şakî denir.

Sabık: Arapça, önceki, geçen, anlamına ism-i fail. Sabık,

hallere sahip kişiye denir. Bu durumdaki kişi, Allah'ın muradı karşısında, kendi isteğinden vazgeçmiştir. Sâbık'ın Allah'a heybet üzere ibadet ettiği, Rabbini unutmadığı, belâlardan lezzet aldığı söylenir. Bu ise, sufînin halidir.

Sabır: Birini bir şeyden alıkoymak, hapsetmek, tutmak, dayanmak, sabretmek vs. gibi anlamları olan Arapça bir kelime. Başına gelen belalara, sıkıntılara dayanmaya sabır dendiği gibi, Allah'a ibadette devam ve isyandan sürekli kaçmaya da sabır denir.

Tâat: Arapça, itaat, muvafakat, emre boyun eğme gibi anlamları ihtiva eden bir kelimedir.

Ta'ayyün: Arapça belirme, anlamında bir kelime. Vahdet-i vücuddaki zattan ilk ortaya çıkan, beliren varlık mertebesine, ta'ayyün-i evvel (ilk belirme); ikinci varlık mertebesine de ta'ayyün-i sânî (ikinci belirme) denir. Ta'ayyünler cüz'î ve küllî olmak üzere iki türlüdür.

Tab: Tabiat, mizaç anlamlarında Arapça bir kelime. Her şahsın hakkında, kendisiyle ilmin öne geçtiği şeye tab denir.

Tabaka: Mertebe, menzile hal anlamlarını içeren Arapça bir kelime. Şeyhlerle buluşma, onlardan tasavvuf eğitimi alma ve aynı yaşta olanların oluşturduğu cemaate tabaka denir.

Tahallî: Arapça, terk etmek, boşlamak, yalnız başına kalmak gibi manaları olan bir kelime. Tasavvufta ise, kişinin kendisini Hak'tan alıkoyan şeylerden yüz çevirerek halveti tercih etmesidir, şeklinde açıklanır.

Taharet: Arapça temizlik demektir. Şeriatta, belirli azaları, özel şekilde yıkamaya taharet denir. Bir sûfî için, en sevimli şey, taharet ve nezafettir. Kalp temizliği; onu

şüpheden, çekememezlikten, şirkten ve töhmetten kurtarmakla olur.

Ubûde: Allah'ı sevmek, O'ndan utanmak, korkmak ve O'nu yüceltmek üzere kulluk yapmaya denir.

Ubûdiyyet: Arapça, kulluk demektir. İslâm'ın çizdiği sınırları muhafaza etmek, mevcut olana razı olmak, elden çıkana sabretmek, manalarına gelir.

Ucb (veya **Ucüb**): Kendini beğenmeyi ifade eden Arapça bir kelime. Kişinin hak kazanmadığı bir rütbeyi hak kazanmış gibi düşünmesidir, diye tanımlar. Ucüb, nefsin gizli bir sebepten ötürü değişip, her zamanki hâlinden sıyrılıp uzaklaşmasıdır. Kendini beğenmek, bir nefis hastalığıdır. Kul, sahip olduğu bazı şeyleri göz önünde tutmak suretiyle, onların hakiki sahibi olan Allah'ı unutarak kendisine aitmiş gibi kabul ederek, büyüklenir, şımarır. Tasavvufta hedefe varmaya giden yolda, ucüb, çok önemli bir engeldir.

Ulûhiyyet: Arapça, ilâhlık anlamına gelir. Bütün isim ve sıfatları kendinde toplayan ismin mertebesine, ulûhiyyet mertebesi denir.

Unsur: Arapça, ırk, kök, cins, asi demektir. Tabiata ait çeşitli cisimlerin kendisinden bileşerek oluştuğu asi. Toprak hava, su, ateş şeklinde insan karakterinde etkili olduğu söylenen dört unsur vardır.

Usûl: Arapça kök, temel, esas anlamına gelen asi kelimesinin çoğulu. Yöntem anlamında da kullanılır. Tasavvufî terbiye ede "usulsüz vusul olmaz" sözü meşhurdur. Usul yani metot, bir tasavvuf okulundan diğerine değişim gösterir.

Uzlet: Arapça, halktan uzaklaşıp, onlardan ayrı yaşamak anlamında bir kelime. Müride başlangıç hâlinde uzlet gerekir. Bu, halkın onun şerrinden veya o, halkın şerrinden

kurtulsun diye değildir. Bu, kötü ahlaktan uzlet (ayrılmak) tır. Vatanı değil, sıfatları değiştirmek esastır. Ömür boyu uzlet yapan sûfiler parmakla gösterilecek kadar azdır. O da sûfinin içinde bulunduğu kendine özgü hâlden kaynaklanan bir hususdur.

Vâcibü'l-Vücûd: Arapça, varlığı vacip, gerekli olan anlamına gelen bir tamlamadır. Varlığı kendi zatı sebebiyle olup, başka hiç bir şeye ihtiyaç duymayan demektir ki, bu da, Cenabı Allah'tır.

Va'ad: Arapça, söz vermek demektir. Va'ad, müjdeyi ifade eder. Mutlak va'ad, ihsan derecesine ulaşmış müminler hakkındadır. Bu, kulların, kendine vacip kılması dolayısıyla Allah üzerindeki bir hakkıdır.

Vahdet: Arapça, birlik demektir. Gerçek manada bir olan Cenabı Hak'tır. Sûfiler, uykuya vahdet derler. Bu sebeple uyuyan için, vahdette, vahdet ediyor, vahdete çekildi gibi ifadeler kullanılır.

Vahdet-i Şuhûd: Arapça, görmenin birliği demektir. Kulun cem ve vecd durumunda, masivanın yok olması ile her yerde sadece Bir'i görmesi. Bu durumda kul, her yerde Allah'ın tecellisini görür, müşahede eder.

Vahdet-i Vücûd: Arapça, varlığın birliği demektir. Allah'tan başka varlık olmadığının idrak ve şuuruna sahip olmak, bilmek. Vahdet-i vücûd zevkle elde edilir, yaşanarak bilinir.

Vâhid: Arapça, bir demektir. Kaşanî, bunu, tek olması itibariyle Zâtın ismidir, diye tarif eder.

Va'îd: Arapça, tehdit ile korkutmak anlamında bir kelime. Mutlak vaîd, kâfirler ve münafıklar içindir. Bu, Allah'ın kullar üzerindeki hakkıdır.

Yabancı: Başka tarikattan olanlara veya tasavvufla alâkası olmayan avam kesimine, yabancı denir. Yabancılara, aynı zamanda zahir ehli veya zahir de denir. Yabancı tabiri, tasavvuf ıstılahında, ağyar şeklinde de kullanılır.

Yakaza: Arapça, uyanıklık demektir. Nurların tecellisi sebebiyle, insanın kendine gelişi, gafletten kurtuluşu, uyanma.

Yakîn: Arapça kesin, açık bilgiyi ifade eden bir kelimedir.

1. İlme'l-Yâkin: Bir şey hakkında habere dayanan bilgi.

2. Ayne'l-Yakin: Bir şey hakkında, görmek suretiyle elde edilen bilgi.

3. Hakka'l-Yâkin: Bir şeyi bizzat yaşamak suretiyle elde edilen bilgi.

Zâhid: Arapça, takdir ve tahmin eden rağbet etmeyen gibi çeşitli anlamları olan bir kelimedir. Kendisini dünyadan çeken ve dinî hayata veren ahirete yönelen kişiler için kullanılan bir tabirdir. Dünyaya gönül vermemek de zühddür.

Zâkir: Arapça, hatırlayan, zikreden demektir. Tekkelerde tören esnasında, dervişlerin zikirlerini hareketlendirmek için, ilahî okuyan kişilere ve zikir çeken diğer dervişlere de Zâkir denir. Zâkirleri idare eden kişiye Zâkirbaşı denilir.

Zarf: Kap, maharet, ustalık, hal, durum anlamlarında Arapça bir kelime. Kötü huylardan uzaklaşmak, iyi huyları kazanmaya çalışmak. Allah için çalışmak ve bunu fazla görmemek. Beden zarf, ruh mazruftur.

Zât: Arapça, öz demektir. Bir şeyin kendisi, bir şeyi, o şey yapan ve öteki şeylerden ayıran mahiyet.

Zaviye: Arapça, açı, köşe, evin küçük bir köşesi veya odası gibi manaları ihtiva eden bir kelime. Tekkenin küçüğüne

verilen isim. Zaviyeler genel olarak, şehir ve kazaların kenarlarında, uzakça yerlerde kurulurdu. Mecaz olarak dünyaya da zaviye denir.

Zikir: Zikir, her işte Allah'ı hatırlamak, zihinde tutmak, yâd etmek, unutmamak ve anmak, kendini gafletten kurtarmak, kulun Allah'ı dille ve kalple anması anlamında Kur'an kaynaklı bir tasavvuf kavramıdır.

İbn Arabi

Yer ve Göklerin Hakimliği

Perde açıldığı zaman her şey olduğu gibi açığa çıkar. Bunun neticesinde; bilen rahat eder, cahil ise büyük bir hüsrana uğrar. O halde ölümden önce ilim aracılığıyla kendi nefsini idrak et. Çünkü karanlık önündedir ve onda ilminden başka bir ışık yoktur. Amellerinin en şereflisi de ilimdir. Seni senin için seven herkese güven. Çünkü bu, sahih bir sevgidir.Allah'ın kullarını sevmesi de bu kabildendir. Onları kendileri için seviyor, kendisi için değil.

Hak teala mutlak cömerttir; kim O'na gelirse, onu seçer. Kim de O'ndan yüz çevirirse, onu terk eder. Eğer Hakka icabet ederse, Hakla buluşur. Ama yüz çevirmeye devam ederse ve bu durumunu O'na varıncaya, yani bütün varlıkların gittiği yere ulaşıncaya kadar sürdürürse Hakkın kendisinden yüz çevirdiğini görür. Hakkın kendisiyle buluşmasını ister. Ona denir ki:Bu, senin yüz çevirmendir. Bu, senin suretindir. Ama sen onu inkar ediyorsun.

ISBN 978-625-7840-06-4